tarih VE toplum

aylık ansiklopedik dergi

9 771019 468006

İLETİŞİM YAYINLARI
KDV DAHİL 4.600.000.- TL

MART 2003
CİLT 39 • SAYI:
231

ISSN 1019-4681
212163 - 2003/03

ÖZEL SAYI

KADIN TARİHİNDEN AYRINTILAR

TARİH ve TOPLUM
EN İYİ TEZ YARIŞMASI

tarih VE toplum

aylık ansiklopedik dergi

yarışma

TARİH VE TOPLUM DERGİSİ EN İYİ TEZ YARIŞMASI-2

EN İYİ DOKTORA TEZİ

• Tarih konusunda hazırlanmış ve 2001-2002 yıllarında Türkiye'de savunulmuş doktora tezleri arasından seçilecektir. Doktora tezleri tarih dışında diğer tüm disiplinlere de açıktır.

• Birinciliğe layık görülen teze ödül olarak 400 milyon TL., ikinciliğe layık görülen teze ise iki yıllık *Tarih ve Toplum* dergisi aboneliği verilecektir.

• Birincilik ödülü alan tez, İletişim Yayınları tarafından kitap olarak basılacaktır.

EN İYİ YÜKSEK LİSANS TEZİ

• Türkiye'de Tarih Bölümü yüksek lisans programları bünyesinde hazırlanmış ve 2001-2002 yılları içinde savunulmuş yüksek lisans tezleri arasından seçilecektir.

• Birinciliğe layık görülen teze ödül olarak 200 milyon TL., ikinciliğe layık görülen teze bir yıllık *Tarih ve Toplum* dergisi aboneliği verilecektir.

Seçici Kurul

Çalışmaların ön elemesi *Tarih ve Toplum* dergisi yayın kurulu (jüri) tarafından yapılacak ve uzmanlık alanlarına göre oluşturulacak hakem kurulları tarafından değerlendirilecektir. Hakem kurullarında yer alacakların isimleri, ön elemenin ardından dergide duyurulacaktır. Bunun yanı sıra, jürinin uygun gördüğü doktora ve yüksek lisans tezleri, *Tarih ve Toplum* dergisinde tanıtılacaktır.

Tezlerin Teslimi

Yarışmaya katılmak için doktora ve yüksek lisans tezinin resmî kopyasından bir örnek, tezi hazırlayanın açık adresiyle (telefon numarası ve e-posta adresi dahil olmak üzere) birlikte 31 Mart 2003 tarihine kadar *Tarih ve Toplum* dergisi yazışma adresine ulaştırılmalıdır.

İletişim Yayınları *Tarih ve Toplum* dergisi, Klodfarer Cad., iletişim Han, No: 7 34122 Cağaloğlu/İstanbul
Tel: 0.212 516 22 60-61 Fax: 0.212 516 12 58 e-posta: tarihtoplum@iletisim.com.tr

tarih VE toplum

aylık ansiklopedik dergi

MART 2003 • CİLT 39 • SAYI 231

4 *Yavuz Selim Karakışla*
Konak Hanımlığından Askerî Dikimevi İşçiliğine...
Bir Müslüman Osmanlı Kadınının Hikâyesi

11 *Nesrin T. Karaca*
Meşrutiyet Döneminin Öncü Kadınlarından
Fehime Nüzhet Hanım

18 *İrfan Karakoç*
İstanbullu Muharrire Hanımlar...

22 SANDIKTAN
Nurullah Ata
Kadın-Erkek Müsavatı

25 *Zehra Toska*
Beynelmilel Men'-i Tesa'ül Cemiyeti
İslâm Şubesi ve Saadet Mektepleri

32 *Vanguard'da*
Çok Yönlü Bir Türk Kızı...

34 *Orhan Koloğlu*
Kadın Resmini Basına Yerleştiren Gazeteci: Sedat Simavi

40 *Serpil Çakır*
Kadınlığın İlk Tarihî Şikâyeti: Beyaz Konferanslar

48 AH MINE'L GARAIB
Turgut Kut
Kadın ve Zanparalık

50 *Fatma Ürekli*
Güzel Sanatlar Eğitiminde Osmanlı Hanımlarına Açılan Bir Pencere: İnas Sanayi-i Nefîse Mektebi

61 KİTAP DAĞARCIĞI
Orhan Koloğlu
Kadın Tarihi Üzerine...

63 KİTABİYAT
Bedri Gencer
"Türk Kadını"nın İmajı

ÖN KAPAK: 1930'lu yılların ortalarında çalışan ve eğitim gören kadınların portrelerinden bir kolaj.
ARKA KAPAK: 9 Eylül 1908 tarihli *Hanımlara Mahsus Gazete* gazetesinin kapağı.

O KURLARA MEKTUP

BİRSEN TALAY

Artık geleneksel hale gelen, okurlarımızın da alıştığı ve beklediği, kadın tarihine ait yazıların bulunduğu bir sayıyla yine birlikteyiz. Savaşın kara gölgesinin düştüğü şu günlerde Yavuz Selim Karakışla'nın kaleme aldığı "Konak Hanımlığından Askerî Dikimevi İşçiliğine" başlıklı yazı, Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı yıllarda İstanbul'da konakta yaşayan bir kadının hayatının nasıl değiştiğini anlatıyor. O günlerde, bir lokma ekmeğe muhtaç çocuklar, kadınlar ve yaşlılar kalır geride... Artık kadınlar çalışmak ve ekmek parası kazanmak zorundadır. İşte, Şevkiye Hanım da bu kadınlardandır. Yazıda sadece Şevkiye Hanım'ın hayatından değil, o dönemin koşullarının yarattığı Kadınları Çalıştırma Cemiyeti'nden de bahsediliyor.

Genel olarak savaşın kimlere zarar verdiği kimlere yaradığı açıktır ve savaşın bitmesiyle de başka dramlar yaşanır. Sokaklarda kalan kimsesiz çocuklar, aç insanlar....

Zehra Toska, Beynelmilel Men'-i Tese'ül Cemiyeti'nin İslâm Şubesi ve Saadet Mektepleri'nin savaş sonrası zor durumda olan halka nasıl bir hizmet götürmeye çalıştığını anlatıyor yazısında. Bu cemiyetin diğer kadın cemiyetlerinden farkı, bir ecnebi kadın tarafından kurulmasıdır. Dikkat çekici bir diğer nokta ise, bu cemiyetin itilaf devletleri tarafından yönlendirilmesidir. İşte, beynelmilel güçlerin "yardımsever" tarafı...

Sıra Meşrutiyet döneminin öncü kadınlarından Fehime Nüzhet Hanımı anlatan Nesrin Karaca'nın yazısını tanıtmaya geldi. Cumhuriyet gazetesi sahibi Berin Nadi'nin babaannesi olan Fehime Nüzhet Hanım sadece edebi kişiliğiyle değil, siyasi konularda yaptığı konuşmalarla da bilinen bir isimdir. Dergimizde, kaleme aldığı şiirler, şarkılar, tiyatro eserlerinin yanısıra Balkan Harbi Konferansları'nda yaptığı iki konuşmasına da yer veriyoruz.

İrfan Karakoç ise, İstanbul muharrirelerinin Anadolu kadının yaşadığı zorluklardan bahsetmemesinden yakınan Sâmih Fethi Bey'in, kadınların "erkek işlerine" karışmamalarını isteyen bir yazısını değerlendiriyor.

Mart ayında "Sandıktan" 1930'larda kadın erkek eşitliği tartışmasını yansıtan bir yazı çıktı. Kadınların erkeklerle müsavi olmalarını isteyen yazarın, o günlere ait tespitlerinden biri ise şöyle: "Kadının erkeğin işlerini görmesini isteyen cemiyet, onun erkekle müsavi olmasını da temin edecektir."

Meral Demirel'in Boğaziçi Üniversitesi'ndeki öğrencilerinin hazırladığı çalışma ise, yine Cumhuriyet'in ilk yıllarında kadınlarının toplumsal yaşamın birçok alanında yer aldığını anlatan bir yazı üstüne...

Orhan Koloğlu, temelde Sedat Simavi'nin çalışmalarından yola çıkarak kadınların ilk olarak basında yer almalarına ilişkin tarihi yansıtmaya çalışıyor. Semavi'nin çizgileriyle renklenen bu yazıyı da keyifle okuyacağınızı düşünüyoruz.

Serpil Çakır, 1911 yılında İstanbul'da düzenlenen beyaz konferanslar dizisinin kadın tarihi açısından önemine değiniyor ve bu konferansların düzenlenmesi ve temalarına ilişkin bilgileri aktarıyor.

Ah Mine'l Garaib adlı köşemizde Turgut Kut "Kadın ve zanparalık" başlıklı bir yazıya yer veriyor.Bu yazıda 1860'larda kadınların sokaklarda nasıl tacize uğradıkları ve bunun önlenmesi için alınan tedbirler anlatılmaktadır.

Fatma Ürekli, ülkemizdeki kadınlar için çok önemli bir gelişme olan güzel sanatlar okulunun tarihini ele alıyor. Çok sayıda belge ile desteklenen yazı, kadın tarihi açısından da büyük önem taşıyor.

Kitap Dağarcığı'nda yine sekiz kitap tanıtılıyor . Ancak, mart sayımıza uygun olarak kadın tarihine ait kitaplara yer verdik bu ay.

Kitabiyat bölümünde ise Bedri Gencer, Zehra Arat 'ın bir kitabını inceliyor.

8 Mart Dünya Kadınlar Günü tüm kadınlara kutlu olsun derken, savaşın gölgesinin bile olmadığı bir dünya özlemimizi yineliyoruz.

OKURLARDAN MEKTUP

DOKTORA ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU

ODTÜ Mimarlık Bölümü, Mimarlık Tarihi Yüksek Lisans Programı (2-3 Haziran 2003)

"Eskiçağ'ın Mekanları / Zamanları / İnsanları" başlığı altında 2-3 Haziran 2003 tarihleri arasında ODTÜ Mimarlık Fakültesi'nde bir toplantı yapılacaktır. Bu toplantı, en eski yerleşimlerden başlayarak "tarih öncesi" ile "antik" ve "geç antik" dönemlerine mimarlık tarihi bağlamında ışık tutmayı ve mekan üzerine farklı disiplinlerde yapılan araştırmaları ve üretilen bilgiyi bir araya getirmeyi ve tartışmayı hedeflemektedir.

Katılım Koşulları:

Katılımcılar: Sempozyum, doktora çalışmalarını sürdüren ve doktorasını son 5 yıl içinde bitirmiş araştırmacılara açıktır.

Son Katılım Tarihi: Katılmak isteyenlerin, bildiri özetlerini en geç 21 Mart 2003 tarihine kadar düzenleme komitesine e-posta veya normal posta ile göndermeleri gerekmektedir.

Format: Bildiri başlığı ve 300 kelimelik özet metninin olduğu sayfada katılımcının kimliğine dair bilgi yer almamalı, katılımcının ismi, kısa özgeçmişi, posta ve e-posta adresleri ile telefon ve faks numaraları, bildiri başlığının da yer aldığı ayrı bir sayfada gönderilmelidir.

Başvuru adresi: 2000'den Kesitler Düzenleme Komitesi, ODTÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü İnönü Bulvarı 06531-Ankara
Tel: (312) 210 22 35-210 22 18
Faks: (312) 210 12 49
e-posta: march@metu.edu.tr
http://www.archweb.metu.edu.tr/programs/index_graduate.htm

DUYURU!

Bilgi Üniversitesi'nde Söyleşiler Devam Ediyor

İstanbul Bilgi Üniversitesi Tarih Bölümü'nün "Osmanlı Devleti'nin kuruluş Dönemi Üstüne Söyleşiler" dizisi Yunan tarihçi Prof. Elizabeth A. Zachariadou ile devam ediyor. Dizinin bu dördüncü söyleşisi 21 Mart 2003 Cuma günü saat 14.30'da Kuştepe Kampusu Akademik Kurul Odası'nda gerçekleşecek. Erken Osmanlı dönemi üzerine çalışan tarihçinin birçok çalışması Türkçeye'de çevrilmiş bulunuyor.

Tel: 0 212-216 22 22

tarih ve toplum
aylık ansiklopedik dergi
MART 2003
CİLT 39 • SAYI 231
ISSN 1019-4681

İLETİŞİM YAYINLARI A.Ş.
SAHİBİ
Tuğrul Paşaoğlu

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Murat Belge

GENEL MÜDÜR
Nihat Tuna

YAYIN YÖNETMENİ
Birsen Talay

SORUMLU YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ
Bağış Erten

YAYIN KURULU
Ahmet İnsel, Orhan Koloğlu, Turgut Kut, Esra Tautel, Emre Yalçın

DANIŞMA KURULU
Robert Anhegger, Fikret Adanır, Feroz Ahmad, Turgut Akpınar, Masami Arai, Martin van Bruinessen, Selim Deringil, Baha Tanman, Ekrem Işın, Ahmet Demirel, Paul Dumont, Cornell Fleischer, Barbara Flemming, François Georgeon, Colin Imber, Yavuz Selim Karakışla, Kurtuluş Kayalı, Celia Kerslake, Klaus Kreiser, Uygur Kocabaşoğlu, Gün Kut, Jacob Landau, İlber Ortaylı, Şevket Pamuk, Donald Quataert, İ. Lütfü Saymen, Şinasi Tekin, Michael Ursinus, Stefanos Yerasimos

TASARIM Ümit Kıvanç
UYGULAMA Çiğdem Dilbaz
KAPAK Çiğdem Dilbaz
DÜZELTİ Serap Yeğen
MONTAJ Şahin Eylimez
FOTOĞRAF Mehmet Özcan
FİLM ÇIKIŞ 4 Nokta Grafik
Tel. 527 89 35 Fax: 511 97 22
BASKI Sena Ofset
DAĞITIM Dergi Planlama Pazarlama

İLETİŞİM YAYINCILIK A.Ş.

OKUR İLİŞKİLERİ Pekkan Yazı

İSTANBUL Klodfarer Caddesi İletişim Han Cağaloğlu 34400
Tel. (0.212) 516 22 60 Fax: 516 12 58
E-MAIL: [illegible]

ANKARA Selanik Cad. No: 64/11 Yenişehir 06640 Tel. (0.312) 425 36 00-425 20 71

İZMİR 857. Sok., No:6/312 Konak
Tel: (0.232) 484 45 90-489 89 09
Faks: (0.232) 484 90 42

ABONE KOŞULLARI

Yurtiçi
Yıllık: 50.000.000.- TL
6 aylık: 25.000.000.- TL

Avrupa Ortadoğu 80 $/yıl
Amerika 80 $/yıl
Avustralya 80 $/yıl

Uçak posta ücreti abone bedelinin içindedir

Yurtiçi abonelik için abone bedelinin **İLETİŞİM A.Ş. 255661 POSTA ÇEKİ HESABI**'na yatırılması ve posta çekinin üzerine "Tarih ve Toplum abonesi" ibaresi yazılarak fotokopisinin, açık talebinizi içeren bir mektupla birlikte yayınevimize gönderilmesi yeterlidir.

Yurtdışı abonelik için bedelin İLETİŞİM A.Ş.'nin **PAMUKBANK TÜRBE ŞUBESİ 865277** no'lu DTH'na havale edilmesi ve dekont fotokopisinin, açık talebinizi içeren bir mektupla yayınevimize gönderilmesi yeterlidir.

Kapak satış fiyatı: 4.600.000.- TL

Konak Hanımlığından Askerî Dikimevi İşçiliğine

Bir Müslüman Osmanlı Kadınının Hikâyesi

YAVUZ SELİM KARAKIŞLA

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına uzanan dönemde kadın örgütlerinin gelişimi, gerçekten dikkate değer bir inceleme konusu oluşturmaktadır. Sayıları onlarla ölçülebilecek olan bu kadın dernekleri arasında, fakir kadınlara yardım ulaştırmak üzere kurulan hayır cemiyetleri, kadınların eğitimine yönelik kültür dernekleri, kadın hareketini başlatma amacı taşıyan feminist dernekler, vb. arasında ilginç bir kategori gözümüze çarpar: Kadınları çalıştırmak amacıyla erkekler tarafından kurulan "kadın" dernekleri.

Kuruluş sırasıyla sayacak olursak, Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslâmiyesi (1916), İslâm Kadınları Çalıştırma Cemiyeti (1918), Türk Çalıştırma Derneği (1919)[1] ve Harb Ma'lûlleri ve Şehîd Kadın ve Çocukları Çalıştırma Cemiyeti (1926),[2] yukarıda "kadınları çalıştırmak amacıyla erkekler tarafından kurulan 'kadın' dernekleri" şeklinde özetlemiş olduğumuz bu kategoriyi oluşturan kadın örgütleri olarak sıralanırlar. Harbiye Nâzırı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa tarafından 1916 yılında kurulan Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslâmiyesi'nin 14.000 Müslüman Osmanlı kadınına iş sağlamak, Osmanlı ordusu bünyesinde kadınlardan oluşan bir işçi taburu oluşturmak,[3] savaş yetimi çocuklara bakmak[4] ve kadın işçileri evlendirmek[5] gibi bazı faaliyetlerine, daha önce yayımlanan bazı yazılarımızda değinmiştik. Bu nedenle, Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslâmiyesi ile ilgili genel bilgileri burada tekrarlamaya gerek görmüyoruz.[6]

Şevkiye: Bir İşçi Kadın Portresi

Peki iyi ama, kimdi bu kadın işçiler? Bu soruya net ve ayrıntılı bir cevap verebilmek oldukça güç. Elimizde Kadınları Çalıştırma Cemiyeti tarafından cemiyetin şubelerinde veya çeşitli devlet ve özel sektör kuruluşlarında çalıştırılan kadınların toplumsal konumuna, ailevi kökenlerine ve hayat hikâyelerine ilişkin ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle, Kadınları Çalıştırma Cemiyeti aracılığıyla çalışmaya başlayan kadınların kimliği hakkında yorumda bulunmak oldukça güçtür. Yine de, elimizde kocası Çanakkale'de şehit olduktan sonra Kadınları Çalıştırma Cemiyeti aracılığıyla Harbiye Nezâreti'nin Gülhâne Parkı'nın arka tarafında kurduğu bir askeri dikimevinde çalışmaya başlayan Şevkiye Hanım'ın, oğlu İrfan Orga'nın kaleminden *Bir Türk Ailesinin Öyküsü* adıyla anlatılmış bir hikâyesi vardır.[7]

Orta halli bir ailenin kızı olarak 1893 yılında dünyaya gelen Şevkiye Hanım, 1907 yılında daha henüz on beş yaşındayken kendisinden beş yaş büyük olan eşi Hüsnü Bey ile evlendirilir. Evlendikten sonra kayınpederlerinin ve kayınvalidesinin Sultan Ahmet Camii'nin arkasında yer alan bir çıkmaz sokağın köşesinde bulunan evinde yaşamaya başlar. Eşi Hüsnü Bey'in ailesi kalburüstü bir İstanbul ailesidir. Bir yıl kadar sonra, 31 Ekim 1908 günü ilk çocukları İrfan dünyaya gelir. Bu ilk çocuktan sonra, Şevkiye Hanım'ın Mehmet isminde bir oğlu ve Muazzez isminde bir kız çocuğu daha olur. Bu arada İrfan'ın büyükbabası ölür. Evde Hacer isminde şişman bir aşçı, küçük İrfan'ın on üç yaşındaki zenci dadısı İnci, evin zenci hizmetçisi ve aynı zamanda İn-

(*) Boğaziçi Üniversitesi, Tarih Bölümü, Öğretim Üyesi. ykarakisla@boun.edu.tr

ci'nin de annesi olan Feride ve Murat isminde kısa boylu bir de arabacı çalışmaktadır.[8] Ayrıca, bir bahçıvan ve bir de çamaşırcı kadın haftanın belirli günlerinde düzenli olarak eve çalışmaya gelmektedir.

İrfan Orga'ya göre, savaştan önceki yıllarda annesi Şevkiye Hanım oldukça zengin bir hayat sürem, refah içinde yaşayan, güzel mi güzel bir ev kadınıydı:

"Annem çok güzel bir kadındı. Parlak siyah saçlarını ufak bukleler le tepesine toplardı. Soluk benizli oval bir yüzü, yukarıya kıvrık dudakları ile şakacı izlenimi veren minik bir ağız, gülümsediğinde ışıl ışıl yanan büyük, hüzünlü gözleri vardı. İnce yapılıydı. Lavanta veya limon kolonyası kokan, pastel renkli ipekden elbiseler giyerdi. Takdığı uzun, altın zincirleri boynunu bir kaç kez dolardı. Yumuşak, sessiz bir kişiliğe sahipti. Bir işe yaramaz görünümlü narin elleri, parmaklarındaki pırlanta yüzükleri sanki güçlükle taşırdı. Evdeki tek uğraşısı olan nakışa başlamadan önce, bu yüzükleri dikkatle tek tek çıkarır, saten kaplı özel bir kutuya ufak bir tıkırtıyla bırakırdı. Öylesine zarifti ki, Avrupa'da yaşasaydı şüphesiz güzelliğiyle dillere destan olurdu. Oysa sokağa çıkarken takdığı yaşmakla, bu güzellik bizim aile dışındaki nerin dünyaya kapanmıştı."[9]

Kitapta anlatılan ev düzeninden, hamam sefalarından, küçük İrfan için düzenlenen gösterişli sünnet töreninden, her yaz bütün ailenin Ahmet Artıca ve Ayşe Yenge'nin Sarıyer'de bulunan çiftliğine yazlığa gitmesinden, ailenin büyük bir refah içinde yüzdüğü açıkça anlaşılmaktadır.[10] Ancak, 1914 yılının yaz aylarında, Avrupa'da savaşın patlak vermesiyle birlikte, işler karışmaya başlar. İttihâdçılar'a yakın olduğu anlaşılan Hüsnü Bey, savaşın yakında Osmanlı İmparatorluğu'na da sıçrayacağını anlamış ve babasından kendisine kalmış olan halı ticareti işini bir an önce bir başkasına devretmeye karar vermiştir:

"Eğer bu zor dönemi kazasız belasız geçirmek istiyorsak, satmalıyız. Babam vefat etdiğinde işi büyütme hevesindeydim, ama zaman kötü bir zaman. Yarabbim, bunları size anlatabilmek kolay değil. Anlayamazsınız ki! Her şey berbat. İşçiler, ihracat, dış piyasadaki durum... Avrupa'daki son savaş da üstüne tuz biber ekti. Ya biz de savaşa girersek -ki bana sorarsanız gireceğiz- ne olacak? Beni hemen askere alırlar. Ahmet'i de. O zaman işlere kim bakacak? İyisi mi, vakit varken satalım. Allah'ın izniyle dönersem, işi tekrardan başlatırım."[11]

Ayrıca, Hüsnü Bey ve kardeşi Ahmet Bey, Sultanahmet'teki "konak yavrusu" büyük evin satılmasını, ailenin daha küçük bir eve taşınmasını, evde çalışan görevlilere yol verilmesini ve evin satışından arta kalan para ile ailenin zorlu geçeceği anlaşılan savaş günlerine hazırlanmasını da önerirler. Bir gece, bütün aile yemekteyken sokaklarda davullar çalınarak savaşın başladığı ilan edilir.

1914 yılının eylül ayında Osmanlı İmparatorluğu birbiri ardınca Seferberlik ve Cihâd ilan edince, önce Hüsnü Bey, ardından da kardeşi Ahmet Bey askere çağırılır. Askere gitmeden önce işlerini ve Sultanahmet'teki büyük evi satarlar, aileyi daha küçük bir eve taşırlar. Eve olabildiğince çok miktarda altın ve erzak stoklamaya çalışırlar. Satışlardan elde edilen paralar da bir tahta kutunun içinde Şevkiye Hanım'ın odasında gizlenmiştir. Bu arada, evin emektarlarından arabacı Murat ve şişman aşçı Hacer'e yol verilir, atlar ve araba da satılır. Gedikpaşa'da bulunan Fransız Okulu'nda ilkokula başlamış olan küçük İrfan da savaşın başlamasıyla birlikte Fransızlar'ın okulu kapatması nedeniyle eve hapsolur.

İstanbul sokakları bir anda ağlaşan, ekmek bulmaya çalışan kadınlar ile sessiz sedasız evlerinden ayrılan ve askerlik şubelerine doğru ulaşmaya çalışan genç erkeklerle dolar. Bir gün içinde, ekmek bulmak herkesin en büyük sorunu haline gelmiştir. 1914 Kasım'ında Hüsnü ve Ahmet kardeşler birbiri ardınca aileleri ile vedalaşır ve:

"Ey gâziler yol göründü
Yine garib serime
Dağlar taşlar dayanamaz
Benim ah ü zârıma..."

türküsünü söyleyen ve bando mızıka eşliğinde asker toplayan bir kola katılarak, orduya katılırlar.[12] Hüsnü Bey önce Edirne'ye, oradan da Çanakkale'ye, kardeşi Ahmet ise Şam'a gönderilmiştir.

Bu sırada yirmi iki yaşında olan Şevkiye Hanım, üçüncü çocuğu Muazzez'e hamileydi. Evin bahçıvanına hemen yol verilmiş, çamaşırcı kadının çalışma süresi de haftada bir güne indirilmişti.[13] Şevkiye Hanım, mecburen, evin idaresini de kendisi üstlenmişti. Bu arada ev işlerine de katılmaya başlamış ve ailenin düzenini bir nebze olsun ayakta tutmaya çalışmıştı. Oğlu İrfan, Şevkiye Hanım'ın hayatında değişen bu koşulları "ellerine baktım. Kaba ve kırmızıydılar. Aman Tanrım, ne de çok İnci'nin ve Feride'nin ellerine benzemişti annemin elleri! O yumuşacık, düzgün, pamuk gibi eller nasıl olmuştu da bu hale girmişti?" diyerek anlatmaktadır.[14]

Derken, İrfan'ın elli yaşlarında ve servet düşkünü bir kadın olan babaannesi zengin fakat yaşlı bir adamla evlenmeye karar verir. Evde bulunan bütün güzel eşyaları ve kendisine ait bütün ziynet eşyalarını da beraberine alarak, emlak ve kömür depoları sahibi olduğu anlaşılan seksen yaşındaki bu adamın Beyazıt'taki görkemli evine taşınır. Yaşlı adamın huysuzlukları ve çocuklara karşı takındığı kötü tavrı sonucunda Şevkiye Ha-

Bir Türk Ailesinin Günlüğü kitabının kapağı.
(İrfan Orga, *Bir Türk Ailesinin Günlüğü*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1994)

nım'ın kayınvalidesiyle arası açılır.[15] Bu sıralarda, 1915 yılının baharında, Şevkiye Hanım üçüncü çocuğu olan Muazzez'i doğurur.

Konaktan Askeri Dikimevine

Cepheden gelen haberler de kötüdür. Hüsnü Bey'in kardeşi Ahmet Şam'da vurulmuş ve gözlerini kaybederek kötürüm olmuştur. Bu durum karısı Ayşe'yi zaten içten içe kemirmeye başlamış olan verem hastalığını daha da kuvvetlendirir. 1915 yılı içinde her ikisi de ölürler. Nihayet, 1915 Mayıs'ında hizmetçi Feride ve kızı İnci'nin babaannenin evinde oldukları bir gece, Büyük İstanbul Yangını çıkar. Şevkiye Hanım yangında evini, bütün eşyalarını ve tahta kutunun içinde saklamakta olduğu paraları, altınları ve mücevherleri yitirir.[16] Alevler içinde kalan evi ağlamaklı gözlerle izlerken, durumu küçük oğlu İrfan'a şu sözcüklerle özetler: "Her şeyi kaybettik. Anlıyor musun, her şeyi."[17]

Gerçekten de, yangın Şevkiye Hanım'ın üç çocuğu ve o gece tesadüfen parmağında kalmış olan bir pırlanta yüzüğü hariç her şeyini elinden alıvermişti. Babaanne ve yaşlı kocasının evine sığınmak zorunda kaldılar. Birkaç gün içinde zenci hizmetçi Feride'ye yeni bir iş bulundu, kızı İnci de bir başka ailenin yanına çocuk bakıcısı olarak verildi.[18] Böylece savaşın ilk yılı içinde Sultanahmet'teki "konak yavrusu" evde çalışmakta olan altı kişiden geriye hiç kimse kalmamış oldu. Oğlu İrfan, Şevkiye Hanım'ın yangından sonraki ruh halini şöyle anlatıyordu:

"Evet, şimdi daha önce hiç bilmediği bir yoksullukla karşılaşmıştı, ama bu durumda olan sadece o değildi ki... Pek çok kişi daha, yoksulluğa alışmak zorunda kalmıştı o günlerde. Şüphesiz onlar da durumdan memnun kalmamışlardı, ama hiç değilse kadere boyun eğmesini bilmişlerdi. O, ne bunu yapabildi, ne de kaderinden kaçabildi. Evini yanar bir halde görmek, babamı cepheye uğurlamaktan daha çok sarstı onu. Parasını ve takılarını kaybetmek ise bardağı taşıran son damla oldu. Parayla yeni bir yaşantı kurabilirdi. Parasız kalınca başkalarının verdiği ile yetinmesi gerekiyordu. Bunu da kabullenemiyordu. Biraz gururundan tabii, ama tek neden de bu değil. Paranın destek olmadığı bir yaşam tarzına alışkın yetişmemişti de ondan. Sanırım, parasız yaşamaktansa, yangın gecesi evle birlikte kül olmayı yeğlerdi. Biri bebek, üç çocukla hayatta yalnız kalmak onun tecrübesiz aklının alamayacağı bir felaketti."[19]

Yaşlı adam, evine sığınmak zorunda kalan bu üç çocuklu kadından bir an önce kurtulabilmek için, kendisine ait bir evde boş odalar bulunduğunu ve bunları ömrü boyunca oturması için Şevkiye Hanım'a vermeye hazır olduğunu söyledi. Şevkiye Hanım kendisine yapılan bu teklife elinde kalan son değerli eşyası olan pırlanta yüzüğünü satılması için yaşlı adama uzatarak cevap verdi.

Şevkiye Hanım'ın yeni evi Beyazıt Meydanı'nda, iki katlı bahçesiz bir evin üst katındaki üç odadan ibaretti. Bu odalar temizlendi, yıpranmış olan kafesler söküldü, duvarlar boyandı, yer tahtaları fırçayla ovuldu. Babaannenin yaşlı adamla evlendiği zaman yeni evine taşıdığı mobilyalardan bir kısmı bu eve geri getirildi ve odalara yerleştirildi. Bu eşyaların arasında, eskiden zenci hizmetçi Feride'nin evdeki sökükleri dikmekte kullandığı bir dikiş makinesi de vardı. Eski evden kalan eşyalardan bir gümüş şamdana yerleştirilmiş bir mumun zayıf ışığında zeytin ekmek ile geçiştirilen ilk akşam yemeğinden sonra, bir genç kadın ve üç çocuktan oluşan aile bu yeni evde yaşamaya başladı.[20]

Ama, karaborsaya düşen gıda maddelerinin fiyatları gittikçe artıyor, bu da elde avuçta bulunan paranın hızla erimesine yol açıyordu. İşte bu günlerde, Şevkiye Hanım eve dikiş işleri alarak, evde çalışmaya başladı.[21] Sabahları kardeşlerini büyük oğlu İrfan'a emanet ediyor ve dikiş işi almak üzere sokağa çıkıyor, öğlenden sonra ve akşamları da gece yarılarına kadar almış olduğu dikiş siparişlerini yetiştirmeye çalışıyordu. O evde olmadığı zamanlar alt katta kalan bir dul kadın da çocuklara göz kulak oluyor ve ona olabildiğince yardımcı olmaya çalışıyordu. Bu arada, yaşlı

adam bir kalp krizi geçirmiş ve bütün mirasını yeğenine bırakarak ölmüştü. Bu durumda, babaanne de kendi ev eşyalarını toplayarak gelini Şevkiye Hanım'ın üç göz odasına yerleşmek zorunda kaldı. Bir süre de babaannenin gelirken beraberinde getirdiği paralarla idare ettiler.

1916 yılının ortalarında, cepheden yeni dönen bir yüzbaşıdan Hüsnü Bey'in bir yıl kadar önce Çanakkale'de şehit düşmüş olduğunu geç de olsa öğrendiler.[22] Bu haber Askerlik Dâiresi'nce de onaylanınca, kendilerini birbirlerine bağlayan erkeği kaybetmişolan gelin ve kayınvalide derin bir yasa gömüldüler. Artık iki kadın kendi başlarına, erkeksiz ve umutsuz kalmışlardı. Şehit maaşı olarak Şevkiye Hanım'a 99 kuruşluk bir maaş bağlanmıştı. Karaborsada bir somun ekmeğin fiyatı 50 kuruşa fırlamış olduğundan, bu komik gelirin bütün aileyi geçindirmesi aslâ düşünülemezdi.

İmdada alt kattaki dul kadın yetişti. Bu kadın on beş yıldır dikiş makinesiyle iş yaparak geçindiğini ve eğer isterse Kapalıçarşı'daki patronundan Şevkiye Hanım için de dikiş iş bulabileceğini söyledi.[23] Gerçekten de, dul kadın verdiği sözü tutmuş, ve Şevkiye Hanım'a bir iş olanağı sağlamıştı. Evin oturma odası artık Kapalıçarşı'dan gönderilen kumaşlar ve yeni dikilmiş elbiselerle dolmuştu. Ancak, 1916 yazında Kapalıçarşı'dan dikiş işi gelmez oldunca, Şevkiye Hanım alt kattaki dul komşusuyla birlikte Kapalıçarşı'daki patronuna gitmişti. Adam işi tasfiye etmek zorunda kaldığını söyleyince, orada bulunan bütün işçi kadınlar gibi, büyük bir üzüntüye kapılmışlardı. Oğlu Irfan Orga durumu şöyle özetlemiştir:

"Kadınlar birbirlerine ne yapacaklarını sorar gibi bakmışlardı. Dul kadın Harbiye Nezâreti'nin Gülhane Parkı'nın arkasında bir yerde açtığı askeri dikiş atölyesine gideceğini söylüyordu. İşi nerede yapacağı umurunda değil, yeter ki para gelsin. Annem ve onun gibi fakirliği yeni tanımış insanlar için durum değişikti. İnsanın kendi evinde çalışması başka, hükümetin fabrikasında etrafa sergilenmesi başka."[24]

Şevkiye Hanım eve eli boş dönünce, babaanneye durumu anlatmış, ama babaanne elinde kalan son altınlar ve mücevherlerle geçinebileceklerini öne sürerek gelininin bu işe girişmesini engellemeye çalışmıştır. Bu arada alt kattaki dul kadın Kadınları Çalıştırma Cemiyeti'nin aracılığıyla Harbiye Nezâreti'nin Sultan Ahmet Elbise Ambarı'nda çoktan çalışmaya başlamıştır bile.[25] Dul kadın bütün bir hafta gece gündüz fabrikada kalıyor, haftada yalnızca bir gün izinli olarak dışarıya çıkıyordu. Eline çok az para geçmekle birlikte, halinden memnundu.[26]

Şevkiye Hanım, kucağında küçük oğlu Mehmet ile. (1911).

Babaanne gelinini evde tutabilmek için evdeki eşyaların büyük bir kısmını Yahudi bir eskiciye yok pahasına satmak zorunda kalmıştı. Ama bu paralar da kısa bir süre içinde tükenince, Şevkiye Hanım 1917 yılının bahar aylarında Kadınları Çalıştırma Cemiyeti'nin aracılığıyla Sultan Ahmet Elbise Ambarı'nda dikiş işçisi olarak işe başladı.[27] Babaanne yatılı olarak çalışan annelerini özleyen çocukları da yanına alarak işin ilk haftasında Şevkiye Hanım'ı ziyarete gitti. Elbise Ambarı eski ve pis bir binadaydı. Kırık tahta merdivenlerden insanın içini kasvetle dolduran geniş bir odaya girmişlerdi. İrfan Orga anılarında annesini gördüğü fabrikadan izlenimlerini şu şekilde anlatmaktaydı:

"İçeride bir çok kadın dikiş makinelerinin başına oturmuş, çalışıyordu. Odada çıt çıkmıyordu. Ya kadınların işleri başından aşkın, ya da disiplin sıkı. Ne yapacağımızı bilmeden kapı aralığında durduk. Kimsenin aldırdığı yok. Derken, Mehmet uzaktan annemi gördü, bizi bırakıp değnek gibi bacaklarıyla, çalışan kadınların ardından koştu. Anneme sarıldı ve hıçkırarak ağlamaya başladı. Biz de ilerledik. Annemin bulunduğu yerde iskemle falan yoktu, o nedenle masanın yanında ayakta duruyor, civardaki kadınların ışığına engel oluyorduk. Daha önce buraya hiç gel-

memiştik. Odanın pisliğine ve fakirliğine şaşırmıştım. Annemde bir yorgunluk var. Gözlerinin etrafı koyu renk bir halka ile çevrilmiş, elleri bereli. İçimde çocuksu bir isyan uyandı, 'annem nasıl böyle bir yerde çalışır' diye kızdım."[28]

Şevkiye Hanım Müslüman Osmanlı kadınlarına has bir annelik içgüdüsüyle çocuklarının onu böylesi bir yerde çalışırken görmelerinden utanarak, kayınvalidesine çıkışır: "buraya çocukları getirmeseniz, daha iyi olurdu."[29]

Dikişhanede işçi kızlar (1922).

Oysa, artık utanacak pek fazla bir şey kalmamıştır. Evde çocuklara bakacak başka bir kişi olmadığından, babaanne çocukları da beraberinde getirmek zorunda kalmıştır. Çünkü evde çocuklara yiyecek almak için hiç para yoktur. Şevkiye Hanım para kesesine uzanarak bütün bir hafta boyunca kazandığı tüm parayı kayınvalidesine verir. Babaanne "hepsi bu mu yani" diye tepki verince, Şevkiye Hanım'ın dul komşusu ve şimdiki fabrika arkadaşı atılır: "bize burada yemek çıkıyor. Gani gani değil, ama evde bu kadarını da bulamıyorum. Biraz para da veriyorlar, bir de yatacak yer. Eh, Allah'a şükür, daha ne olsun?"[30]

Aslında, Şevkiye Hanım ve arkadaşlarının durumu hiç de o kadar kötü değildir. Osmanlı İmparatorluğu'nun her yanında aç ve sefil kalan pek çok kadın gibi Şevkiye Hanım da bir iş bularak kendi emeğiyle ailenin geçimini temin etmeye çalışmak zorunda kalmıştır. Aile bir şekilde bu zor günleri atlatmaya çalışmaktadır. Ancak önemli bir sorun vardır: Şevkiye Hanım'ın Kadınları Çalıştırma Cemiyeti aracılığıyla bulduğu iş ancak kendisinin yiyecek ve barınma ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Ama kazandığı para o kadar azdır ki, çocuklarının ve kayınvalidesinin gıda giderlerine bile yetişmemektedir. Çözüm yine Kadınları Çalıştırma Cemiyeti'nden gelir: Şevkiye Hanım'ın çocuklarıyla yaşadığı dokunaklı kucaklaşmadan etkilenen Sultan Ahmet Elbise Ambarı şefi, Kadıköy'de şehit çocukları için Almanlar tarafından bir öksüzler okulu açıldığını ve eğer isterse oğullarını bu yatılı okula verebileceğini Şevkiye Hanım'a iletmiştir.[31]

Kadınları Çalıştırma Cemiyeti aracılığıyla çalışmaya başlayan, ama aylık geliri çocuklarına bakmaya bile yetmeyen Şevkiye Hanım, oğulları Mehmet ve İrfan'ı Haydarpaşa'daki bu okula yazdırır. Küçük kızı Muazzez ve kayınvalidesi de Beyazıt Meydanı'ndaki evde kendisinin hafta sonu tatillerinde getirdiği paralarla yaşamaktadır. 1918 yılının ortalarında işler daha da kötüleşir. Çocukların okuluna bakan Almanlar yenilgiden sonraki günlerde kendi ülkelerine dönerler, yetimhanedeki çocuklar da bakımsız ve gıdasız kalırlar. Şevkiye Hanım hastalanan oğullarını yatılı okuldan alarak evde babaannelerinin yanına bırakır.

"Il est mon frère!"

Bir Türk Ailesinin Öyküsü isimli anılarında, Kadınları Çalıştırma Cemiyeti'nin aracılığıyla Birinci Dünya Savaşı yıllarında işçi olarak çalışan annesi Şevkiye Hanım'ın yaşam hikâyesine geniş yer ayıran İrfan Orga'nın anlattıklarına göre, İrfan ve kardeşi Mehmet Orga Mütareke yıllarında Kuleli Askeri Lisesi'nde öğrenciyken, başlarından ilginç bir hikâye geçmişti.[32] 15 Mayıs 1919 günü okula kabul edilen iki kardeş, aralarında bulunan yaş farkı nedeniyle ayrı ayrı sınıflara yerleştirilmişlerdi. Okulda anne ve babalarını savaşta yitirmiş olan çok sayıda kimsesiz çocuk vardı. Bu çocuklardan bir kısmını General Kazım Karabekir'in Doğu Anadolu'dan toplayarak İstanbul'a yolladığı kimsesiz Ermeni ve Kürt çocuklardan oluşuyordu. Hiçbir devlet veya özel hayır kurumu bu çocukların bakımını üstlenmeyince, çocuklar mecburen Kuleli'ye gönderilmişlerdi. Aynı şekilde, Enver Paşa'nın Arnavutluk'tan toplattırmış olduğu Arnavut asıllı kimsesiz çocuklar ve Cemal Paşa'nın da Suriye valiliği zamanında Suriye'den gön-

Beyaz iş ve işleme yapan kadın işçiler (1932)

dermiş olduğu kimsesiz Arap çocukları da, bu İttihâtçı liderlerin yurtdışına kaçmasından sonra ortada kalmışlar, ve neticede geçici olarak Kuleli'ye alınmışlardı.[33] Şevkiye Hanım gibi Müslüman ve Türk ebeveynler Kuleli'ye gelip çocuklarını ziyaret ettiklerinde, okulda bulunan Arnavut, Arap, Kürt ve Ermeni çocukların sayısının yüksekliği karşısında hayrete düşüyorlardı.[34]

Bir sabah, Kuleli'nin koridorlarında Amerikalılar'ın okulda bulunan bütün Ermeni çocukları kendi denetim ve korumaları altına alacakları söylentisi duyuldu. Bu çocuklar okulda onlar için boşaltılmış olan ayrı bir binada Amerikalılar'ın gözetiminde bakılacaklardı. Hemen hazırlanan bu binanın tepesine, bir Amerikan bayrağı çoktan çekilmişti bile.[35] Daha sonra, 1920 yılında yapılmış bir sayımda, Kuleli Askeri Lisesi'nde Amerikalılar'ın açmış olduğu yetimhanenin İstanbul'daki en büyük Ermeni yetimhanesi olduğu belirlenmiştir. Yetimhane müdürünün yanı sıra 29 yatılı öğretmen, bir oyun hocası, bir rahip ve bir de doktor ile birlikte toplam 99 kişinin çalıştığı bu yetimhanede toplam 1.000 Ermeni yetim bulunduğu da belirtilmektedir.[36]

Ermeniler'in himaye altına alınacağı haberinin Kuleli'nin koridorlarında duyulmasıyla birlikte, "Amerikalılar'ın himayesinde olabildiğince şımarmış" olan Ermeni çocuklar ve bu ilgiye sahip olamadıkları için "sinirlerinden neredeyse tepinecek" durumda olan Kürtler ve sataşmalara ve laf atmal ara ayak uyduran Türk öğrenciler arasında büyük çekişmeler ve kargaşalar yaşandı.[37] Okulun idarecileri de olayları yatıştırmak için "elinden geleni" yapıyordu: "yüzbaşının sopası, önüne gelenin kafasına inerek, her zamankinden daha fazla iş yaptı o gün."[38]

Her sınıf ayrı ayrı toplanmış ve "birkaç Amerikalı subay, bir Ermeni papaz ve yanlarında uzun boylu, dümdüz göğüslü ve kalın çerçeveli gözlüklü bir Amerikalı kadın" ve bir de tercümandan oluşan bir heyetin denetiminden geçirilmişti.[39] Tercüman "bütün Ermeniler bu tarafa!" diye bağırınca, İrfan'ın sınıfında bulunan çocukların çoğu "o tarafa" geçmişti. Daha sonra, "o tarafa" ayrılmayan çocuklardan bazıları da kendilerine sorulan sorulara verdikleri cevaplar ve özellikle de Amerikalı kadının çocukların yüzlerini incelemesi neticesinde verdiği karar sonucunda, "Ermeni" olarak kabul edildiler ve "o tarafa" ayrıldılar. İrfan Orga anılarında "ayırdığı çocuklar Kürt'dü. Anlayamıyorum, hangi ölçüye dayanıp Kürtler'i Ermeni safına sokuyor. Bir süre benim yüzüme de baktı, ama sıradan çıkarmadı," demektedir.[40]

Küçük İrfan ve "Türk" arkadaşları hemen bahçeye koşarak "Ermeni"lerin toplanmış olduğu odanın penceresinden bakarlar: "bize el sallıyor, küfür ediyor, alayla bağırıyorlardı. Geri mi kalacağız, el işaretlerini onlara aynen iade ettik. Ustelik suratlarını dağıtacağımızı da söyledik."[41] Kuleli'de bulunan çocukların arasında sağlanmış olan "emik barış," yabancı büyüklerin ellerini işin içine sokmasıyla birlikte, birdenbire bozuluvermişti.

"Ermeni" çocukların bulunduğu bir odadan kardeşi Mehmet'in kendisini çağıran sesini duyan İrfan bir anda irkilmiştir. Gerçekten de, Mehmet camdan dışarıdaki ağabeyine seslenmiş ve elini camdan uzatıp ağabeyinin elini tutarak "beni de Ermeniler'le birlikte götürüyorlar," diye bağırmıştır.[42] Ancak, Mehmet'in bu yakarışını duyan daha büyükçe bir Ermeni çocuk, Mehmet'i camın dibinden çeker alır. İrfan hemen kendi sınıf başkanıyla birlikte Amerikalı subayların yanına gider, durumu onlara anlatmaya çalışır. Ancak, Ermeni asıllı olduğu anlaşılan tercüman onları bir kenera iter. Bu arada, "Ermeni" öğrenciler ikişerli sıra halinde okuldan çıkmaya hazırlanmaktadır. İrfan bu öğrencilerin arasına karışarak kardeşini bulur ve onun üstüne

kapaklanır. Bir yandan da bağırmaktadır: "bizi bırakın! Bu benim kardeşim. Biz Türk'üz. Adı Mehmet!"[43] "Ermeni" çocuklardan biri sırıtarak cevap verir: "benim de adım Mehmet. Ne olacak yani?" Tercüman İrfan'ın sıradan çıkarmış olduğu kardeşini yerden kaldırıp, yeniden sıraya sokmaya çalışır. İrfan adamın kasıklarına bir tekme atarak haykırır: "benim kardeşimi götüremezsiniz. O Türk'dür!" Bunun üzerine, Amerikalılar ve Ermeni papaz onların yanına gelirler. Küçük İrfan bir yandan Amerikalılar'a kardeşini gösterip "Türk! Türk!" diye bağırmakta, bir yandan da tercüman ve Amerikalı subaylara karşı fiziksel olarak direnmeye çalışmaktadır. Son çare olarak, savaştan önce devam ettiği Gedikpaşa'daki Fransız okulunda öğrendiği kırık dökük Fransızcasıyla, "*Il est mon frère!*" (o benim kardeşim!) diye bağırır. Tercüman bunu anlar anlamaz, Mehmet'i bırakır. Amerikalı kadın tercümana İngilizce bir şeyler söyleyince, İrfan kadına "*Cochon Américaine,*" (Amerikan domuzu) diye bağırır ve kulağının üstüne tokadı yer.[44] İrfan Amerikalı kadının tokadını yemiş, ancak bu arada kardeşi Mehmet'i "Ermeni" olmaktan kurtarmayı (!) da başarmıştır.

Savaştan Sonra

Birinci Dünya Savaşı 1918 sonbaharında sona erince, Kadınları Çalıştırma Cemiyeti'nin iş bulduğu pek çok kadın gibi Şevkiye Hanım da Sultan Ahmet Elbise Ambarı'ndaki işini kaybeder.[45] Mütareke günlerini babaannenin elinde kalmış olan ziynet eşyalarını satarak geçirmeye çalışırlar. Şevkiye Hanım Sultan Ahmet Elbise Ambarı'nda geçirdiği yıllarda edindiği tecrübeyle dikiş dikerek ve nakış işleyerek ailesinin geçimini üstlenir.[46] Bir anlamda, Kadınları Çalıştırma Cemiyeti'nin aracılığıyla girdiği Sultan Ahmet Elbise Ambarı'nda öğrenmiş olduğu dikiş ve nakış işlerinden, kendi kendisini istihdâm eden bir girişimci olarak para kazanmaya ve ailesini geçindirmeye başlar. Bu arada, Mütareke yıllarında Türk kadınları arasında hızla yayılan modaya ayak uydurarak, artık sokağa çıktığında peçe takmamaya başlar. Oğullarını 1919 yılının ekim ayında Kuleli Askeri Lisesi'ne resmen yazdırır. Evinin bir odasını nakış atölyesi haline getirir.[47]

Şevkiye Hanım 1931 yılında teğmen olan ilk oğlu İrfan'ın yanına Eskişehir'e yerleşerek, toplam on beş yıl süren aktif çalışma hayatından çekildi. Bu arada, küçük oğlu Mehmet askeri doktor olmuş, kızı Muzaffer de Eskişehir'de tanıştığı üst düzey bir bürokratla evlenmiş, yanına babaanneyi de alarak Ankara'ya yerleşmişti. Şevkiye Hanım oğlu İrfan'ın tayinlerini izleyerek kendisiyle birlikte Kütahya, İzmir ve İstanbul'a taşındı, hastalıklarla boğuştu. Akıl hastası olarak Bakırköy Akıl Hastanesi'ne kaldırıldı. Bu hastanede uzun yıllar tedavi gördükten sonra, henüz kırk yedi yaşındayken, 18 Mayıs 1940 günü İstanbul'da öldü...[48]

NOTLAR

1 Yavuz Selim Karakışla. "Türk Çalıştırma Derneği (1919)," **Toplumsal Tarih**, Cilt. XVII, No. 105, Eylül 2002. ss. 20-23.

2 Yavuz Selim Karakışla. "Harp Malulleri ve Şehid Kadın ve Çocukları Çalıştırma Cemiyeti (1926)," **Toplumsal Tarih**, Cilt. XVII, No. 99, Mart 2002. ss. 20-23.

3 Yavuz Selim Karakışla. "Enver Paşa'nın Kurdurduğu Kadın Birinci İşçi Taburu: Osmanlı Ordusunda Kadın Askerler (1917-1919)," **Toplumsal Tarih**, Cilt. XI, No. 66, Haziran 1999, ss. 14-24.

4 Yavuz Selim Karakışla. "Kadınları Çalıştırma Cemiyeti'nin Himayesinde Savaş Yetimleri ve Kimsesiz Çocuklar," **Toplumsal Tarih**, Cilt. XII, No. 70, Eylül 1999. ss. 14-25.

5 Yavuz Selim Karakışla. "Kadınları Çalıştırma Cemiyeti'nin Kadın İşçileri Evlendirme Kampanyası (1917-1918)," **Tarih ve Toplum**, Cilt. XXXVII, No. 219, Mart 2002. ss. 27-40.

6 Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslâmiyesi ile ilgili kapsamlı çalışmamız yakında **Kadınları Çalıştırma Cemiyeti (1916-1923)** adıyla yayınlanacaktır.

7 İrfan Orga. **Bir Türk Ailesinin Öyküsü**, (Çev.) Ann Bayraktaroğlu, (İstanbul: Ana Yayıncılık, 1994).

8 A.g.e., ss. 9-10.

9 A.g.e., ss. 10-11.

10 A.g.e., ss. 18-47.

11 A.g.e., s. 49.

12 A.g.e., ss. 71-76.

13 A.g.e., s. 84.

14 A.g.e., s. 87.

15 A.g.e., ss. 88-94.

16 A.g.e., ss. 103-105.

17 A.g.e., s. 106.

18 A.g.e., s. 108.

19 A.g.e., s. 109.

20 A.g.e., ss. 110-113.

21 A.g.e., s. 134.

22 A.g.e., s. 143-144.

23 A.g.e., s. 153.

24 A.g.e., s. 157.

25 Sultan Ahmed Elbise Ambarı'nda Kadınları Çalıştırma Cemiyeti tarafından gönderilmiş 157 kadın işçi çalışmaktadır.

Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslâmiyesi, 1333 Senesi Raporu. (İstanbul: Ahmed İhsân ve Şürekâsı Matbûât Osmânlı Şirketi, 1334). s. 14.

26 İrfan Orga. **Bir Türk Ailesinin Öyküsü**, s. 158.

27 A.g.e., s. 163.

28 A.g.e., s. 164.

29 A.g.e., s. 164.

30 A.g.e., s. 164.

31 A.g.e., s. 166.

32 A.g.e., ss. 206-210.

33 A.g.e., s. 206.

34 A.g.e., s. 206.

35 A.g.e., s. 206.

36 Anna Welles Brown. "İstanbul'da Yetimhaneler." Clarence Richard Johnson. **İstanbul 1920**, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995), içinde: s. 203.

37 İrfan Orga. **Bir Türk Ailesinin Öyküsü**, s. 207.

38 A.g.e., s. 207.

39 A.g.e., s. 208.

40 A.g.e., s. 208.

41 A.g.e., s. 208.

42 A.g.e., s. 209.

43 A.g.e., s. 209.

44 A.g.e., s. 209.

45 A.g.e., s. 181.

46 A.g.e., s. 184.

47 A.g.e., s. 213.

48 A.g.e., s. 288.

Meşrutiyet Döneminin Öncü Kadınlarından

Fehime Nüzhet Hanım

NESRİN T. KARACA

II. Meşrutiyet döneminin siyasal, sosyal ve kültürel hareketliliği içinde, öncü kadınlar tanımlamasının pek bilinmeyen bir ismi de Fehime Nüzhet Hanım'dır. Servet-i Fünun topluluğunun ergenç üyesi ve kadın şairi olarak anılanan Celal Sahir Erozan'ın annesi olan Fehime Nüzhet; şiir, tiyatro ve hitabeleriyle ortaya koyduğu edebî kişiliğinin yanında toplum sorunlarına da eğilen sosyal bir kişiliktir.

Balkan ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında hastabakıcılıktan, yardım toplamaya, kadın derneklerinde çeşitli hizmetlerde bulunmaya kadar pek çok hareketin içinde yer almış, çevresini etkilemekte başarılı olmuştur.

Halide Edip Adıvar'dan önce hatipliği, sosyal konulardaki varlığı ve çabalarıyla önemli bir isim olan Fehime Nüzhet'in hayatı, edebî kişiliği ve günümüze kalan eserleriyle ilgili değerlendirmeler, öncü bir kadın profili ortaya koyması bakımından dikkate değer niteliktedir.

Fehime Nüzhet Hanım

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e uzanan süreçte, öncü bir kadın kimliği ile karşımıza çıkan ve dönemin sosyal, siyasî ve edebî hareketliliğine uygun olarak pek çok faaliyetin içinde yer alan Fehime Nüzhet Hanım yakın zamanda kaybettiğimiz, *Cumhuriyet* gazetesinin sahibi Berin Nadi'nin de babaannesidir.

Fehime Nüzhet, İstanbul'da doğmuştur. Abdülaziz dönemi paşalarından olan babası İsmail Hakkı Paşa'nın kökeni, Hacı Davut Han sülalesine dayanır. III. Ahmet zamanında, süvarileriyle Osmanlı ordusuna yardıma gelen ve beyliği sonradan Ruslar tarafından ele geçirilen Dağıstan hanlarından Davud Han, ailesiyle birlikte Gelibolu'ya yerleşmiştir. İsmail Hakkı Paşa, Davut Han'ın oğlu Kerim Bey'in torunu olmaktadır. Hiç erkek evladı olmadığı için dört kızının da ikinci adlarını erkek ismi koyan İsmail Hakkı Paşa, küçük kızı Fehime'nin de ikinci ismini "Nüzhet" koymuştur.

Eğitimi yeterli olmamasına rağmen yeteneği, şiir ve edebiyat merakı ve hitabet gücü kuvvetli bir kadın olan Fehime Nüzhet, kendi kendisini yetiştirmiştir.

Babasının ismini taşıyan Yemen valisi ve kumandanı İsmail Hakkı Paşa ile evlenerek Yemen'e giden Fehime Nüzhet'in evliliği kısa sürmüş, bir müddet sonra Yemen'i terk ederek İstanbul'a gelmiş ve Aksaray'a yerleşmiştir. Annesiyle babasının ayrılığından sonra dünyaya gelen Celal Sahir, bu evde annesinin yanında büyümüştür. Fehime Nüzhet, sonraları bir öğretmen ve hattat olan Mehmet Ali Bey'le ikinci evliliğini yapmış, bu evlilikten ikisi kız, biri erkek üç çocuğu daha olmuştur.

Cesur, girişken, heyecanlı ve mücadeleci bir karaktere sahip olan Fehime Nüzhet, çevresinde tanınmış, lider davranışları, sosyal hareketliliği ve görüşleriyle dönemin kadın çevrelerini etkilemiştir.

Samet Ağaoğlu anılarında, Fehime Nüzhet Hanım'ı şu şekilde tasvir eder:

"Şişman, iriyarı sert bir kadındı. Fakat bu görünüşünün altında oğluna, sanat heyecanını aşılayan tek kuvvet halinde belirmiş ince zekası, ince bir hissediş tarzı vardı. Evin mutlak hakimiydi; kendisini uzun süreler yatağa mıhlayan hastalığına rağmen bu hakimiyeti sonuna kadar devam ettirdi..."[2]

Abdülhak Şinasi Hisar da, Celal Sahir'le ilgili hatıralarında şairin annesinden şöyle söz etmektedir:

"Gösterişli, cerbezeli, sözleri ısı-

• Başkent Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

MİLLİ ŞARKI
Vicdanı muazzam olan Osmanlılarız biz
Peymanına kanın koyan Osmanlılarız biz
Arzusunu pek güç bulan Osmanlılarız biz
Azminde sebatkar olan Osmanlılarız biz

Nakarat

Enver'le Niyazi unutulmaz bu isimler
Sun samadaniye emanet o cisimler

Osmanlılığın şanı hamiyyetle sadakat
Ziynet bize min ba'd musavatla uhuvvet
İkram-ı mükafat ise icra-yı adalet
Hürriyetin ilanı bize tac-ı saadet

Eyzan

Bir çoklarını mahv u harab eyledi amma
Korkutmadı Osmanlıları mahbes-i menfa
Milyonlara vicdanımızı satmadık asla
Düşmanlara namusumuzu etmedik ihda[9]

Eyzan

Güftesi	Beste
Fehime Nüzhet hanımın	Leyle hanımın

Makam: Hicazkâr
Usul: Tek sofyan

Zellie matbaası, 11 Ağustos 1324
(24 Ağustos 1908)

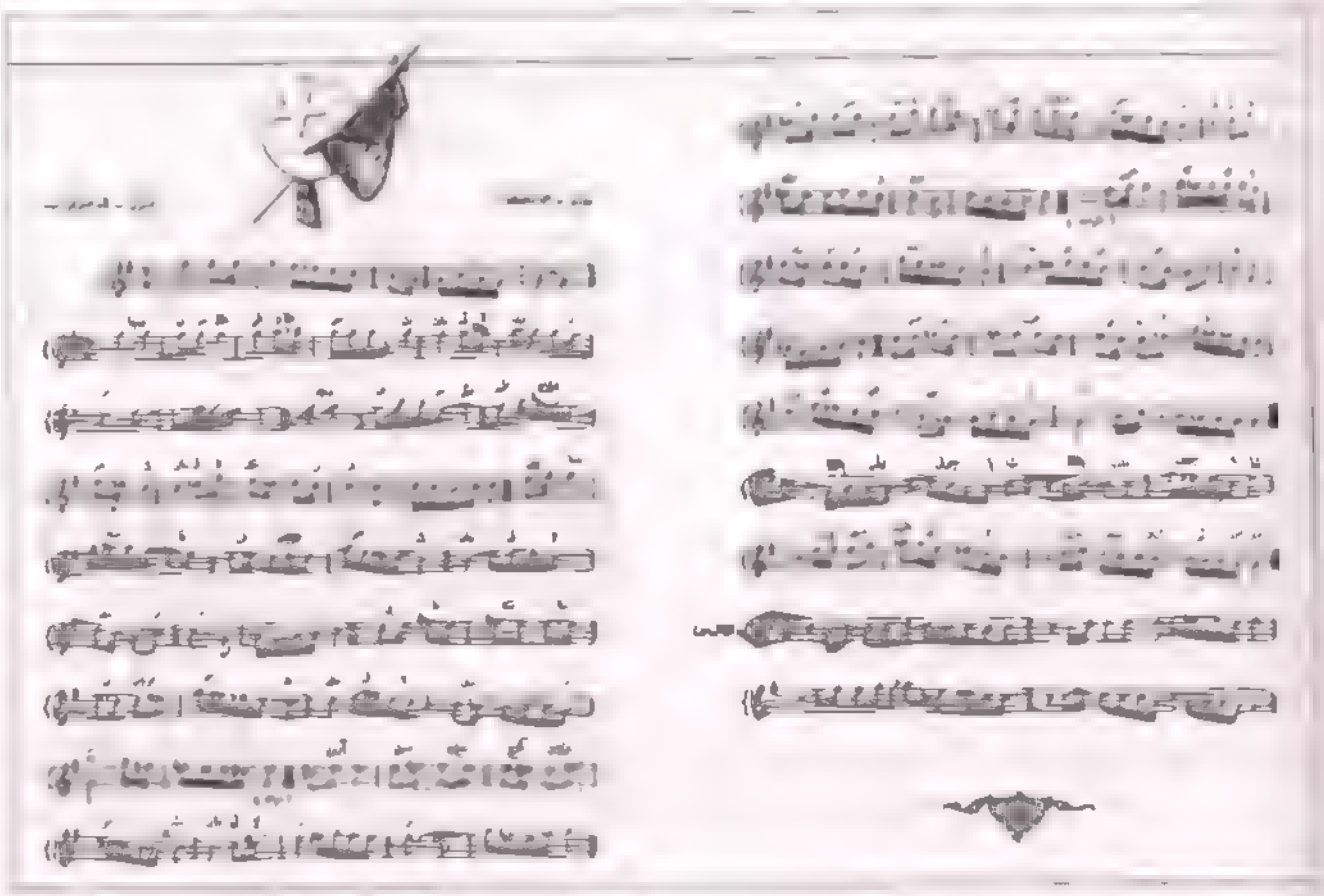

(Solda) ve (üstte) Fehime Nüzhet hanımın yazdığı Milli Şarkı*'nın kapağı ve notaları.*

lahlı, sesi kalın perdeli bir hanımdı. O zaman için pek garplı bir giyinişi vardı. Çok kere boyun bağlı yakası bir erkek yakalığını andıran bir bluz ve bunun üstüne erkeklerinkine benzeyen bir ceket giyerdi..."[3]

Kadın yazarlarımız arasında o da, savaş psikolojisinin egemen olduğu, sosyal ve siyasî karışıklığın hüküm sürdüğü Balkan Harbi ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında kadınların düzenlediği sosyal ve yardım amaçlı toplantılarda heyecanlı nutuklar söylemiş, hastanelerin onarılması için yönetime yardımcı olmuş, hastabakıcılık yapmış, gönüllü bağış toplama kampanyalarına katılmış, Hilâl-i Ahmer'in (Türk Kızılay'ı) hizmetlerine koşmuş ve kadın hakları savunucularının önde gelenleri arasında yer almıştır.[4] Sağlığı bozuk olmasına rağmen Balkan Savaşı yıllarında geceli - gündüzlü çalışan Fehime Nüzhet Hanım, Mütareke yıllarında köşesine çekilmiş, uzun suren bir hastalık döneminden sonra 14 Eylül 1925'te zatürreeden vefat etmiştir.

İkdam gazetesinde yer alan ölüm ilanında, hayat hikâyesi özetlenmiş gibidir:[5]

"Hacı Davut Han sülalesinden merhum Hakkı Paşa'nın kızı, muallim Mehmet Ali Bey'in karısı ve Celal Sahir Bey'in annesi Fehime Nüzhet Hanım dün öldü. Merhum Fehime Nüzhet, kıymetli bir şair ve heyecanlı bir vatanseverdir. 1324 (1908) yılında istibdat idaresinin yıkılışında etrafında topladığı münevver arkadaşlarıyla ilk kadın hareketini vücuda getirmiş; Balkan Muharebesi'nde, umumi harpte, malül vücuduna rağmen geceli gündüzlü çalışarak ikamet ettiği Bakırköyü'ndeki hastanelerin faaliyetlerine devamı için para toplamış, yaralı askerlere hastabakıcılık etmiştir. Mütarekenin acı günlerinde o artık ebediyyen köşesini terketmeye mahkumdu. Bir kaç hastalıkla malul geçen uzun yıllardan sonra harap vücuduna zatürre son mühlik darbeyi vurdu".

Celal Sahir'in annesi için yazdığı aşağıdaki şiirde de, Fehime Nüzhet Hanım'ın rahatsızlığı ve bundan dolayı çektiği ıstırap açıkça görülmektedir:

En küçük ihtilâc-ı kalbinde
Sızlıyor rûh-ı zâr u derbederim
Sen tıkandıkça mest u lerzende
Ağlamaktan da men-i nefs ederim

Belki savt-ı alîl-i giryemden
Üzülür kalb-i şefkat-âmizin
İhtirâzıyla titrerim; ve hazin
Bir tevekkülle beklerim. Bazen

Çabucak inkıta eder helecân
Çabucak başlar intizâm-ı nefes
Bazı lakin, uzar uzar o zaman
Bir sükût-ı beliğ ile herkes

Bakışlar muztarip nazarlarına
Hepsi bir safvet-i himayetkâr
İle eğilir telâşını izhâr
Sen ise sîne-i firâşında

Kıvranırsın bu muhteris mahzun
Hücumâtıyla muzdarip ü zebûn
Izdırabın biraz bulunca sükûnu
Müşkil bir bükâya başlarsın

Sonra birden duran kalbinden
Fışkıran bir sada-yı hasretle
Benliğinden kopup sorarsın sen
Kimbilir hangi kuytu bir köşede[6]

Edebî Kişiliği

Şair, musikişinas, tiyatro yazarı, hatip ve iyi bir dernekçi olan Fehime Nüzhet'in, mürettep bir divançesi olduğunu belirten Ahmet Muhtar Beyzade, bunu Muallim Naci'nin de çok beğendiğini söyler.[7] O'nun basılmış ve Osmanlı tiyatrosunda sahnelenmiş iki oyunu ile Balkan Harbi Konferansları serisinden iki hitabesi, edebî yönünün ve hareketli kişiliğinin açık göstergesidir.

Şairliği

Fehime Nüzhet'in eski tarz gazel, şarkı ve manzumelerden oluşan ve bir divançe oluşturacak nicelikte şiirlerinden söz edildiğini ifade ederken bunu görmenin mümkün olmadığını da belirtmek durumundayız.

Burada onun şair kişiliğini, bazı örneklemeler üzerinden hareketle ortaya koymaya çalışacağız. Zamanın bestecileri tarafından bestelenmiş olan pek çok gazel ve şarkılarından bir dörtlüğü, II. Meşrutiyet'in ilanı üzerine padişaha ithafen yazdığı şiiri ve yine bir kadın şair ve müzisyen Leyla Saz tarafından hicazkâr makamında bestelenmiş, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra uzun süre marş olarak kullanılan Milli Şarkı'yı(10) Fehime Nüzhet'in şairliğinin belirgin göstergeleri olarak verebiliriz:

Şarkı;

"Alırım karşıma üç saksı karanfil
dizerim
Âlemin seyri gülistânı vazifemde değil
Bir izbe yerdeki yangın gibi
seyreyliyorum
Gönlümün âteşi sûzanı vazifemde
değil"[8]

Tiyatro Yazarlığı

Fehime Nüzhet'in tiyatro ile olan ilişkisi ve yakınlığı oldukça dikkat çekicidir. İsmail Habib Sevük, yazarlığı yanında, onun ilk kadın dramaturglarımızdan olduğunu ve Racine'in Phaedre'ni sahneye koyduğunu belirtir Milli Osmanlı Tiyatrosu, Heveskeran Kumpanyası, Mürebbi-i Hissiyat ve Zevk-i Selim adlı tiyatro kumpanyalarında sahnelenen oyunları, onun tiyatroyu uğraş edinmiş olduğunun açık göstergesidir.[10]

Bilindiği gibi II. Meşrutiyet'ten sonra tiyatro edebiyatı çok yaygın bir tür olmuş, hürriyet sarhoşluğu içinde geçmişi yeren, istibdat yönetimini eleştiren piyesler ortalığı doldurmuştur. Fehime Nüzhet'in ele alacağımız iki oyununda da, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yaşanan görece özgürlük ve rahatlık ortamı esas temaları oluşturmakta, özellikle hafiye teşkilatı yerilmektedir. Bu oyunlar, Meşrutiyet tiyatrosunun genel yapısı ve özellikleri çerçevesinde önemli bir yere sahiptirler.[11]

Bunlar; *Bir Zalimin Encamı*[12] ile *Adalet Yerini Buldu*[13] adını taşıyan kitaplaşmış oyunlardır.

Bir Zalimin Encamı, 4 perdelik bir oyundur. Konusu, hafiye teşkilatı ve jurnalleme üzerine kurulmuştur. Eserde, bir aile faciası işlenirken eski yönetimin eleştirisi yapılmakta ve yeni fikirler ortaya atılmaktadır. Tiyatro tekniği yönünden, yapı ve kurgu olarak yetkin olmayan oyunda amaç, daha çok toplumsal meselelere eleştirel bir bakış getirmek ve mesaj vermek esasına dayandırılmıştır.

Dört perde iki sahneden ibaret olan bu oyunda, Fehime Nüzhet, yaşlı bir adamın ağzından istibdat dönemini eleştiren şu repliği verir:

"-Hainler, mazlum kanı içmeye çalışan canavarlar! Hala o hürriyet kurbanlarının, istibdat şehitlerinin ka-

Celâl Sâhir Bey, çok sevdiği annesi Fehime Nüzhet Hanımla.
(Yeni Kitap, Ağustos 1928, C: 1, s. 28).

Fehime Nüzhet Hanım'ın torunu Berin Nadi.

nıyla boyanmış elleriniz, milletin üzerine silah sıkıyor öyle mi? Hey alçaklar, bilmiyor musunuz ki, hükümet-i müstebide mahvoldu. Şimdi hakimiyet-i milliye var, kanun var, nizam var... Hatta sizin gibi müstehak hainlere karşı kuvvet-i kamre-i milliyenin haza-yı iamı Allah-ı zülcelalin de intikamı var anladın mı?"

Meşrutiyet öncesini yeren ve hafiye teşkilatının yozlaşmasını hicveden bu piyeste; üçüncü perdede linç edilen paşa, ismi verilmemekle beraber, zulümlere sebep olmuş Fehim Paşa'dır. Bunu, oyunda bir köylünün sözlerinden anlıyoruz:

"- O alçak, Istanbul'da söndürmedik ocak, yıkılmadık hane bırakmamış sonra da ecnebilere saldırmaya başlamış, bunun üzerine Bursa'ya göndermişler... Nereye gitse fena! Bursa'da da daha iki sene duraydı tekmil memlekete sahip olacaktı. Hele Allah'a şükür, o şanlı askerler ortalıktan o zalimleri kaldırdılar, hürriyet ilan olundu! Bunların dişleri, tırnakları kırıldı..."

Adalet Yerini Buldu, Fehime Nüzhet'in benzer bir bakış açısı sergilemiş olduğu diğer oyunudur. 1909, Meşrutiyet'in ilanının birinci yılında, yazarın denetiminde Osmanlı Milli Zevk-i Selim Topluluğu tarafından sahneye konulmuştur. Tamamı 121 sayfadır. Beş perdelik bu piyeste, dramatizasyon ve kurgu daha başarılıdır. Dikkat çeken ufak tefek mantık hatalarına rağmen aksiyon tutarlı bir şekilde gelişmektedir.

Adalet duygusu ve bunun tecellisine dayandırılan piyesin konusu da oldukça ilginçtir ve 1914'lerden sonra sıkça rastlanan bu tarz oyunlara öncü niteliği taşımaktadır.

Hitabeleri

Balkan Harbi sırasında pek çok dernek ve cemiyet kurulmuş, memleketin içinde bulunduğu duruma çare bulmak üzere çeşitli kampanyalar düzenlenmiştir. Bunların arasında, 1913 yılında bir yardım derneği olarak kurulmuş bulunan "Müdafaa-i Milliye Osmanlı Hanımlar Cemiyeti" de vardır. Dernek bir çok çalışmanın yanında Darülfünun'da yaptığı toplantılarda Osmanlı Türk kadınlarının feryatlarına ve vatan müdafaası konusundaki hissiyatına tercüman olmuştur.[14] Derneğin konferans serisinde, bazıları oldukça tanınmış kalem erbabı kadınlar arasında; Prenses Nimet, Fatma Aliye, Gülsüm Kemalova, Nakiye (Elgün), Zehra (öğrenci), Firdevs (öğrenci), Naciye, Halide Edib (Adıvar), Nigar Binti Osman, Muzaffer (öğrenci), Baha, Nezihe Muhlis, İhsan Raif'in yanında Fehime Nüzhet de, kalabalıkları özellikle kadınları etkileyerek, harekete geçirmiş, sorumluluk ve duyarlılık örneği sergilemiştir.

Rumeli faciasıyla yaşanan bu ortak kederde birleşen aydın Türk kadınları, zengin muhtevalı ve etkili hitabeleriyle büyük ilgi ve heyecan uyandırmış, bu toplantıların sonrasında her biri üzerinde bulunan altın, mücevher, kürk gibi eşyaları gönüllü olarak ortaya koymuş, bunlardan elde edilen gelir Müdafaa-i Milliye merkezine teslim edilmiştir.

Fehime Nüzhet Hanım'ın bu Balkan Harbi Konferansları[15] serisinde yapmış olduğu aşağıda vereceğimiz iki konuşma metninde görüldüğü gibi, Türkçesi açık ve duru, hitabet gücü son derece kuvvetlidir. Bu iki metni olduğu gibi vermenin yerinde olacağını düşünüyorum. Yurt sathında yaşanan psikolojiyi ve toplumsal atmosferi ustalıkla yansıtan bu pasajlar son derece çarpıcı ifadeler ve ibret tablolarıyla yüklüdür.

KAYNAKLAR

1 Nesrin Tağızade Karaca, **Celal Sahir Erozan-Hayatı-Dönemi Eserleri**; MEB-Biyografi Dizisi, Ankara, 1992.

2 Samet Ağaoğlu, **Babamın Arkadaşları**, İstanbul-(tarihsiz), Nebioğlu Yayınları.

3 Abdülhak Şinasi Hisar, "Celal Sahir'e Dair Hatıralar II". **Varlık Dergisi**. 15 Sonkanun 1936, s:61.

4 Murat Uraz, **Kadın Şair ve Muharrirlerimiz**, Tefeyyüz Kitabevi. Istanbu, 1941.

5 **İkdam Gazetesi**, 15 Teşrin-i Evvel, 1341.

6 "Anneme", **Servet-i Fünun**, C.19, S.485, 10.8.1316 / Beyaz Gölgeler, s.32.

7 Ahmet Muhtar Begzade, **Şair Hanımlarımız**, Matbaa-i Safa u Enver, Istanbul, 1311, s. 65-66.

8 İbnülemin Mahmut Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri**, 3. Baskı, İstanbul, 1988, C.III, s. 1286.

9 **Tarih ve Toplum Dergisi**, Ekim, 1986, C:2, S:10.

10 İsmail Habib Sevük, **Avrupa Edebiyatı ve Biz**, Remzi Kitabevi, 1940, C. 2 s. 41 Metin And, Türk Tiyatrosunun Evreleri, Turhan Kitabevi, Ankara, 1983, s. 309,332.

11 Alemdar Yalçın, **II. Meşrutiyet'te Tiyatro Edebiyatı Tarihi**, Gazi Üniv. Yayını, Ankara, 1985.

12 Fehime Nüzhet, **Bir Zalimin Encamı**, Kalabet Mat. İstanbul, 1324.

13 Fehime Nüzhet, **Adalet yerini Buldu**, Kalabet Mat. İstanbul, 1326.

14 Şefika KURNAZ, **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını**, (1839-1923), TC Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara, 2990.

15 **Kadınların İçtimaları**, İstanbul-1329 (2913) Şefika Kurnaz tarafından **Balkan Harbi Konferansları** başlığıyla Latin alfabesine aktarılmıştır; MEB Yayınları, İstanbul, 1993, s 20-32, 75-80.

Balkan Harbi Konferansları

Hanımlar;

Bütün Türkler ve Müslümanlar için bu günler ana baba günleri, kıyamet günleridir. Altıyüz otuz yıllık şanlı ve uzun bir hayata nail olan milletimizin bundan sonra da yaşamaya hakkı olup olmadığı bugünlerde anlaşılacak! Vatan aşkı nedir? Yurt için fedakarlık nedir? Hür ve müstakil olmakla, dünkü tabiilerimize köle olmak arasındaki fark nedir? Kadın erkek milyonlarca ferdi olan muntazam bir heyetin bunları idrak edip etmediği bugünlerde bilinecektir!

Bütün Avrupa yek-vücut bir kitle olmuş, meş'um, büyük bir canavar haline girmiş, kirli ve sefil kuyruğu ile şarkın pak ve masum mevcudiyetini ikrbaçlıyor! Şimdiye kadar kaç defa bu canavar bize musallat oldu, bazan sivri dişleri, bazan keskin pençesi, bazan korkunç boynuzuyla hücum etti, her defasında muazzez vatanın bir uzvunu kopardı... Yedikçe iştihası kabaran, yedikçe büyüyen bu kanlı mahluk bugün de Rumeli'deki son a'zamızı koparmak, bizi bir Boğazçi muhafızı derecesine indirmek için sefil kuyruğunun devamlı darbeleriyle eziyor.

Ecdadımız Rumeli'ye kırk kişi geçti, zaman oldu ki, Avrupa'da kırk milyon teb'aya malik olduk! Acizlerin intikamını almak için kuvvetlilere saldıran namert ecdadımızın hikayesini Mohaç'dan, mağlup olmuş düşmanlara merhametini esirgemeyen alicenap babalarımızın menkabesini Prut'dan dinleyiniz, Osmanlı tarihi ulüvv-i cenap ile, mağlup Selçuklu ordusuna imdat ile başlar; ve bütün zebun-perverlik ile devam eder. Zavallı Lehistan'ın tarihi bunu tasdik eder; İskandinavya'nın Demirbaş Şarl'ı mezarından kalksa bir şükran sayhası ile buna şahitlik eder. Ne yaman tarihimiz varmış ki, mert ecdadımızın zavallı çocukları, bizler, bugün en namert düşmanların karşısındayız. Bir ellerinde haç, bir ellerinde kılıç ve kırbaç bütün Rumeli 'deki vatan sahasını tahrip eden, namus yırtan, kadın boğazlayan, çocuk dişleyen, memleket yakan, para çalan bu mahluklara ne nam verirsiniz bilmem, medeni Avrupa bunlara hıristiyan kardeşlerimiz diye hitap ediyor...

Ve bu alçak düşmanların her zafer adımında garbın Türk ve İslam düşmanı, şark düşmanı kalbi sevinçle titriyor; her tarafta, bütün hristiyan dünyasında bir neşe, hay huyu, umumi bir düğün!... Rumeli'de yüz bin müslümanın kanı musibet ve felaket dereleri gibi akıyor; mazlumların feryadı göklerde çınlıyor, top ve bomba sesleri sanki bunları işittirmemek için gittikçe gürleşiyor... Fakat, XX. asrın susuzluğu dinmiyor, sağır kulağı işiitmiyor. Yalnız, ötede beride tek-tük Loti'nin Farrer'in ve daha böyle birkaç vicdan sahibinin sesi. Sanki, bütün bir asrın vicdanı bu birkaç zayıf insaf ve adalet sesi ile asabını uyutuyor!

Evet, kırk kişi geçtiğimiz ve kırk milyon kişiye hakim olduğumuz Avrupa'dan toprakların tamamından, birçok devletin gözleri önünde ve tarihi hak, sulhün istikrarı, adalet ve medeniyet gibi yaldızlı sözlerin revaç bulduğu bir asırda çekilmeye mecbur edilirken karşımızdaki hristiyan dünyanın vaziyeti bu!

Bu sevincin yanında bir de taşan elem ve azap var: Müslüman elemi, Türk azabı. Başımız felaketin ateşiyle yanarken Asya'daki Behrenk Boğazı'ndan, Afrika'daki Ümit Burnu'na kadar üç kıtanın müslüman ve Türk sakinleri bizimle beraber azap çekiyorlar. Selanik'de kiliseye dönüştürülen camiilerin minarelerinin alemlerinde Yunan bayrakları dalgalanıyor ve namaz vakitlerinde şerefelerinde Yunan çocukları iğrenç sesleriyle ezan-ı Muhammedi'yi taklit eylerken yüzleri ümit ve tevekkül ile Beytullah'a yönelmiş, göğüsleri bir iman nefesi ile şişkin milyonlarla müslümanın boğazlarına hıçkırıklar tıkanırken, kulaklarına ahiretten hilafetin yüksek makamını, son büyük islam hükümetini hezimet ve yok olmaktan kurtarmak için can veren yüz bin şehidin imdad sesi geliyor!

Afrika'nın latif hurmalıklarında, Nil vadilerinde, güney şehirlerinde, Hind'in ateşli ormanlarında, İran'ın gül bahçelerinde, sonra Çin'de, Türkistan'da, Afgan'da, Cava'da, her yerde, bütün müslüman ve Türk aleminde elem ve azap siyah kanatlarını germiş, göklerden kurtuluş nuru bekleyen ruhlara zulmet dökülüyor, bu karanlık içinde bunalan gözler, ters dönmüş, talihsiz (ser-nigün) bir hilal görmemek için ebediyyen kapanmak istiyor..

Ya biz, ya biz? Kâbetullah'ı, peygamberin kabrini göğsünde taşıyan münevver ve mükerrem şehirleri (Medine, Mekke) ile en büyük İslam hükümetlerinin başşehri olan Bağdat'ı, Şam'ı ile beraber bütün Arabistan'ı ile, sonra Karakurum seyyahlarına en evvel kabul ve ızzaz sinesini açan güzel ve cömert Anadolu'su ile, sonra fethi bir imparatorluğu batıran ve Ortaçağı bitiren alemin haset ettiği İstanbul'uyla bütün büyük vatanın zavallı sakinleri, bizler ne haldeyiz? Bizim de kalbimiz yanıyor, düşman ayağına çiğnettiğimiz mübarek topraklara dökülen ecdat kanları yüzümüze aks ederek kırmızı bir utanç örtüsü teşkil ediyor. Şu bir kaç aylık hezimetleri düşüdükçe, düşmanın yirmi günde payitaht kapısına geldiğini tasavvur ettikçe gözlerimizden acı yaşlar dökülüyor... Fakat, hanımlar, yalnız utanmak ve ağlamak aczin nişaneleridir. Milli tarihimizin öyle mühim bir zamanındayız ki, eğer bu felaketten kurtulmak ve insanca yaşamak istiyorsak acz değil, kudret göstermeye mecburuz. Bizim aczimiz, düşmanın kuvvetini vücuda getirdiği gibi, emin olmalıyız ki bizim kuvvetimiz de onun aczini izhar edecektir.

On beş, yirmi gün evveline gelinceye kadar payitahtın havasında ümitsiz bir durgunluk, adeta bir ölüm sessizliği vardır. Hatta, bu sessizliği düşmanın topları bile tarrakaları ile yırtamamıştı. Bugünlerde bir hamiyet mucizesi bu sessizliği sarstı. Artık uyanalım!

Evet, uyanalım ve çalışalım; paramızla vücudumuzla çalışalım. Gözümüzün nuru, kolumuzun kuvvetini, beynimizin kabiliyetini ne güne saklıyoruz? Muazzam vatan binası başımıza yıkılmak üzere gıcırdarken kollarımızı bağlayıp bekleyecek miyiz? Paralarımızı Bulgar neferlerinin zevklerinin masrafını ödemek için mi saklayacağız? Aylardan beri kafile kafile, hasırdan çatılı, öküzlere takılı seyyar evleriyle sefil ve perişan payitahttan geçip Anadolu'nun mübarek ocağına misafir olan vatandaşlarımız gibi biz de yakın bir günde yola çıkmaya mı hazır olacağız? Hayır, bin kerre hayır!

Yurdunun eşiğinden düşman atlamadan evvel ölmeyi bilmek bir şereftir! Bugün yalnız payitahtın kapılarını muhafaza etmek değil, belki düşmanı çiğnediği yerlerden geri atmak için çalışan ordumuza manen ve maddeten yardımcı olmalıyız. Bir ana kalbi gibi onun üzerine titremeliyiz. İşte, ancak o zaman bütün dünya bizim ölmemeye, hür, müstakil, şanlı yaşamaya azmetmiş bir millet olduğumuzu tasdik edecektir. İşte, ancak o zaman, namert düşman, birlik halin-

de ve azimperver müslümanlığın ve Türklüğün karşısında ümitleriyle beraber kahrolacaktır. İşte ancak o zaman vicdanımız istirahatini, alnımız eski safiyet ve vakarını bulacaktır. İşte o zaman bizden sonra gelecek evlatlarımızın ayıplama ve tahkirine, bütün dünyanın istihfafına, Allah-ü azimişşanın lanetine düçar olmaktan kurtulacağız. O Allah-ü azimüşşan ki, bugün İslam dininin ve milletimizin şan ve şerefinin devamı, sevgili ordumuzun muvaffakiyeti için yanan yüreklerimizden kopan yardım ve niyaz feryadını şimdi işitiyor ve Habib-i Ekrem'in hürmetine, ümmetine merhamet ediyor...

.....

Şanı yüce sultanların hürmetlisi, muhterem hanımefendiler!..

Muazzam Türkiye İmparatorluğu bütün tarihinde bu kadar buhranlı, bu kadar müthiş bir sene yaşamamış, uçurumun, kuvvetlerini, kabiliyetlerini kullanmayı bilmeyen, gaflet, atalet ve kayıtsızlık uykusuna dalan kavimlerin akıbet yuvarlandığı uğursuz uçurumun, izmihlal ve inkıraz uçurumunun bu kadar kenarına yaklaşmamıştı, diyeceğim. Bunu söylerken benim dudaklarım yanıyor. İsterim ki, işitirken sizin de kulaklarınız tutuşsun. Evet, bunu söyleyen dudaklar yansın ve işiten kulaklar tutuşsun. Dünyanın kağıt üstündeki haritasına bakıp seneden seneye ne kadar küçüldüğümüzü gören gözler tutuşsun!

Bir zaman aynı haritaya heybetli ve muazzam gözlerini dikip "Bu dünya bir cihangire kifayet etmeyecek kadar dar!" diyen büyük Osmanlı padişahının şan ve yiğitlik hatırası yanında bugünün bahtsızlık ve hezimet manzarası zihinleri yaksın. Vatanları yolunda hayatlarını feda eden büyük ecdadın kanlı cenazeleri bugün yaşayanların rüyalarına girerek uykularını zehirlesin. Damarlarda uyuşan kanlarımız galeyana gelsin. Yüzümüzde ar nişanesi olan bir utanç kırmızılığı, gözlerimizde hayat belirtisi olan bir kin ve intikam ateşi, yüreklerimizde hamiyet delili olan bir fedakarlık isteği belirsin!...

Başımızın üstündeki göklerden, üstüne bastığımız topraktan, adını taşıdığımız ecdattan utanalım. Eğer bu uyanış eserleri hasılı, düştüğümüz hezimet ve felaket ne kadar büyük olusa olsun ben ondan korkmam. Felaketler, hezimetler her milletin tarihinde görülmüş şeylerdir. Bilhassa söylediğim gibi atalet ve gaflete düşmüş olanlar bunu pek çabuk idrak ederler. Asıl mühim olan cihet bu musibetyıldırımlarının üstüne düştüğü milletin ruhunda husule getirdiği değişikliktir.

Gözümüzü ruhumuzun içine çevirip dikkatle bakalım, hanımefendiler; eğer orada tevekkül ve teslimiyet ile dolu bir ümitsizlik görüyor, "Artık bundan kurtuluş yok" diyen bıtkın bir inilti işitiyorsak yazık bize!.. Çünkü bu, milli hayatımızın öldürücü bir kansızlıkla hasta olduğuna ve onu artık hiç bir devanın kurtaramıyacağına delalet eder. Yok eğer ekseriyetimiz ruhumuzun içinde henüz sönmeyen parlak, yanmak ve yakmak isteyen bir alev görüyorsak, o zaman meyus olmayalım, istikbal bizimdir. Benim bu ihtimallerden ikincisine sarsılmaz bir inancım var.

Bu millet henüz ölüme mahkûm değildir. Hüdavendigarların, Yıldırımların, Fatihlerin, Yavuzların milleti damarlarında ölü bir kanla sürüklenmiyor. Belki geçici bir maraz onun hayat kuvvetlerini biraz uyuştururdu. Fakat, bin kere hayır, bu ölümle nihayet bulacak bir felç değildir.Evet, ben kalbimde bu inançla yaşıyorum.

Hanımefendiler; vatanını gerçekten seven kadın, erkek herkesin kalbinde bu inancın yerleşmesini istiyorum. Bizde bir kere bu büyük iman hasıl olup hakiki bir vatan aşkıyla birleşince artık en büyüğünden en küçüğüne kadar milletin bütün fertleri gayretli, cesur, hamiyetli ve fedakar olur ve fertler bu üç büyük haslette, gayret, cesaret, hamiyet ve fedakarlıkta birleşirse, hayat hakkını can ile muafazaya azmeden bir milleti hiç bir kuvvet ezmeye kadır olamaz.

Hanımefendiler; kadın, erkek bizim vatandaşlarımızın ekseriyeti cahildir. Bilhassa zavallı kadınlarımız en çok erkeklerin çirkin görülebilecek hataları, biraz da kendilerinin ihmalleri, kayıtsızlıkları yüzünden daha geri, daha az aydındırlar.

Biz henüz bütün kuvvet ve kabiliyeti gelişmiş bir millet sayılmayız. Onun için bazılarımızda göreceğimiz halleri kötü tefsir etmeyelim. Bu kadar muazzam bir maziye, bu kadar övülecek şeylere sahip olan bir milletin hiç bir ferdi nankör ve kayıtsız bir vatansız olamaz. Bunlar cehalet eseridir. Böyle benliğini kaybetmiş, ruhunda Türklüğün büyüklüğü, Türklüğün gururu, Türklüğün milli muhabbeti ölmüş bir vatandaşımıza tesadüf ettiğimiz zaman onu uyandırmaya, ona kendisini buldurmaya, ona muazzam ecdadının hüviyetini aşılamaya çalışalım. Ona en tesirli sesimizle uğradığımız felaketleri, bunların sebeplerini söyleyelim.

Hepimizin en vefakar, en şefkatli annesi olan mukaddes vatanın maruz kaldığı perişanlığı bütün genişliği ve ehemmiyeti ile tasfir edip gösterelim. Sonra bundan ümitsiz olmamak lüzumunu, ümitsizliğin insanları da, milletleri de mezara sürükleyen fena bir hastalık olduğunu anlatalım. Onun ruhuna istikbal için bir ümit, eğer evlatları çalışırsa, azimli ve fedakar olusa büyük vatanın kurulacağına ve ilerleyip yükseleceğine ait kat'i bir inanç koyalım.

Eğer bu inanca herkes iştirak eder, bu ateş herkesin yüreğinde yanarsa hakiki Müdafaa-i milliyenin temeli atılmış demektir.

Ruhlar böyle donandıktan sonra sıra işte, kurtuluş için lazım olan şeyleri yapmaya gelir. Bunda da felaketi en ziyade idrak edenlerimiz, içtimai fikir ve mevki itibariyle en yüksekte bulunanlarımız, diğer vatandaşlarına rehber olmalıdır. Fedakarlıkta parlak misaller göstererek onları teşvik etmelidir.

Hanımefendiler! Türk ve müslüman kadınlığı bu hususta hiç bir zaman erkek kardeşlerinden geri kalmamalıdır ve kalmadı. Geçen gün bu ümit rengiyle süslü, zümrüdi, muazzam çatının altında toplanan hemşireleriniz gögüslerinin içinde nasıl vatan için çarpan bir yürek taşıdıklarını ispat ettiler. Keselerinin bütün servetini, üstlerinin bütün ziynetini ana vatan uğruna feda ettiler. Bu o kadar büyük, o kadar güzel, o kadar tesirli bir manzaralar mecmuası idi ki, bazı levhalarını size burada göstereceğim. Bunları gazeteler takdirle yazdı. Ağızdan ağıza bu muhteşem hamiyet hikayeleri dolaştı. Fakat, içinizden bir kişi duymamışsa onun da işitmesi lazımdır.

Evet, hanımefendiler; geçen gün biz, bu aciz hemşirelerinİz, dilimizin döndüğü, fikrimizin düşündüğü kadar söyledikten sonra hemşirelerinizden biri atıldı, kordonunu, saatini, bileziğini, küpesini, yüzüğünü, altın ve elmas namına nesi varsa hepsini verdi. Sonra bir müsabaka, bir fedakarlık müsabakası başladı. Her taraftan altın ve elmas yağıyordu. Hamiyetli bir hemşireniz, bir süs değil, bir ihtiyaç olan gözlüğünü gözünden çıkarıp verdi. Üstlerinde elmasları bulunmayanlar etrafımızı sarıp soruyorlardı;"Kuzum, efendim başka ne gün olacak? Getirelim, nemiz varsa getirelim, feda olsun. Söyleyi-

nız ne gün?" diye ağlayan seslerle yalvarıyorlardı. Ötede bir kadın heyecanından bayılıyordu. Beride bir genç kız üzüntüsünden hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. Kapıda duran Müdafaai Milliye kutularının üstüne yüzlerce el uçuşuyor, hepsi o pirinç kutuların bir niyaz dudağı gibi açılan ağızlarına şifa ve teselli bırakıyordu.

Hiç unutmayacağım, bir hanım yanımdan geçerken benim sesimi işitti: "Allah rızası için veriniz,vatan sizden yardım istiyor!" diye bağırıyordum. Tereddütlüce durdu, yüzü mahçuptu. Elinde bir mecidiye vardı. Yavaşça "hepsini verdim" dedi, "bir mecidiyem kaldı. Kadıköyü'ne gideceğim, bana araba ve vapur parası on kuruş yeter. Bunun üstünü de alınız..." İftihardan ağlayacak bir manzara değil mi hanımefendiler!?

Evet, o gün burada toplanan hemşireleriniz milletlerinin adını taşımaya layık olduklarını ispat ettiler. Ve bunların ekseriyeti pek zenginler değildi. Hatta, içlerinde fakir olanları da vardı. Bir tanesi, hürmete layık bir hemşireniz, eski bir çarşafa bürünmüş bir hanım, basma bir kesenin bütün içindekileri boşalttı. Ne kadar garip değil mi ki, zavallı muhtaç vatanın ihtiyacına da en ziyade kendisi gibi muhtaç olanlar koşuyordu. Halbuki, zenginler, çok zenginler, bu fakir milletin zenginleri, maaşla, ihsanla... fakat, yetişir, susayım hanımefendiler! İçimde yaralarım kanıyor. Huzurunuzda bu vatanın feryadına kulaklarını tıkayanlardan bahsedersem ağır söyliyeceğim...

Bugün ikinci defa şurada toplandık. Bugün müslüman, Türk kadınlığının ikinci bir tarihi günüdür. Hem bugün millet fertleriyalnız değiliz. Aramızda büyük ve asil hemşirelerimiz, sevgili vatanın muazzam sultanları, Osmanlı soyunun saygıdeğer müslüman hanımları var. Hükmedenlerle tabi olanların bu toplantısı, aynı mukaddes maksat uğruna yan yana, el ele çalışması bütün tarihimizde ilk defa görülen bir haldir. Bunu alkışlayınız!

Ben bu toplantıda birini daha hazır görüyorum. Şu yeşil kubbenin üstünden bize bakıyor. Semavi, nurani gözlerinden üzerimize seven, okşayan, teşvik edip yüreklendiren nazarlar dökülüyor. Arkasında yeşil bir maşlahı, alnının üstünde parlak bir hilal var. Bu ulvi, bu mukaddes, mübarek hayal, Mal Hatun'un, bize adını bırakan ilk büyük padişahımız Osman'ın büyük kadını, ilk Osmanlı anası Mal Hatun'dur. O gelmiş, hepimizin başının üstünde duruyor. Felaketten felakete düşen zavallı vatan için zinetlerini, elmaslarını vermeye koşan asil, aziz kızlarını iftiharla seyrediyor.

O bizi seyrediyor, diyorum; sultanlarım ve muhterem hanımefendiler! Onun, ilk Osmanlı anasının nazarları altında bulunduğumuzu unutmayalım!

Haydi öyle ise verelim. Sinesi yaralı olan vatan için, ecdadımızın kanlarıyla, canlarıyla teşkil edip bize bıraktıkları halde, bizim tam olarak muhafaza etmesini bilemediğimiz, zavallı vatan için! Anamız hasta olsa ne yaparız? Varımızı feda ederiz, ona bakarız. Elmaslarımızı, incilerimizi satar; konsollarımızı, vazolarımızı, aynalarımızı satar, evlerimizin büyük eşyasını satar, yataklarımızı, yastıklarımızı, esvaplarımızı atar, yetişmezse saçlarımızı dibinden keser, satar ona bakarız. Ona şifa vermek, onu kurtarmak için herşeyi feda ederiz, değil mi? Öyle ise şimdi ne duruyoruz? Vatan hepimizin anası değil mi?

Sultanlar, muhterem hanımefendiler! Veriniz, vatan için veriniz. Din için veriniz. Kilise olan camiilerin, yıkılan minarelerin, susturulan ezan seslerinin, yırtılan ırzların, dökülen kanların, çiğnenen toprakların intikamının alınması için veriniz. Mal Hatun size bakıyor, dedim. Onun üstünde Muhammmedullah size bakıyor. "Herkesi esaretten kurtaran dinimin esir olduğunu görmek için mi bekliyorsunuz?" diye feryad ediyor.

Veriniz, vatan için, din için, sevgili askerler için! Evet, sevgili askerler için, zehir gibi esen rüzgarların karşısında, iliklerine damlayan soğuk yağmurlar altında, gözlerinden annesinin, hemşiresinin, karısının, çocuğunun, aziz hayallerini silerek kurşunlara, güllelerle atılan mukaddes vatan muhafızları için veriniz. Dört aydan beri Allah'ına kavuşan yüz bin şehidin ruhları size bakıyor, veriniz. Askerler üşüyor, diyorum. Bunu işitince kürklerinizin, hırkalarınızın altında sizin vücudunuz titremiyor mu? Siz şimdi buradan çıkınca sobalı odalarınıza dönecek, gece yumuşak yorganlarınıza sarılacaksınız. Onların sıcak odası yok. Onların ekseriya yorganları ıslak kaputlandır. Onu da bulamayanlara gecenin soğuk karanlığı yorganlık eder. Ah, titremiyor musunuz? Veriniz, Allah rızası için, peygamber rızası için veriniz.

Sultanlar, muhterem hanımefendiler, biz, müslüman ve Türk kadınları vatan için icap ederse canımızı da veririz. Bunu herkes bilsin, cihan öğrensin; düşmanlar da beraber..Şimdi burada elmaslarınızı, kesenizdeki bütün paraları verdikten sonra evinize dönünce, "Artık işim bitti" demeyiniz. Daha vermek için çalışınız. Devlet faizle borç para alacak, beş buçuk milyon liralık tahvil çıkardı. Onları satın alınız. Bu bir yardım değil, bir borçtur. Onu sonra size iade edecekler. Bankalarda paralarını saklayanlar onları alsın, devletine versin, Durmayınız, müslüman, Türk kadınlarının devletlerine emniyeti yok mu dedirteceksiniz? Canınız bir esvap, bir çarşaf, bir elmas istediği zaman babalarınıza, kacalarınıza nasıl ısrar edersiniz, rica edersiniz, naz edersiniz? Şimdi de evlerinize dönünce öyle yapınız. Kadınlık gururunuzu kırıp yalnız babalarınıza değil, kocalarınıza, çocuklarınıza ve ahbaplarınıza yalvarınız. Avuç açınız. Ve benim şimdi yaptığım gibi dileyiniz: Allah rızası için, peygamber rızası için, vatan için, sevgili askerler için... diye ağlayınız.

Muhterem sultanlarım, hanımefendiler! Tarih daima yaprakları dönen bir kitaptır. Onun bizim üstümüze kapanacak sahifelerini bizden sonrakiler çevirip okudukları zaman; eğer biz bugün vazifemizi yerine getirirsek isimlerimizi hürmetle anacaklar, "Sevgili, fedakâr analarımız" diye bizi kutsayacaklar.

Eğer yapmazsak?... O zaman lanet, Allah'ın ve tarihin laneti bizim üzerimize yağacak. Allah'dan da, tarihden de korkmayanlar, utanmayanlar, bırakınız vermesinler. Bu milletten kazandıkları paraları kirli çıkılarında saklasınlar. Fakat, başkaları, bu milletin hakiki evlatları, sizler, icap ederse canınıza kadar her şeyinizi veriniz.

Allah, Peygamber, Mâl Hatun, bütün şehitler, dünya tarihi size bakıyor! Haydi!..

Milli Mücadeleyi hazırlayan sürece, senaryo teşkil edecek derecede zengin içerikli ve heyecan dolu bu pasajlarda, sinema, tiyatro ve televizyon için pek çok malzeme ve etkili bir söylem hakimdir. Fehime Nüzhet'in dışındaki diğer kadın hitabelerinde de, dönemin sosyal psikolojisini ve yüce ruhlu Türk kadınının profilini sergileyen ve adeta resmeden sahneler vardır.

Halide Edip Adıvar'ın İstanbul'un işgali üzerine, Sultanahmet Meydanı'nda bayraklaşan o ünlü hitabesindeki soylu protesto, aynı sesin, aynı Türk kadınının çığlığı değil midir? O, gücünü ve gürsesini Fehime Nüzhet'lerden sürükleyip getirmiş, onlardan ilham ve kuvvet almıştır.

İstanbullu Muharrire Hanımlar...

İRFAN KARAKOÇ

Birçok problemle 19. yüzyıla giren Osmanlı devleti, en yoğun ve sürekli değişime yine bu ve bunu takip eden yüzyılda sahne olmuş, harta değişimlerin zihinsel planda alt yapısını Cumhuriyet'e kadar taşımıştır. Toplum, siyaset, eğitim, ekonomi, hukuk ve düşünce alanında kendisini yoğun olarak hissettiren bu değişimlerle, geleneksel kimliğe sahip devlet, kuşkusuz bu kimliği de içinde barındırarak yapısında önemli dönüşümleri yaşamıştır.

Bu dönüşümlerden, toplumun yeniden yapılanmasında çok önemli bir yeri olan Osmanlı kadını da paymı almıştır. İçerisinde sosyolojik açıdan kesinlikle göz ardı edilemeyecek girişimleri barındıran "Osmanlı Kadın Hareketi",[1] zamanına kadar süregelen rollerden çok farklı ve yapıcı taleplerle -özellikle Meşrutiyet'in yeniden ilanından sonra daha yoğun olarak- gündeme gelmiştir. Toplumun, bireylerin yapılanmasında en az erkekler kadar yerleri olması gerektiğini düşünen ve basının da büyük etkisiyle gittikçe beliren bir ağırlıkla ortaya çıkan muharrire/muallime[2]/seçkin/entelektüel Osmanlı kadınları;[3] kitaplar yazmış, roplantılar yapmış, gönüllü eğitim faaliyetlerine katılmış, dernekler kurmuş, dergi çıkarmış ve sorunlarına çözüm yolları aramıştır.

Bu bağlamda topluma en başarılı ve hızlı bir şekilde ulaşım, gazete ve dergi yoluyla sağlanmıştır. 1869 yılında *Terakki* gazetesi tarafından yayımlanan *Terakki-i Muhadderât* (haftalık, 48 sayı), 1875'te "Kadınlığa dair nafi' şeylerden bahseden" *Vakit yahud Mürebbi-i Muhadderât*, yine aynı tarihlerde haftalık olarak ve toplam 30 sayı devam eden *Âyine*, 1880'de Şemseddin Sâmi'nin tek başına çıkardığı *Âile* ve 1883 yılında Mahmud Celâleddin'in yayımladığı *İnsaniyet* bu dergilerin ilk örnekleridir. Bu ilk dergilerden sonra, kısa süreli çıkmış birkaç süreli yayının yanında, en uzun süreli faaliyette bulunan (1895-1908, toplam 612 sayı) ve geniş bir kadroya sahip olan *Hanımlara Mahsus Gazete*" olmuştur. Meşrutiyet sonrası dergileri içerisinde en önemlisi ise, Müdafaa-i Hukuk-ı Nisvan Cemiyeti'nin de yayın organı olan ve Osmanlı kadın hareketine önemli katkılar sağlayan *Kadınlar Dünyası* dergisidir.[4]

---

1 Osmanlı Kadın Hareketi hakkında daha geniş bir bilgi için bkz: Serpil Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, İstanbul: 1996, Metis Yayınları, 350 s.

2 İlber Ortaylı; "Tanzimat maarifinin en önemli girişimlerinden biri" olarak nitelediği İnas rüşdiyelerinin açılması ve daha sonra bu okulların artmasının, yeni bir meslek grubu olan "Muallime Hanımlar"ın ortaya çıkışını sağladığını belirterek, "...kadının özgür çalışma hayatına girişi, Türkiye tarihinde sanayiden önce eğitim alanında olmuştur ki, bu gelişme günümüz Türkiyesinde kadının bürokrasideki güçlü durumunun bir nedenidir" demektedir. Bkz. Ortaylı, "Osmanlı Toplumunda Aile", **Türkiye'de Aile'nin Değişimi-Toplumbilimsel İncelemeler**, der. T. Erder, Ankara: Sosyal Bilimler Dergisi Yayınları, 1984, s. 86.

3 Osmanlı kadın hareketinin öncüsü olan isimler çoğunlukla seçkin/iyi eğitim almış bürokrat ve paşa kızlarından oluşmaktadır. Örneğin Fatma Aliye ve Emine Semiye Hanımlar, Tarihçi Cevdet Paşa'nın kızları; Şâir Leyla (Saz), Hekim İsmail Paşa'nın kızı; Şâir Nigar Hanım, Harp Okulu Müdürü Osman Paşa'nın kızı; Fatma Fahrünnisa Hanım, Ahmet Vefik Paşa'nın torunu; Zeyneb Hanım, Ahmet Cevdet Paşazade Sedad Bey'in kızı; Fatma Kevser Hanım, Erkan-ı Harp Ferik Abdi Paşa'nın kızı; Hamide Hanım, Abdülhak Hamid Bey'in kızı; Gülistan İsmet Hanım, Binbaşı Bağdatlı Mehmed Tevfik Bey'in kızı; tiyatro yazarı ve Hilâl-i Ahmer ve Müdâfaa-i Milliye Osmanlı Hanımlar Cemiyeti faal üyesi Fehime Nüzhet, İsmail Hakkı Paşa'nın kızı; Esirgeme Derneği kurucularından Hamiyet Hulûs, Morali Subhi Paşa'nın kızı; yine Esirgeme Derneği kurucularından Sabiha Hanım, Süleyman Paşa'nın kızı; Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi kurucusu Prenses Nimet Muhtar, Muhtar Paşa'nın kızıdır. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Murad Urac, **Kadın Şair ve Muharrirlerimiz**, İstanbul: 1941.

Halide Salih (Edib) Hanım.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi; erkeklerle eşit haklarda eğitim, sürekli "terakki" ve "hürriyet" gibi taleplerde bulunan kadınlar; teoride birtakım düşüncelere sahip olmakla beraber, kendi imkânlarının hemen hiçbirine sahip olmayan/olamayan Anadolu kadınlarını da unutmuş görünmektedirler.[5] Tabii bu görünümün/yargının altında ki en önemli etkenin, sınıfsal kazanımların henüz çok yeni ve yavaş bir süreçte devam etmesi olduğu da gözden kaçmamalıdır. Osmanlı kadın dergileri/gazetelerine[6] baktığımız zaman, kadınla ve kadının toplum hayatındaki yeri/rolü ve eğitimiyle ilgili hemen her türlü yazı ve çalışmala ra rastladığımız halde, Anadolu veya Memâlik-i Osmaniye'nin geri kalmış bölgeleri hakkında somut öneri ve çözümler getiren ve bu önerileri hayata geçirmeye çalışan temel koyucu yazıları göremekteyiz.[7]

İşte Meşrutiyet'in daha ilk günlerinde, unutulan ve üzerinde pek de durulmayan bu konuyu gündeme getiren dikkate değer bir yazı çıkar. Yazı, Osmanlı basın tarihinde örneği daha önce de görülen ve kadın sorunsalına bir erkeğin bakışıyla da olsa çözümler öneren, Alâaddin Paşazâde Sâmih Fethi Bey'e aittir. 19 Ağustos 1324/1 Eylül 1908 tarihli *Saadet* gazetesinde yayımlanan bu yazı, "İstanbul'daki Muharrire Hanımlara" alt başlığıyla "Acı Fakat Doğru Sözler" başlığını taşır. Yazısında kırk günden beri basının bütün gösterişiyle, rahatça yayın yaptığını, kadın yazarların da birçok yazı yazdığını ama Anadolu'nun zavallı kadınları hakkında bir "fıkracık olsun" yazılmadığını belirtirken, üstü kapalı olarak Halide Salih (Edib) hanımı da eleştirir.[8] Garip bir tesadüf sonucu olarak, Keçecizâde İkbal Hanım'ın, *İkdam* gazetesinde okuduğu bir makaleyi tenkit etmek üzere kaleme aldığı ve Samih Fethi Bey'in yazısıyla aynı gün yayımlanan yazısında şu satırlara rastlarız:

"Diğer taraftan biz, tahsil-i ulûm hususunda erkeklerle iddia-yı müsavât edecek yerde, bizim binde birimiz kadar da vesâit-i tahsiliyeye mâlik olamayan köylü kadınlarımızın, köylü kızlarımızın, hiç olmazsa şimdiki seviyemizde tahsil-i marifet etmelerini temenni etsek ve onlarla kendimiz arasında müsavât gözetsek daha ziyade munsif oluruz".[9]

Sâmih Fethi Bey; İstanbullu hanımların şahsında rahat ve bolluk içinde yaşayıp, "daha çok hak" isteyen ve kötü durumdaki Anadolulu kardeşlerini hiç düşünmeden lüks mağazalardan alışveriş yapıp, gezen kadınları duygusal, bir o kadar da tepkili bir üslûpla eleştirir:

"Bilmem, düşünüyor musunuz? Şimdiye kadar kasr u tahdid edilmiş sanılan hukuk-ı nisvaniyenizin o mahdudiyetine, o harâbî-i hazinede gıptakâr milyonca hemcinsiniz var! Derhatır ediyor musunuz ki onlar, o bir sürü ümmehât ve benât, bu ana kadar mevcudiyetlerinden, şu muhite, hatta beşeriyete nispetlerinden bile haber edilemedi. Gerçi Ş. Mahzune Hanım'ın dediği gibi[10] Karl-

---

4 Derginin; Osmanlı kadınının statüsü, rolü ve kimliğindeki değişimlerin ne gibi tartışmaları gündeme getirdiği, ne gibi siyasal talepler yarattığı konusundaki çalışmaları üzerine ayrıntılı ve yetkin bir inceleme için, bkz. Çakır, **a.g.e.**

5 Yavuz Selim Karakışla, bir yazısında ["Osmanlı Hanımları ve Hizmetçi Kadınlar", **Toplumsal Tarih**, N. 63, Mart 1999, s. 15-24.] Osmanlı kadın dergilerinin, yönelecek kitle olarak kendilerine, okur-yazar/varlıklı kadınları seçtiklerini belirtmiştir.

6 Kadın dergileri hakkında önemli çalışmalar yapılmıştır, bkz. Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, **İstanbul Kütüphanelerindeki Eski Harfli Türkçe Kadın Dergileri Bibliyografyası**, İstanbul: 1993, Metis Yayınları; Emel Aşa, 1928'e Kadar Türk Kadın Mecmuaları, İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: 1989; Aynur Demirdirek, **Osmanlı Kadınlarının Hayat Hakkı Arayışı'nın Hikayesi**, Ankara: 1993, İmge Yayınevi.

7 Bu konu hakkında, Meşrutiyet sonrası bazı yazılar yayımlanmıştır; Bergüzar, "Türklüğün Yükselmesi Anadolu'nun Terakkisine Vabestedir", **Kadınlar Dünyası**, N. 17 (20 Nisan 1329/3 Mayıs 1913), s. 3; Atiye Şükran, "Anadolu Kadınları Ne Diyorlar", **Kadınlar Dünyası**, N, 42 (15 Mayıs 1329/28 Mayıs 1913), s. 2; Sıdıka Ali Rıza, " Anadolu Düşüncelerinden", **Kadınlar Dünyası**, N. 48 (21 Mayıs 1329/3 Haziran 1913), s. 3; Nafize, "Bıçare Köylü Kadınlarımız", **Kadınlar Dünyası**, N, 56 (29 Mayıs 1329/11 Haziran 1913), s. 3-4; Bintülmithat, "Anadolu Nisvanının Feryadı", **Kadınlar Dünyası**, N, 11 3 (12 Teşrin-I Evvel 1329/25 Ekim 1913), s. 14; Yaşar Nezihe, "Anadolu'da Hayat-ı Nisvan", **Kadınlar Dünyası**, N. 148 (20 Haziran 1330/3 Temmuz 1914), s. 6.

8 Gerçekten, Meşrutiyetin yeniden ilanından sonra, gazetelerde -özellikle **Tanin** gazetesinde- en çok yazı yayımlayan kadın yazar Halide Salih Hanımdır, bkz. İnci Enginün, **Halide Edip Adıvar'ın Eserlerinde Doğu-Batı Meselesi**, İstanbul: 1995, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.531 vd; ayrıca bkz: Ayşe Durakbaşa, **Halide Edib, Türk Modernleşmesi ve Feminizm**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.

9 Keçecizâde (elif) İkbal, "Biz de Adam Olacağız", **İkdam**, N. 5126 (19 Ağustos 1324/1 Eylül 1908), s. 1.

man, Bonmarşe gibi sahnelerde, hep o biçarelerin gözleri nuru, alınları teri olarak elde edilmiş paralar, bir dakikalık hazz-ı müstekreh için bir gecenin temin-i teşa'şu'-yı serâbîsi için îsâr olunurken, bu sûfre kadar erişemeyip, Karadeniz'in harim-i âmâkında pinhan ve perişan kalan o yüz binlerce enin-i hayat işitilemezdi."

Daha sonra Anadolu kadınlarının, şehirli ve iyi yetişmiş Osmanlı hanımlarına nazaran, tarifi güç imkânsızlıklar içinde; eğitimden, sevgi ve şefkatten yoksun, kadınlıklarını bir an olsun hissedemeden yaşadıklarını örneklerle belirtir. Tabii burada da yazarın üzerinde önemle durduğu nokta; yazılan yazıların ve yapılan çalışmaların birinci ve anahtar konusu olan "eğitim"dir. Sâmih Fethi Bey; okumuş değil, "okumuş bir insan bile görmemiş" olan ve "...ümmetin erkân-ı evvelîninî, unsur-ı aslîsini teşkil" eden bu kadınlar için okullar kurulmasının önemini ısrarla belirtir. Onların hislerini yaralayan, artık yerleşmiş yanlışlıklara çözümler aranmalı ve çeşitli kuruluşlar açılmalıdır. Aksi halde, bu konu millet için artık iyileşemez bir yara halini alacak ve bunun töhmetinden en büyük pay da "İstanbul hanımları"na düşecektir.

Sâmih Fethi Bey'in bu yazısının kuşkusuz en önemli yanı; kadınlar hakkındaki bütün bu iyi niyet ve önerilerine rağmen, toplumun yerleşik düşünsel yapısını hissettiren "hâkim erkek bakış açısı"dır. Yazar, "Kadın muharrirlerimiz, erkeklere ait vezâif-i tahririye ve ıçtimâiyeyi terk etseler, bu mevzu üzerine icâle-i kalem ve zihin eyleseler fikrime göre daha ziyade ıbrâz-ı hamiyet etmiş olurlar" derken, kadınların sadece kendilerine ait işlerle ilgilenebileceklerini, bunun dışındaki işlere karışmamaları gerektiğini ima eder.

Görüldüğü gibi Meşrutiyet'in yeniden ilanından hemen sonra canlanan basın ve yayın ortamında; birçok konu gibi Osmanlı kadınlarının problemleri de gündeme gelmiş ve bu duruma erkek yazarlar da kayıtsız kalmamışlardır. Tanzimat ve Meşrutiyet yılları, topluma ait birçok pürüzün çözümü yolunda, düşünsel manada sürekli bir hareketin olduğu kırılma noktalarıdır. O günün temel sorunlarının, bugünün gündeminde hâlâ ve çözüme kavuşmadan yer alması da acı ve düşündürücüdür.

(Solda) İkdam gazetesinin başlığı.
(Altta) Ahmed Fethi Bey'in çıkardığı Saâdet gazetesi.

10Ş. Mahzûne Hanım, **Tercümân-ı Hakîkat**'te çıkan bir mektup üzerine kaleme aldığı yazısında ("Bir Makale-i Nisaiye", **Saâdet**, N. 34, 17 Ağustos 1324/30 Eylül 1908, s. 4); İslam kadınlarının eğlence ve sefahat yerlerinde sorumsuzca davranışlarını eleştirir: "Aman Yarab! O devr-i istibdatta ki; Bonmarşe, Karlman, Mulan-ye piyasaları ne kadar rezilâne idi. Hamiyeti, namusu, vicdanı olan bir hanım, bu hallere nasıl teessüf etmez, yüreği yanmazdı. Acaba onları icra edenler kimlerdi? Kibar nisvan addolunan bir takım rezileler... Pederlerinin milletten çalıp çırptıkları para ile sefahat etmek, öyle namussuzken bir surette kazanılan paraları yine o surette mahvetmeye çalışanlar değil miydi? Hele zevcelerinin namusunu muhafazaya mecbur olan zevclerin, haremlerini Paris sefahathanelerinde kollarında taşımalarına, kumar masalarında arz-ı endam ettirmelerine, bu suretle ecanibin bile mucib-i handan olmalarına ne diyelim..."

Acı Fakat Doğru Sözler;

İstanbul'daki Muharrire Hanımlara:

Bilmem, düşünüyor musunuz? Şimdiye kadar kasr u tahdid edilmiş sanılan hukuk-ı nisvaniyenizin o mahdudiyetine, o harabî-i hazinede gıptakâr milyonca hemcinsiniz var! Derhatır ediyor musunuz ki onlar, o bir sürü ümmehât (analar) ve benât (kızlar), bu ana kadar mevcudiyetlerinden, şu muhite, hatta beşeriyete nispetlerinden bile haber edilemedi. Gerçi Ş. Mahzûne Hanım'ın dediği gibi, Karlman Bonmarşe gibi sahnelerde, hep o biçarelerin gözleri nuru, alınlan ter olarak elde edilmiş paralar, bir dakikalık hazz-ı müstekreh için bir gecenin temin-i teşa'şu'-yi serabisi için isâr olunurken, bu süfre-i kadar erişemeyip, Karadeniz'in harim-i âmakında pinhan ve perişan kalan o yüz binlerce enîn-i hayat işitilemezdi.

Fakat şimdi?... Hayır; artık payitahtın bütün mütefekkir kadınları nefes ettikçe, ciğerlerine giren havada, kendi hemcinslerinden birkaç milyon biçarenin sirişk-i ratibinden (gözyaşından) bir eser duymalı. Zevclerine sadık birer ev hanımı, çocuklarına şefik birer valide olmak ferâizini takdir ederken, onlar için de kalplerinde bir hiss-i teavün uyandırmalı.

Oh, bilmezsiniz, bilemezsiniz! Sevkattürab vücuda gelmiş bir makber-e-i haraba benzeyen –evet o kadar dar, o kadar muzlim– bir yerde yalnız çalışmak, kışların kabr-ı barid (kahreden soğuk) yaz günlerinin ateş-i tezyifi altında gayesiz, emelsiz, sormaksızın, sormak hakkını düşünmeksizin ve hatta bilmeksizin çalışmak mecburiyetiyle bütün bir ömrü bî-zevk geçiren o kadınlar ne kadar bedbahttır? Onlar; ekseriya valideleri bir Temmuz güneşinin dâire-i ateşinde toprakların iktitaf gıda-yı hayata çalışırken berehne ser ü pâ (başı ayağı açık ta); o, cihad-ı inkıta-napezir taayyüşe yine bir yevmi zafer zammederken (eklerken) dünyaya gelirler. Kehvare-i ibtidaileri (ilk beşikleri) bir yığın ot, ilk kısveleri bir dest-mal-i perişandır. Onlar hiç bir şey giymeksizin tıflane bir rûz-ı müstesna, bir an-ı sefa görmeksizin, validelerinin arkasında tarlalarda, ağıllarda ve ormanlarda, gölgesiz veya güneşsiz, havasız veya fırtınalar içinde büyürler. Ağlamamak, ağlayamamak onların ezeli bir hasletidir. Söylememek veya söyleyememek, bunların daimi bir mazhariyetidir. Tarladan dönmüş veya ağıldan gelmiş bir validenin, hulûl-i leyl ile bir kat daha koyulaşan zulmet-âşiyan içinde, zâde-i hayatına bir buse-i şefkat vaz' etmeye takati olmaz. Bu takatsizlik gitgide öyle bir lakaydi-i tabiî hâsıl eder ki, validesini incitmeksizin pek zahmetsiz ve fakat isteksiz dünyaya gelen, gelirken yalnız bir şems ateşinin hand-i merhametini gören bu nev-zat, on dört yaşına çıkar ve bir tevarüs-i fevkâlusûl ile validesinin vezâifini, meşâgilini (meşguliyetlerini) tamamen deruhte eder de, yanaklarında bir ana busesinin şemme-i hayalini bulamaz. Bu yaşta, Anadolu'nun bir köylü kızının mevki-i içtimaisi pek hazindir. Bin türlü mehâlik, o masum-ı behimiyi tahdide başlar. Hükümetin tahsildar kırbaçlarından, jandarma mahmuzundan maada, orada bir zıll-i tahtifi görülmediği için hayatı kahra tahammülden, her şeye tevekkülden ibaret gören bu mağz-ı gayr-ı mütekemmil (olgunlaşmamış dimağ), ihata-i ahval ve ehval edemez (korkulan ve durumları kavrayamaz). Okumamış, bir okumuş kimse dahi görmemiş olduğu için onun kadınlığa ait hissi tabiattan çıkamaz.

Bir de, bir gün tarlada meşum bir gölge, hain bir tayf-ı mütecaviz hasıl olur. Akşam o aşiyan-ı muzlimde bir köşe sahipsiz, boş belki günlerce, gecelerce boş kalır!...

Yahut o kızcağız, ailesine yüzde yüz eli faizle para ikraz etmiş bir lütufkâr efendiye (boğazı tokluğuna) hizmetçi verilir. Şehir hayatı bu na-şüküfte (açılmamış) dimağı tenvir eder. O suretteki beş-altı sene sonra köyüne mecburen ve belki mahfuzen avdet ettiği zaman hanesini beğenmez, tarlaya gitmez. Ailesine bela-yı mübrem (kaçınılmaz bir bela), sükkânına (mahalle sakinlerine) muhtelif manalarla vesile-i tenazi' olur. Oh, bu pek büyük faciadır.

Biraz, biraz değil pek çok insaf ister. Mateessür bir ekseriyet-i azime ile böyle bir tarz-ı elim hayata mahkûm bu kadınlar, şu ümmetin erkân-ı evvelinini, unsur-ı aslîsini teşkil ediyor. Bize ekmek veren, para veren, mevcudiyet veren hep onların bâzû-yı mütehammilidir. Halbuki bizden ne gördüler, ne görüyorlar? Bir hiç!... Bakınız kırk günden beri, feyz-i matbuat bütün şaşasıyla tecelli ediyor. Kadın muharrirlerimiz de bir çok yazı yazıyor. Dünyaya muhtazır gösterilen heyet-i muazzamamızda pek etraflı bir ruh, bir ruh-u irfan bulunduğu ispat ediliyor. Hatta itiraf edelim; bütün üdebâmız, erbab-ı kalemimiz, siyasiyâta hasr-ı makal ettikleri için, o vadiden hariç makalât arasında, kadın muharrirler daha ali bir mevki-i rüçhan kazanıyor. Halide Salih Hanımefendi, en rakik ve çalak bir üslûp ile tasrih-i hayat ediyor.

Çok alâ, fakat bu herc ü merc-i tahrir arasında Anadolu'nun ümmehat ve benatına o zavallı, bikes garibanlara dair bir fıkracık olsun yazılmadı. Kadın muharrirlerimiz, erkeklere ait vezâif-i tahririye ve içtimaiyeyi terk etseler, bu mevzu üzerine icale-i kalem ve zihin eyleseler fikrime göre daha ziyade ibraz-ı hamiyet etmiş olurlar. Şurası bilinmelidir ki; bu lakaydî, bu adem-i tenezzül biraz daha devam ederse, Anadolulu kadınlar heyet-i milliyemiz için bir ceriha-yı iltiyam-ı na-pezir (iyeleşemez bir yara) halini alacaktır.

O halde "Osmanlı Kadınları Heyet-i İttihadiyesi" namı altındaki müttehizat, hükümetçe, efrad-ı umumiyece, zaten düşünülmüş şeylere hasr-ı evkat-ı makalât edeceklerine, Anadolu'daki hemcinslerini düşünseler daha sâib (doğru) olmaz mı? Onlar, bütün muharrireler, köylü kızlar için mektepler tesisini, o biçarelerin, safiyet-i hissiyelerini rahne-dar eden şenayi'-i ahvale, o silsile-i ahvale karşı bir muamele-i kat'iye-i mania temininî tezekkür etseler, hükümetten, milletten ne istemek lazım olduğunu kadınca düşünseler, taşraya gidemezlerse bile oralarda eksik olmayan hamiyetli, liyakatli hanımların arasına dahil müracaat olunmak şartıyla, bu emr-i vacip için cemiyetler ve saireler tertip etseler.

Acıdır, fakat hakikattir. Zevk-i teali nedir, telhi-i sükût (acıların bitmesi) nedir? Katiyen, katiyen anlamayan bu kitle-i muazzamaya, bu Anadolulu kadınlara, velev ki iptidaî bir terbiye-i fikriye verilmez, onlara mevcudiyet-i insaniyeleri olsun ihsas edilmezse, orada her an için yaşayan şe vâib ve fecâyi'in (bela ve ayıpların/kusurların) mukadderinden İstanbul hanımları azade kalamayacak ve bence oradaki İzmihlâl-i ahlâkiyenin en büyük hisse-i töhmetî daima buraya teveccüh edecektir.

Kadınlara ait mütalaanın yine kadın muharrirlerce temhid ve teşrihindeki lüzum ve isabet, onlara tevcih-i hitabı icabettirir.

İnşallah ümidimiz vechile hareket olunur da, heyet-i içtimaiyemize dair yegâne bir fikr-i mudhik olarak şimdiye kadar İstanbul hanımlarını "Şeytan Tuzağı" halinde tasavvura alışan Anadolulu kadınlar, bundan sonra onları refterefte (gitgide) birer melekü's-siyane (koruyucu melek) görürler.

Alâaddin Paşazâde Sâmih Fethi,
Saâdet, N.36 (19 Ağustos 1324/1 Eylül 1908), s.2-3.

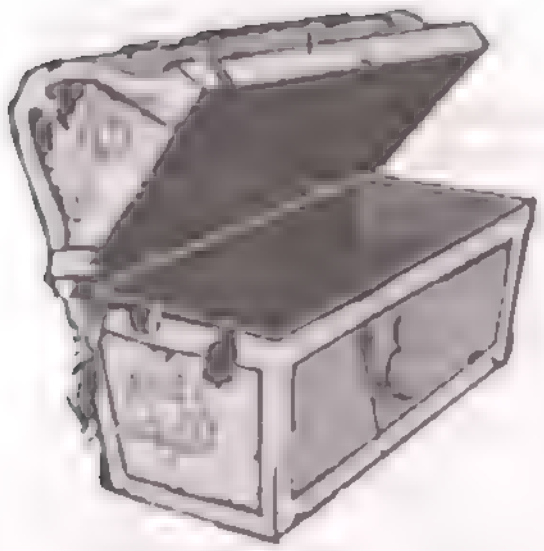

Sandıktan

KADIN — ERKEK Müsavatı..

Yazan: Nurullah Ata

Kadınların ev-dışı işlerine atılması bazı kimselerin hâlâ gözüne batıyor. Kadından muallim, hekim çıkmasını bir dereceye kadar kabul etseler bile kadın hâkim, kadın avukat, kadın belediye azası görünce kızıyorlar; hele kadınlar mebus, vekil olsun, dünya işlerinin altüst olduğunu ilân ederek çıldırıverecekler.

İşin tuhafı birtakım münakaşalar, makaleler, nutuklarla eski hale dönülebileceğini, kadınları gene ev işlerine bağlamak kabil olacağını zannediyorlar.

Doğrusu hakları var: kadınların bu işlere girmesi erkeklerin menfaatlerine dokunuyor. Şimdiye kadar sırf erkeklere mahsus olan hakları, yerleri kadınlara nasıl bırakırız?.. Hem onların rekabeti, şartları erkeklerinkinden daha hafif olduğu için, çok korkunç oluyor. Fakat kadın erkekten daha az para istiyor, işinde daha büyük bir dikkat, itaat gösteriyorsa kabahat onun mu? Onu erkek öyle alıştırdı. Hele zaman geçsin, kadın erkekle müsavi olduğuna iyice kanaat getirsin, o da erkek kadar muhteris olacaktır.

"Kadın erkekle müsavi değildir; olmadığını ispara hacet yok, işte meydanda..." diyorlar. Aksini iddia etmiyoruz ki! Fakat müsavi olacaktır diyoruz. Çünkü kadının "fikren" erkek derecesinde olamaması tabiatın değil, terbiyenin neticesidir.

Asırlardan beri erkek hâkimdir; hep kendisinin üstünlüğünden bahsetti, hükümlerini kadına da kabul ettirdi. Bugünkü kadın, dünyanın her tarafında, kendisinin erkek derecesinde olamadığına kanidir. Nefsine itimadı yoktur. Hele bu itimat gelsin, o zaman elde edilecek neticeler üzerine münakaşa ederiz.

"Kadın tabiaten erkekten zayıftır. İşte onun vücudu, işte erkeğinki..." diyorlar. Doğru! Fakat bunu söylemekle kendi kendilerini tekzip etmiş oluyorlar. Çünkü münakaşayı kabul etmek kuvvetin bir hak olmadığını teslim etmektir. Erkek, hak istiyen kadını dövsün, zorla eve kapatsın.. Hayır! nutukla, muhakeme ile ikna edecekmiş. Ya kadının muhakemesi, nutku kendisinkinden daha iyi ikna ederse!.. "O zaman sayım suyum yok! Ben daha iyi düşündüğüm için değil, daha kuvvetli olduğum için susacaksın!"

Kuvvetli, erkeğin kadından üstün olmasına kâfi bir sebep sayıyorlarsa bundan sonra bütün işlerini güleşle

Kadın Erkekle müsavi değildir: olmadığını ispata hacet yok.. İşte meydanda..” diyorlar. Aksini iddia etmiyoruz ki... Fakat müsavi olacaktır.. diyoruz..

Değirmen başında erkek yok, kadın.

Dikiş makinasının başında kadın.

Bazı kimseler, kadınların yalnız evişleriyle ve çocuk büyütmekle meşgul olması lazım geldiğini ileri sürüyorlar.

Kadın yalnız ev işleriyle mi meşgul olmalı?

halletsinler. Filosoflarla, şairlerle, büyük siyasîlerle değil, pehlivanlarla iftihar etsinler... Bu münakaşalara girişenlerin çoğu, biliriz, hayli kuvvetsiz adamlardır; hâllerini düşünüp sussunlar. Buna razı olurlar mı? Elbette olmazlar; ben de olsunlar demiyorum; fakat kuvvet bahsını açmasınlar...

"Ya ev işlerini kim görsün?" Ev işlerini kadın, erkek beraber görürseniz ne çıkar? Erkek yemek pişirmesini, bulaşık yıkamasını, ortalık süpürmesini bilmiyor mu? Hem kadın, içtimaî iş bölümüne tabi olmıyacak demiyoruz ki! Her işi yapacak; fakat erkekten de her işi yapmasını istiyecek... İş-bölümünün, yani içtimaî bir hadisenin cinse, yani tabiî bir hadiseye göre olmasını nasıl şart koşabiliriz?

Bütün söylediklerini kabul ediyorum: Kadın erkekten kuvvetsizdir; kadın, tabiatı itibarile, erkeğin erişebileceği zekâ derecesine erişemez; çocuk doğurduğu için evde kalması, tabiati icabıdır... Hepsi doğru! Fakat insanların tabiate bukadar itaat ettiğini nereden çıkarıyorlar?..

Bugünkü kadın sporla vücudunu güzelleştirir.

Bilâkis, insan daima tabiatle mücadele etmiş, tabiatte olmıyan müsavat, adaleti tesise çalışmıştır. Kadın erkekle müsavi değilmiş; ya erkekler -tabiatın eseri olarak- biribirleri ile müsavi mi? Tabiatteki müsavatsızlıkları unutup bütün erkekleri müsavi görmeğe razı oluyoruz da kızımızla oğlumuzu bir tutmaktan çekiniyoruz... Tuhaf şey!

Zaten bu işler üzerinde münakaşa edilemez ki! Kadının ev dışı işlerine atılması içtimaî hadiselerin neticesidir. Kadının erkeğin işlerini görmesini istiyen cemiyet, onun erkekle müsavi olmasını da temin edecektir.

İşte kadın, vücut kuvvetine bağlı olan faaliyetlere de girişiyor, sporda günden güne ilerliyor. Yarın kuvvetinin de erkeğinkine müsavi olmıyacağını kim söylüyor.

Yedigün, *15 İkinci Teşrin, 1933, No: 36, s. 6-7*

Beynelmilel Men'-i Tese'ül Cemiyeti

İslâm Şubesi ve Saadet Mektepleri

ZEHRA TOSKA

İşgal yıllarında İstanbul'da faaliyet gösteren Beynelmilel Men'-i Tese'ül Cemiyeti ve ona bağlı olarak kurulan İslâm Şubesi ve Saadet Mektepleri hakkında bilgi vermeden önce Osmanlı'da yardım amacıyla kadınlarca kurulmuş cemiyetlerin tarihçesine kısaca göz atmak yerinde olacaktır.

Osmanlıda hanım sultanlar tarafından kurulan imaretlerden başlamak üzere sosyal yardım amacıyla kurulmuş ve kadınlar tarafından yönetilen cemiyetlerin sayısı ve etkinlikleri göz ardı edilemeyecek ölçüdedir. Özellikle Kırım Savaşı'nın ardından süregelen savaşlar, yeni göçler ve kaybedilen topraklar nedeniyle başlayan göçler; sosyal ve ekonomik yapıdaki bozulmalar, bu tür sosyal dayanışmaları zorunlu hale getirmişti.

Kadın cemiyetlerinin çekirdeği, Tanzimat döneminde kadınlar için çıkarılan süreli yayınlar aracılığıyla atılmıştır denebilir. Örneğin *Âyine*'de, "Hanımları Hayra Davet" ve daha sonraki sayılarda çıkan diğer yazılardan öğrendiğimize göre Bosna ve Hersek'te savaşan askerlere yardım eli uzatılmıştı.[1] Yine bu savaşla ilgili olarak, Temmuz 1876'da İstanbul'da, savaş yaralılarına yardım amacıyla Ermeni Kadınlar Komitesi, Midhat Paşa'nın eşinin başkanlığı altında Yaralılara Yardım Komitesi ve yine aynı yıl Neda Papasov başkanlığında İstanbullu Bulgar Hanımlar Yardım Cemiyeti gibi cemiyetler kurulmuştu. Bu cemiyetler, kendi ürettikleri sargı bezi ve diğer malzemeyi savaş alanına iletilmek üzere Harbiye Nezareti'ne göndermekteydiler.[2] *Mürüvvet*'te yer alan bir habere göre, Kasımpaşa yangın felaketzedelerine 360 takım elbise dağıtan Beyoğlu Rum Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniyesi adlı dernek de yardım işleriyle uğraşmaktaydı. II. Meşrutiyet öncesi kurulan iki dernek arasında Fatma Aliye'nin de üyesi bulunduğu Cemiyet-i İmdadiye, 1897 Türk-Yunan Savaşı sırasında şehit düşenlerin ailelerine ve savaş malulleriyle onların ailelerine yardım etmek amacıyla kurulmuştu.[3] Diğeri ise Fatma Aliye'nin kızkardeşi Emine Semiye'nin, 1314/1898'de Selanik'te kurduğu yardım derneği Şefkat-i Nisvan'dı.[4] Cemaatlerin kendi aralarındaki dayanışmalarına yönelik cemiyetler de vardı. Bu cemiyetler şunlardı: Ayandan Dilber Efendi'nin eşi Madam Hustiyani Dilber'in başkanlığında, 1879'da Beyoğlu'nda kurulan Azkaniver Ermeni Maarifperver Kadınlar Cemiyeti. Bu dernek, II. Abdülhamit döneminde beş ya da altı, II. Meşrutiyet döneminde otuz beş okul açmıştı. Tobrus Aser Cemiyeti'nin bütün üyeleri kadındı ve kendi adıyla bir öğretmen okulu açmıştı. Kalfayan Varpanos Cemiyeti de kendi ismindeki okuldan sorumluydu ve ev kadını yetiştirme amacıyla kurulmuştu. Kadın ve erkek üyeleri bulunan

---

* Boğaziçi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

** Bu cemiyet ve Saadet Mektepleri hakkındaki bilgi, cemiyetin yayın organı olan **Saadet Yurdu Mecmuası**'ndan alınmıştır. Bkz. Gazâde Mehmet Tevfik, Beynelmilel Men'-i Tese'ül Cemiyeti İslâm Şubesinin Saadet Yurdu Mecmuası (İstanbul: Matbaa-i Bahriye, 1338/1921)

1 "Hanımlara Hayra Davet," **Âyine**, sayı 3 (16 Teşrin-i sânî 1291/1876): 2. **Âyine**, yardım eden kadınların isimlerini ve bağışladıkları mintan ve çorap adetlerini bir liste halinde yayımlamıştır.

2 Şehnuz Güzel, "Tanzimat'tan Cumhuriyet' Toplumsal Değişim ve Kadın," **Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, c.3 (İstanbul: İletişim Yayınları (1985) 859.

3 Fatma Aliye'nin çalışmaları, II. Abdülhamit tarafından bir beratla ödüllendirilmişti (18 Muharrem 1317/29 Mayıs 1899). Bkz. Mübeccel Kızıltan, "Türk Kadın Hakları Mücadele Tarihinde Fatma Aliye Hanım'ın Yeri," **Kuram**, sayı 1 (Ocak 1993): 88.

4 Emine Semiye, "Şefkat-i Nisvan," **Hanımlara Mahsus Gazete**, sayı 160 (30 Nisan 1314/1898): 1-2.

Aşha Dankidum Cemiyeti-Darülmeşagil erkek ve kadınlara iş bulma amacıyla Taksim'de kurulmuştu ve başkanları kadındı. Şişli Diknans Eyinge Rotoyyom-Şişli Kadınlar Cemiyeti kızların eğitimiyle uğraşıyor, dikiş öğretiyor ve evlenmelerine yardım ediyordu. Selanik'te Ermeni Kadınları Cemiyet-i Hayriyesi vardı. *Kadın* (Selânik) dergisinden edindiğimiz bilgiye göre bu Cemiyete, Sultan V. Murat'ın kızı Hatice Sultan, fakir kızların eğitim ve öğrenimi için beş lira bağışta bulunmuştu.[5]

İkinci Meşrutiyet'ten (1908) itibaren orduya gelir, askeri giyim kuşam, sağlık malzemeleri sağlama, kimsesiz, yardıma muhtaç kadınlar ve kız çocukları için okul açma, iş bulma gibi sosyal yardımlaşma amacıyla kurulan ve din ayrımı yapmaksızın bütün kadınlara açık olan kadın cemiyetleri içinde göze çarpanlar şunlardı: Selanik'te kurulan Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi (1908)[6] ve Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye (1908).[7] Başkanı Zekiye İlanlıdı. Yine bu yıllarda Emine Semiye'nin Edirne'de kurmuş olduğu, İlizmet-i Nisvan Cemiyeti (1908) askerlere yardım amacıyla kurulmuştu. İttihat ve Terakki Kız Sanayi Mektebi'ne para yardımı yapmak amacıyla, Süleyman Paşa'nın kızı Sabiha Hanım ve sekreteri Nezihe Muhittin'in 1909'da ve diğeri 1912'de yine Aksaray'da bulunan İttihat ve Terakki Kız Sanayi Mektebi'ne maddi manevi yardım etmek, şehit kızlarını yetiştirmek için çalışan Esirgeme Derneği'ni sayabiliriz. 1912'de kurulan Esirgeme Derneği, Balkan Savaşı'nın ilanı sırasında Şişli Hastanesi'nde 300 yataklı

Şişli'deki Saadet Mektebi binası.

bir bölümü kullanıma hazır hale getirmiş, giyim kuşamdan çay, bisküvi ve tütüne varıncaya kadar her türlü yiyecek maddesini sağlamaktan öte Paris'te Kolan Mağazası'ndan ve Münih'ten cerrahi aletler de getirtmişlerdi. Merkezi Selanik'te olup başkanlığını Naime Yusuf Hanım'ın yaptığı Teali-i Vatan-ı Osmani Hanımlar Cemiyeti (1910)[8] orduya *Nevzad-ı Vatan* adını verecekleri bir savaş gemisi armağan etmeyi, doğumevleri, atölyeler, kız okulları açmayı ve Hilal-i Ahmer'e yardım etmeyi amaçlıyordu. Yine donanmaya yardım amacıyla 1912'de Nezihe Muhittin tarafından Donanma Cemiyeti Hanımlar Şubesi kurulmuştu. Doktor Besim Ömer Paşa'nın desteğiyle kurulan ve Bahriye Nazırı Mahmut Muhtar Paşa'nın eşi Prenses Nimet Hanım'ın ve Washington sefiri Ziya Paşa'nın eşi Ayşe Hanım'la Doktor Zavros Paşa'nın eşlerinin başkanlığını yaptığı Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi'nin (1912)[9] sosyal yaraları sarmakta büyük katkıları olmuştu. Birinci Dünya Savaşı sırasında kurulan Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti (1918) ise Nuriye Canbolat başkanlığında kurulmuştu.[10]

Cemiyetin İslâm Şubesi ve Saadet Mektepleri

Bu cemiyet, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından yaşanan acıların, açlığın ve sefaletin önünü alma; dilenciliği engelleme, kimsesiz kalıp sokaklarda barınan yetim çocukları, dul kadınları ve yaşlıları koruma; çocukları okutmak ve kadınları hayata hazırlamak için okullar açma amacıyla Madam Rachelle Naar tarafından kurulmuştur. Amaçları doğrultusunda yukarıda sayılan Osmanlı kadın cemiyetlerinden farklı gözükmeyen bu cemiyeti diğerlerinden ayıran yönü, onun uluslararası ve ilk kez ecnebi bir kadın tarafından kurulmuş olması ve buna bağlı olarak İslâm şu-

5 Emine Semiye, "Kadın Mecmua-i Muhteremesine" **Kadın**, sayı 9 (Selanik 8 Kânun-i evvel 1324/1908): 7.

6 "Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi," **Kadın**, sayı 10 (Selanik, 15 Kânun-i evvel 1324/1908): 15; "Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi," **Kadın**, sayı 11 (Selanik 22 Kânun-i evvel 1324/1908): 16.

7 "Cemiyet-i Hayriye-i Nisvaniye," **Kadın**, sayı 5 (Selanik, 10 Teşrin-i sâni 1324/1908): 13-15.

8 T. Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler** c.1 (İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1986), 480.

9 Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi (İstanbul: Ahmet İhsan ve Şürekası Matbaası, 1330/1914-15), 11.

10 "Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti," **Kadınlar Dünyası**, sayı 163 (2 Mart 1918): 13.

Cemiyetin İslâm Şubesi Başkanı Beyoğlu Mutasarrıfı Saadettin Bey.

besinin açılmasıdır. Musevi asıllı olan Madam Rachelle Naar, İngiliz siyasilerinden H. Rumboldt'un eşidir. Cemiyet ve Saadet Mekteplerinin kurulması, İslâm şubesi başkanı ve Beyoğlu Mutasarrıfı Saadettin Bey'in beyanatına göre İstanbul'da bulunan itilaf devletleri temsilcilerinin yönlendirmesi ve yardımıyla olmuştur.[11] İslâm şubesinin başkan vekili Bahriye Nezareti müsteşarı Enver Bey ve üyelerden Cemiyet-i Rusumiye'nin eski azası Leon Bey, İngiliz Muhibler Cemiyeti'nin de üyeleri olmuşlardır.[12] Cemiyetin itilaf devletlerine yakınlığını açıklayan bu durum, hem İstanbul hükümetinin çaresizliğinin hem de bir anlamda, uluslararasıgüçlerin siyasal ve ekonomik alandan sonra sosyal alandaki örgütlenmesinin de bir göstergesi olarak görülebilir.

"Zar zor sona eren bu uğursuz savaş pek çok yaşamı yok etti ve yüzlerce çocuğu, genç kızı ve genç erkeği savunmasız bıraktı." Nora Şeni'nin, Uluslararası Musevi Birliği'nin Türkiye bölgesel komitesi başkanı Nahmias'ın, 15 Ağustos 1920'de, Paris'teki başkanına yolladığı mektuptan aldığı bu alıntıyla birlikte verdiği bilgiler konumuzla ilgili gözükmektedir: AIU'nun (Uluslararası Musevi Birliği) Türkiye bölgesel komitesinin 1920'deki başkanı M. Nahmias, bir yetimhanenin açılması gereğini bu sözlerle dile getirir. Bu Musevi ulusal yetimhanenin faaliyetine başlaması 1919 ile 1921 arasında gerçekleşecektir. Kuruluş önce Şişli semtinde bir yere taşınacak, sonra da Ortaköy'deki kendi yerine yerleşecektir."[13]

Analar Yurdu ve Men'-i Tese'ül Cemiyeti'nin açmış olduğu Saadet Mektepleri ve diğer etkinlikleri yukarıda verilen bilgilerle örtüşmektedir. Bu cemiyetin İslâm Şubesi'nce yayımlanan tanıtım kitabında verilen bilgilere göre cemiyet, Şişli, Beşiktaş ve Hasköy'de üç mektep açmış; Beşiktaş'taki okul Rum ve Musevi çocuklara (120-130 öğrenci), Hasköy'deki yalnız Musevi çocuklara tahsis edilmiştir. Ancak Beşiktaş'taki okulda başlangıçta bir arada okuyan Rum ve Musevi çocuklar daha sonra şubelere ayrılmışlar, Hasköy'deki okul ise bir müddet sonra kapatmış ve buradaki çocuklar Ortaköy'de bulunan Musevi Eytamhanesi'ne nakledilmiştir. Şişli'deki Saadet Mektebi ise ilk açılışından beri İslâm çocuklarına tahsis edilmişse de din ve milliyet ayrımı yapılmaksızın diğer kimsesiz çocukları da kabul etmiştir.

Saadet Mekteblerinin, Maksat veGayeleri

19 Eylül 1920'de Beyoğlu'nda Santral Otel'de yapılan toplantıda nizamnamesi onaylanan İslâm şubesinin başkanlığına Beyoğlu Mutasarrıfı Sadettin Bey, başkan vekilliğine Bahriye Nezaret-i Celilesi müsteşarı Enver Bey getirilir. Nizamnameye göre (madde 9) bu cemiyetin kurucusu sıfatıyla Madam Rachelle Naar daimi üye olacağı gibi cemiyetin idari hukukunu elinde tutma hakkına da sahipti. Diğer üyeler şunlardı: Trabzon eşraf ve tüccar-ı muteberesinden Müftizade Sadi, Hacı Hafız Efendizade Mustafa Şevki, cemiyet-i rusumiye heyet-i teftişe-i sabıkasından Leon, Trabzon eşrafından ve tüccar-ı muteberesinden Dedezade Salih Bey'le Emirzade Ahmet Bey, dava vekili Robert Mitrani, Kürkçüler Cemiyeti azasından Hüseyin Hüsnü Mehmet Tevfik, kâtip ve veznedar Mehmet Salih Beyler.

İslâm şubesi, nizamnameye göre (madde 13) elde edecekleri gelirin yüzde onunu genel merkeze göndermek zorundaydı.

Saadet Yurtları Mecmuası'nda verilen bilgiye göre[14], Şişli'de tramvay garajı yakınlarında mezarlık karşısında bulunan Saadet Mektebi, Naar'ın himayesinde düzenlenen müsamereden elde edilen 6281 lirayla inşa edilmiştir. Okulun yapımına 30 Nisan 1337'de başlanmış, beş ay gibi kısa bir zaman içinde tamamlanarak 30 Eylül 1337'de açılmıştır. Mektebin arsası şehremanetine ait olup sekiz sene müddetle cemiyetin hesabına teberru edilmiştir. Bu okul öncelikle İslâm çocuklarını almakla birlikte din, dil, ırk ayrımı yapmaksızın bütün çocuklara açık tutulmuştur. Saadettin Bey'in gazetelerde yer alan beyanatına göre, Bahriye Nezareti okul için 25 yatak, 25 yorgan, yastık gibi ihtiyaçları karşılamış, Amerikalılar ve İngilizler her türlü malzeme ve yiyecek yardımında bulunmuşlar. Bir kuruşluk yardım makbuzları (İane Kameleri) bastırarak herkesten ayda bir kez de olsa yardım etmeleri istenmiştir. Yayın organında bu makbuzları alanların listesi (büyük bağışçıların) verilmiştir. Bu listede, cemiyet

11 **Tevhid-i Efkâr**, 13 Teşrin-i sânî 1337, No. 3183-155

12 Tanık Zafer Tunaya, **Türkiyede Siyasi Partiler Cilt II Mütareke Dönemi** "İngiliz Muhibler Cemiyeti (İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1986), s.478, n.28.

13 Nora Şeni, "Çayınıza Kaç Tane Kuru Üzüm İstersiniz", **İstanbul 1914-1923**, Haz. Stefanos Yerasimos (İstanbul, İletişim Yay., 1992), 173.

14 **A.g.e.**, 15.

Cemiyetin İstinye şubesinde çalışan hanımlar birarada.

Saadet Mektepleri'ni kuran Rachelle Naar.

Cemiyetin İslâm şubesi tahsildar ve mutemedi Misbah Hanım.

üyeleri başta olmak üzere İstanbul'un muteber isimlerini görmek mümkündür. Ancak en büyük bağışçının 7350 kuruşluk makbuzla Beyoğlu livası emlak-ı emiriye memuru Muhsin Bey olduğu görülüyor. Cemiyete yardım edenler listesi içinde, aylık olmak üzere 1500 kuruşluk nakdi yardımla Damat Ferit Paşa ve Mediha Sultan'ın da adı geçiyor.[15]

Şişli Saadet Mektebi'nin öğrenci kayıt listesine göre, bir ay içinde sokaklardan, yangın yerlerinden, köprü altlarından toplanan Müslüman ağırlıklı 40 çocuk arasında birkaç Musevi ve Rum öğrenciyle bir de Alman öğrenci alınmıştır. Okulun öğretmenlerinden Muazzez ve yardımcı öğretmen Semiye Hanımların her ikisinin de yüksek öğrenim görüp, çok iyi derecede Fransızca bildikleri; eğitim ve öğretimde, çocukların hastalıklardan kurtarılması, dilencilikten caydırılması konusunda başarılı oldukları hem cemiyetin yayın organında hem de gazete haberlerinde yer almıştır.[16] Cemiyetin İslâm şubesinin tahsildar ve mutemedi Misbah Hanım'dı. Son derece faal olan bu hanım, cemiyete pek çok üye de kazandırmıştı.[17]

Cemiyet'in ayrıca İstinye Hanımları Şubesi de vardı. Saraylı Peranter Hanım'ın başkanlığında çalışan bu şubenin diğer üyeleri, Doktor Kenan Bey'in kızı Emine Süheyla, Yeniköy'de Ali Haydar Bey'in kızı Şefika, Van Valisi Ali Bey'in haremi Behiye, yine Yeniköy'de Cevat Bey'in haremi Pakize, Hacı Hilmi Bey'in haremi Feride, Sultanzâde Raşit Bey'in haremi Seher ve İstinye eşrafından Fuat Bey'in haremi Maide Hanımlardan oluşmaktaydı. Daha sonra üye değişikliği olmuş ve Feride Hanım'ın yerine Doktor Kenan Bey'ın haremi Muzaffer Hanım ve Seher Hanım yerine de Hoca Saniye Hanım seçilmişlerdi.[18]

Cemiyetçe toplanan yardımlar ve girişimler sonucunda "Saadet Mektebi kısm-ı sânisi" adıyla on iki yaşın üstündeki dilenci çocukları eğitmek ve iş sahibi yapmak üzere bir ıslahhane de açılmıştır. Bu ıslahhane, dahiliye nazırı Ali Rıza Paşa'nın özel izniyle, Şişli'de tramvay istasyonu karşısında bulunan karakolun içinde hizmet görmüştür. Cemiyetin üyelerinden Hacı Hafız Efendizade Mustafa Şevki Bey, okulun sigorta bedeli olarak 3200 ve ayrıca çocuklar için 4000 kuruş teberruda bulunmuştur. Hatırı sayılır bağışçılardan birinin de Raif Paşazade Miralay Fuat Bey olduğu görülüyor. Okulu ziyareti sırasında 5000 kuruş, yardımda bulunmuştur.[19]

15 A.g.e., 91, 84. Yayın organında idare heyetinden başka, Berlin Büyükelçisi Mahmut Muhtar Paşa, Bahriye Nezareti Lahm müteahhidi Ahmet Bey, Darülfünun Tıp Fakültesi hocalarından Dr. Server Kamil Bey ve Dahiliye mütehassısı Dr. Kenan Bey, Beyoğlu Sulh hâkimi Şerefettin Bey, Taksim Polis komiseri ve daha sonra Galata merkezine tayin edilen Fehmi Bey, kömür tüccarı Aleksandros Hacupulus, Journal d'orient muharriri Antoine Durazzo, Hacı Bekir zâde Ali Muhiddin Bey, Trabzon eşraf ve tüccarlarından Müftüzâde Sadi Bey'in mahdumu Ali Bey, Tabanel Bahriye Müdürü Rifat Bey gibi muteber bağışçıların fotoğrafları da yayımlanmıştır.

16 A.g.e., 102.

17 A.g.e., 90.

18 A.g.e., 99-100.

İstanbul'da Dilenciler

İstanbul'da ne kadar fukara var? Muhtaç ve fakirlere ne yapılıyor?

Mütevali muharebelerin tevlid ettiği ve bilhassa Meşrutiyet'ten beri tahaddüs edegelmekte bulunan vakayiin memleketimizde ne kadar mühiş bir sefalete sebeb olduğu malumdur. Denilebilir ki muhtelif muhacaretler ve bozgunluklarla İstanbul şehri adeta bir meşher-i sefalet haline geldi. Yabancı ellere kalan bütün Türk ve Müslüman diyarından akın akın gelen dindaşlarımızla darülhilafetülaliyye felaketzedelerle doldu. Hususiyle mütareke senelerinde şehrimize uğrayan biçareler kafilesi o kadar arttı ki Hilal-i Ahmer'den başlayarak muhtelif salib-i ahmerlere ve muhacirin müdiriyetine kadar bütün esaslı teşkilat dahi duyulan maddi ıztırap ve ihtiyaçların tatmin ve tedavi edemez oldu. Mesgül topraklarımızdan hayatını kurtarmak vesilesiyle İstanbul'a iltica edenlerin macerası yine başka. Hülasa İstanbul her yerde her köşede bir levha-i sefalet arz etmektedir. Nitekim dün akşam leyle-i Berat münasebetiyle İstanbul'da bütün sokaklara dökülen ve adım başına 20-30 para tese'ül eden fukara kafilesinden geçilmiyordu. Maalesef memleketimizde bu fakir tabakaya muavenet için belli başlı ve mühim muavenet komiteleri de yoktur. Her derde ve hemen her ihtiyaca deva vermek vaziyetinde kalan ve bihakkın ifa etmekte bulunduğu hidemat-i insaniye ve hayriye ile dünyaca bile şöhret-i hasene kazanan Hilal-i Ahmer cemiyeti istisna edildiği takdirde diğer bütün bilumum mahalli cemiyat-ı hayriye ve muavenet komiteleri esasen kendileri büyük bir muavenet ve teşvik göremedikleri için ya matlup derecede vazife-i muaveneti ifa edememekte ve yahut az bir zaman zarfında büsbütün kapanmaktadırlar. Bir kere memleketimizde fakirlere yardım etmek maksadıyla teşekkül etmiş bulunan komitelerin miktarı az olduktan başka mevcut cemiyetler zaten bin türlü müşkilat ve mahrumiyetler içinde kaldıkları için fukaranın ihtiyaçlarını tatmin edememekte ve bu sebeble sefalet-i hazıranın önü alınamamaktadır. Bu vaziyet dünyanın hiç bir şehrinde yoktur. Filvaki İstanbul'un bugün arz ettiği derecede sefalet görülmemiştir. Eğer elde hakiki ve az çok sıhhate mukarin bir istatistik mevcut bulunsa idi iyi kötü şuradan buradan muavenet gören ve miktarı altmış bine balig olan muhacirinden başka İstanbul'da fukara tabakasının çok fazla bir yekün tuttuğu kolaylıkla anlaşılırdı. Belediye, sıhhiye, muhacirin işleriyle alakadar bulunan me'mürîn nezdindeki tahkikatımıza nazaran elyevm İstanbul'da nüfusun yüzde otuzu muhtac-ı muavenet bir halde ve bilhassa yüzde 20-25'i tamamiyle fakr ü sefalet içinde bulunmaktadır. Kandil akşamı münasebetiyle her halde İstanbul sokaklarıyla cami kapılarına yığılan, mahallelerde kapı kapı dolaşan fukaranın çokluğuna bakılırsa fakir tabakanın her türlü tahminlerden fazla olduğu anlaşılır.

(...)

İstanbul'un hemen her semtinde bir fukaraperver cemiyeti bulunmasına rağmen sokaklara dökülen dilencilerle fakirlerin adedi gittikçe çoğalmaktadır. Filhakika Dersaadet Fukaraperver Cemiyeti'nden başlayarak Aksaray, Fatih, Kadıköy, Üsküdar ve Beykoz fukaraperver cemiyetleriyle Beyoğlu'nda Mutasarrıf Bey'in taht-ı riyasetinde bulunan Men-i Tese'ül Cemiyeti'ne kadar bilcümle teşkilat-ı hayriye sefalet-i hazıranın dehşeti önünde yok gibi kalıyorlar. Esasen bir taraftan muhtacînin çokluğu diğer taraftan mevcut cemiyetin yardım kabiliyetlerinin mahdut bulunması cemiyet-i mezkurenin senelerin bilançolarında da gösterilmektedir. Nitekim Beykoz Himaye-i Fukara Cemiyeti'nin geçen seneye ait bilançosunu elde etmiştik. Mezkur bilançoda deniliyor ki:

-"Cemiyet, müracaat eden fakirlerden en ziyade şer'en infâk ve iaşesiyle mükellef kimsesi mevcut olmayan etfal-i yetimeye ve şehit yavrularıyla acezeye ve muhacirlere tercihen muavenet etmiştir. Bu suretle bir sene zarfında 16439 kuruş ekmek esmanı, 5350 kuruş elbise ve ayakkabı, çorap esmanı, 1103 kuruş erzak esmanı, 65059 kuruş yemek masrafı, 13220 mesarif-i saire olmak üzere cem'an ancak 51781 kuruş sarfiyat ve muavenetde bulunabilmiştir. Maamafih Beykoz gibi küçük bir kaza merkezinde bulunmasına rağmen mezkur cemiyetin faaliyeti şayan-ı takdirdir. Halbuki diğer fukaraperver cemiyetlerin muavenetleri bu nisbetten daha dündur. Yalnız Men-i Tese'ül Cemiyeti tesisi itibarıyla pek yeni olduğu halde şehrimizdeki mühim ve hayırperver cemiyetler arasında en müsmir ve esaslı faaliyet göstermektedir. (...)

Yeni Şark Gazetesi
14 Nisan 1338, No.194

İstanbul'da bir dilenci.

Sokaklarda dilenirken cemiyetin İslâm şubesi tarafından yardım eli uzatılan çocuklardan ikisi.

Robert Kolej yöneticilerinin eşleri Madam Huntington, Hurşit, Manatoğlu ve Stamboliyan'ın kız çocukları ve genç kızlar için bir tesis açma teşebbüsünde bulundukları da gazete haberleri arasında geçiyor.[20]

Mezhep ve milliyet ayrımı yapmaksızın dünyadaki bütün analar arasında birlik ve beraberliği temin etmeyi ve harb-i umuminin neden olduğu fenalıkları gidermeyi ana gaye edinen cemiyet, giderek her şehirde bir kaç mektep açmayı, hükümet ve başka cemiyetler tarafından yardım edilmeyen muhtaçlar için "darülaceze"ler kurmayı, genç kızları ev işlerine alıştırmak için numune mektepleri açmayı, çiftçi ve çiçekçi kadın yetiştirmeye mahsus kurumlar ve yardım sandıkları kurmayı hedeflemiştir.

Saadet Mekteplerinin amaç ve gayeleri ise on bir maddede belirtilmiştir:[21]

1- Sosyal durumu ne olursa olsun her kadını kabul ve ona yardım edip koruyan, iş bulan, tesellî eden, eğitim veren, kocasıyla çocuklarına ve dolayısıyla kendisine maddi ve manevi en çok saadet temin etmenin yolunu öğreten kurumlardır.

2- Harb-i umumi nedeniyle ortaya çıkan dilenciliğin önüne geçilmesi ve yok edilmesini hedefleyen sosyal kurumlar topluluğudur.

3- Insanların refah ve saadetiyle ilgili teklifleri tetkik, tenkit ve bilhassa tatbik eden encümenlerdir.

4- Her genç kızın veya kadının ilm ve irfanını, terbiyesini ikmal edebileceği kendisine faydalı malumatı elde edebileceği ameli bir eğitim yeridir (talimgâh).

5- Kadınlara her zaman iş bularak onları sefaletin pençesinden kurtaran işçi yurtlarıdır.

6- Her ne sebeple olursa olsun yıkılmış, ezilmiş, bunalıma girmiş genç kız ve kadınları usuli dairesinde ve sakinlikle, uygun bir şekilde tedavi ederek yavaş yavaş tekrar eski sağlıklarına kavuşmalarını sağlayan merkezlerdir.

7- Fuhuş ve sefahatten el çeken tövbekârların hayr ü hasenat işleyerek nefislerini temizleyecekleri sığınaklardır.

8- Kişilerin, ailelerin, cemaatlerin ve dolayısıyla bütün insaniyet âleminin huzur ve refahına, tamamına hizmet vermek üzere kadınlığın ulvi fedakârlığının inkişaf edeceği şefkatli muhitlerdir.

9- Kadınlığın menfaatlerini korumakla beraber hukuk ve görevlerini belirleyen ve sınırlayan, uygun olmayan hallerini kınayan ve kadınlık âlemine genel ve uygun bir davranış çerçevesi çizip eğiten bir adalet heyetidir (heyet-i udûl).

10- Gerek insanlar ve gerek onların davranışları nedeniyle ortaya çıkan durumların, artık husumet, hiddet, haset gibi beşeri ihtiraslarla bulanmış nazarların görülmeyeceği hüsnü muaşeret mekteplerdir.

11- Saadete kavuşmak için herkesin müracaat edebileceği bir şefkat yuvasıdır.

Okulun yardımcı öğretmeni Semiye Hanım.

Okul öğretmenlerinden Muazzez Hanım.

19 A.g.e. 56

20 Bosfor Gazetesi, 29 Teşrin-I sâni 1337.

21 Gzâde,Mehmed Tevfik, a.g.e.,7-8. Maddeler ismen saadeleştirilerek verilmiştir.

Beynelmilel Men-i Tese'ül Müessese-i Hayriyyesi İslâm Şubesinin Nizamnâmesi

Madde: 1- Der-saadetde Saadet Mektebi "Men-i Tese'ül Kısmı" İslâm Şubesi tesis edilmiştir.

Madde: 2- Cemiyetin maksadı:

Evvela- Teayyüş için çalışmaya adem-i iktidar, fakr-ı teşkilat-ı bedeniyye noksan, hasebiyle tese'üle müracaata mecbur olan çocuklar, kadınlar ve ihtiyarlara fenni bir usul dairesinde ve muntazam bir kaideye tevfikan muavenet etmek.

Saniyen- Ahalinin fukaraperverliğinden istifade ile:

(a) Hasta veyahut son derece ihtiyaç halinde görünerek,

(b) Çalışmaktan ziyade tese'ülü kolay bulan tenbelleri,

(c) Cerr-i menfaat maksadıyla çocuklarını tese'üle sevk eden ahlak düşkünü akrabaları

(d) Diğerlerinin çocuklarını icar ile alarak celb-i merhamet için pejmürde bir halde sokaklarda tese'ül ettiren sailleri menetmek.

Salisen- Harbin ahlak-ı umumiye üzerine arz ettiği sui ahlak dolayısıyla çocuklarını fuhşa sevk edenlerin kökünden menedilmesi.

Madde: 3- Her ne suretle ve her nev tedabir ile cemiyet bu maksadını temin edebileceğini görür ise o tedabiri ittihaz edecektir.

Evvela- Hükümet ve cemaat-i İslâmiyye kuvasının müdahale ve muavenetiyle,

Saniyen- Sadaka ve muavenet mâli idaresi tesisi ve bilâ-mesken ve yahut tese'ülde görülen veyahud bilâ-mesken etfal-i metrukenin geceli gündüzlü her an gönderilebileceği bir dârületfal, alîl ve bilâ-mesken ihtiyarların sevk-i delalet edilebileceği bir dârülaceze, genç kızlar ve ailesiz genç kadınları hidemata delalet edecek bir "büro dü plasman" tesisi ve tese'ülden kurtarılan[ları] çalıştırma derneği tesisi ve ilah. gibi. İşbu çalıştırma derneği evlerinde ufak çocukları ve yahut hastaları bulunması dolayısıyla evlerini terk edemeyen ve yahut hariçte çalışamayacak derecede alil kalıp da hanelerini terk edemeyen kadınlara hanelerinde işlemek üzere iş todarık edecektir.

Madde: 4-Bir mektebe devama sinleri müsait olmayan ve yahud hiçbir sanata sülûk etmemiş olan etfale icra-yı sanat maksadıyla âlât ve edavat tedariki için ayrıca bir sermaye teşkil edilecektir.

Madde: 5- Her luzum göründüğü zaman ve bilhassa hastalık ve yahut eyyam-ı mübareke dolayısıyla işlemeyen ve tese'ülü terk ile icrâ-yı sanat eylemekte olan eski se'eleye ve para getirecek bir iş göremeyen alillere muavenet-i nakdiyye icra edilecektir.

Madde: 6- Müstekeren ve yahut sâri hastalığa ibtilâdan dolayı iş tedarik edemeyenlere muavenet-i tıbbiye icra etmek üzere bir heyet-i sıhhıye tesis edilecektir.

Madde: 7- Men'-i Tese'ül-i İslâm Şubesi bir cemiyet şeklinde teşekkül etmiş olduğundan senevi bir meblağ-ı muayyen verenler şerik olacaklardır. İşbu taksit-i senevi herkesin arzusuna göre olmak üzere mikdarı gayr-i muayyendir. Kendi hisse-i musibelerini itâdan başka 25 şerik kaydettirenlere hâmi ve defaten 250 lira-yı Osmani verenlere "azây-ı vahibe" ve hidemat ve iânât-ı fevkalade-de bulunan azâlara dahi "azâ-yı mün'ime" namı verilecektir.

Madde: 8- İşbu cemiyet senede bir kere ictima edecek olan heyet-i umumiyye tarafından müntehap dokuz azâyı hâvi bir heyet-i idare tarafından idare edilecektir. Bunlar içlerinden birini reis, ikisini reis vekili, birini kâtip ve birisini muhasip intihap edeceklerdir.

Madde: 9- İşbu cemiyetin müessisi sıfatıyla madam Raşel Nar[Rachelle Naar] bilâ-intihap heyet-i idare azâsı olacağı gibi bilcümle idari hukuku haiz müdir-i idare dahi olacaktır.

Madde: 10- Reisin davetiyle lâ-akal ayda bir kere meclis-i idare akd-i ictima edecektir. Ve müdir-i idarenin bir aylık icraatine dair raporunu ve kendisine vaki olacak tekâlif-i nafıayı tetkik edecektir. Müdir-i idarenin göstereceği lüzum üzerine her iki ictimaın âdi arasında reisin davetiyle bir ictima-ı fevkalade icra olunacaktır.

Madde: 11- İşbu heyet vezaifini meccanen icra edecektir.

Madde: 12- Her ictimada müzakeresi zapta geçecek ve işbu zapt ikinci ictimada bedelkıraa tasdik ve reis tarafından imza olunacaktır.

Madde: 13- Cemiyet şubesi bulunduğu beynelmilel heyet-i merkeziye ile münasebet-i daimede bulunacak ve anın hâiz bulunduğu bilcümle menafi ve imtiyazattan istifade edecek ve varidat hasılasının bu emniyetin temini için yüzde onunu beynelmilel heyet-i merkeziyeye irsal eyleyecektir. İctimaatda bulunmak üzere heyet-i merkeziyeye iki azâ izâm edilecek ve bunlar bilfil heyet-i merkeziye azâsı meyânına dahil edileceklerdir.

Madde: 14- Cemiyetin varidatı:

Evvela- Azâlarının taahhüdat-ı seneviyyelerinden,

Saniyen- Her nev nakd ve eşya teberruatından,

Salisen- Hükumet ve hususi şirketler tarafından verilecek aidattan,

Rabiyen- Verilecek müsamere, konser vesaire hasılatından ibarettir.

Madde: 15- Cemiyetin bilcümle varidatı Bank-ı Osmani'ye tevdi olunacaktır.

Madde: 16- Heyet i idare her mahallede ihtiyac-ı mahalliyeye göre vazifeleri tayin ve tahdit edilecek şu'bât-ı heyet-i idareleri teşkil edecektir.

Madde: 17- Evvelce heyet-i idarenin malumat ve muvafakatı istihsal olunmadan hiç bir nev neşriyatta bulunulamayacaktır.

Madde: 18- Heyet-i umumiye bilcümle azânın ictimaıyla teşekkül eder ve senede bir kere ictima eder ve heyet-i idare raporunu ve hâl ü mevki maddi ve manevisini tetkik eder. Hesabatı tasdik ve heyet-i cedide-i idariye intihap eder.

Madde: 19- Haliyle ifası mecburi olan 9. maddesinden gayrısını heyet-i idarenin teklifi üzerine tadil eder. Fakat bunun için fevkalade olarak heyet-i umumiyenin ictimaı lazımdır. Heyet-i umumiyenin nizamen teşekkülü için azâ-yı umumiyenin lâ-akal rebi'i hazır bulunmalıdır. Bu hasıl olmadığı halde on beş gün zarfındayeni bir ictimaa davet olunup bunda hazır bulunan azâların mikdarı ne kadar bulunur ise bulunsun mukarreratı vacibülicradır.

Madde: 20- Cemiyetin feshi için toplanılan heyet-i umiye azânın nısfı miktarında olacaktır. Bunların arası rey-i hafi suretinde toplanılacak ve vacıbülicra olmak için azâ-yı mevcudenin üçde ikisinin reyi bulunmak şarttır.

Madde: 21- Şirketin feshi halinde cemiyetin mevcudatı heyet-i umumiye kararıyla İslâm-ı muavenat cemiyetinin bir veya bir kaçına devr edilecektir.

19 Eylül sene 1920 tarihinde Beyoğlu'nda Otel Santral'de toplanan heyet-i umumiye tarafından tasdık olunmuştur.

Müttefiklerin Propaganda Dergisi *Vanguard*'ın Gözüyle

Çok Yönlü Bir Türk Kızı...

Vanguard, İkinci Dünya Savaşı nın alabildiğine sürdüğü günlerde, müttefik devletlerin, saflarında savaşa katılmasını istedikleri Türkiye'yi etki alanlarına çekebilmek amacıyla, ağırlık ilkinde olmak üzere Fransızca ve İngilizce; biraz da, önce başlık düzeyinde ve giderek resim altı ve yazı düzeyinde Türkçe çıkardıkları bir propaganda dergisiydi. İlk sayısı Eylül 1943'te, son sayısı Ocak 1945'te olmak üzere toplam 37 sayı olarak yayımlanmıştır.

Vanguard'ın Şubat 1944 tarihli 13. sayısında "Aktif ve Sporcu Genç Bir Türk Kızı" başlığıyla, sporla iç içe yaşayan genç bir Türk kızının fotoğrafları yayımlanmıştı. Alt yazıları Fransızca olan bu fotoğraflardan biri arka kapakta yer almaktadır. Savaş yıllarında, Batılı gözüyle "ideal" bir Türk kadını üzerine hazırlanmış olan bu sayıdaki resim ve resim altlarını olduğu gibi ve yorumsuz aktarıyoruz.

Sedat Simavi:

Kadın Resmini Basına Yerleştiren Gazeteci

ORHAN KOLOĞLU

Süleyman Sedat Simavi 1896'da İstanbul'da doğdu. Babası mutasarrıflıklarda bulunmuş Hamdi Simavi, annesi Abdülhamit'in sadrazamlarından Saffet Paşa'nın torunu Aliye Hanım'dır. Modern dünyaya açık, kültürlü bir aile içinde Fransız mürebbiye ile büyüyen Sedat, sekiz yaşında Saint-Joseph okuluna gönderildi.

Babasını son kez dokuz yaşındayken gördü. Yeni Osmanlılarla ilişkileri sebebiyle Abdülhamit'ın İstanbul'dan uzakta tutmaya özen gösterdiği Hamdi Bey, Sakız Mutasarrıflığı'na giderken oğluyla gemide birkaç saat görüştü. İki yıl sonra orada öldüğü için bu ayrılışlarından sonra Sedat, amcalarının himayesinde büyüdü. Özellikle Hariciye Nezareti'nde üst düzey görevli olan ortanca amcası Lütfi Simavi Bey ona babalık yapmıştır.

İttihatçıların Sultan Reşad'ın başmabeyinciliğine getirdikleri Lütfi Bey, küçük kardeşinin isteğine uyarak "Türk kültüründen kopmaması için" Sedat'ı Galatasaray Sultanisi'ne naklettirdi. Resim çizme yeteneğini burada geliştirdi ve kendini basın çevrelerine de kabul ettirdi. Böylece daha 16 yaşında gazetecilik alemine ilk adımını atmış oldu. 1912-13 yıllarına ait ilk çizimlerinin bir kitapçıkta yayımlanmasından sonra *Kehkeşan*, *Dijin (Cin)*, *Zekâ*, *Eşek* gibi dergilerde karikatürleri yayımlandı. *Âti* ve *Stamboul* gazetelerinde de çalıştı. Ayrıca suluboya resimler yapıp Beyoğlu mağazalarında hediyelik olarak sattırıyordu. Bir yandan da Türkiye'de çok yeni olan, resim basmak için gerekli klişe yapma sanatını öğrendi.

Sedat Simavi.

Gazeteciliğin başyazarlıkla özdeşleştirildiği o dönemde mesleğe sadece yazar ve çizer olarak değil, mizanpaj tekniğini de dikkate alacak bir birikim oluşturarak girdiği anlaşılıyor. Bu yüzdendir ki karikatürist ve yazarlık özelliklerine rağmen Babıâli'de daha çok gazete ve dergi yöneticisi olarak ün yapmıştır. Böylece Ahmed Midhat ve Ebüzziya Tevfik'in yolunu izlerken onlardan bir adım daha ilerisini hedefledi. Yayını, yazı ve çizimlerin sunuluşu kadar, içeriklerinde de yeni kalıplara oturtma çabasını başlattı. Böylece, gazete ve dergilerin her sayfasının kendi çekiciliği bulunan araçlar haline gelmelerini başlatanlardan biri oldu.

Birinci Dünya Savaşı'nda Hadımköy'de görevlendirildiği gibi Çanakkale'den getirilen yaralılar için hastaneye dönüştürülmüş olan Galatasaray Sultanisi'nde bir tür hastabakıcı gibi çalıştı. 1916'da *Hande* adlı haftalık mizah dergisinin imtiyazını alarak kendi yayınlarını başlattı. 1918-1921 arasında, *Diken* (mizah) , *İnci* ve *Hanım* (kadın), *Hacıyatmaz* (çocuk) dergileriyle *Dersaadet* ve *Payitaht* isimli günlük gazeteleri çıkardı. Siyasi gazeteciliğini, Kurtuluş Savaşı'nın

İstanbul'daki sözcüsü gibi davranarak açıkça ortaya koydu. İşgalcileri korkutan Mustafa Kemal karikatürleri ve Mehmet Akif'in İstiklal Marşı'nı yayımlayarak -gazetesinin kapatılmasına aldırmadan- tercihini saklamadı.

Cumhuriyet döneminde demokrasiye geçinceye kadar toplumu kültür açısından zenginleştirecek yayınlara ağırlık verdi. *Resimli Gazete*'si (1923-1929) 44 bine ulaşan tirajıyla dergicilikte rekor kırdı. Onun yanı sıra *Yıldız, Meraklı Gazete, Yeni Kitap, Arkadaş* dergilerini de yayımladı. Harf Devrimi'nden sonra *Yedigün* ile (1933-1948) Türk dergiciliğinde rakipsizliğini ilan etti. Bunda da 54 binlik tiraj ile rekor kırdı. Ayrıca *Karagöz, Karikatür, Moda, Yeni Ev Doktoru* dergileriyle de siyaset dışı alanda okumayı sevdirme ve genel kültürü artırma görevini üstlendi. Aynı zamanda film yapmak, senaryo yazmak, kitap çevirmek gibi faaliyetleri de bulunduğunu anımsamak gerekiyor. Kitleler için kolay okunur 147 kitapçığı vardır.

Siyasete tekrar dönüşü 1945'te çok partili sisteme geçilmesiyledir. İktidardaki CHP'nin güdümündeki Türk Basın Birliği yerine bağımsız Gazeteciler Cemiyeti'nin kurulmasında başrolü oynadı ve ilk başkanlığını üstlendi. Fakat asıl önemli adımı, basınımızda bir dönüm noktası oluşturan *Hürriyet* gazetesiyle attı. 1 Mayıs 1948'de ilk sayısı çıkan bu yayınına bütün dikkatini verebilmek için başarılı *Yedigün* dâhil bütün yayınlarını kapattı. Başmakaleci gazeteler yerine habere ve aktüel resme ağırlık veren bu yayının başyazılarını da kendisi yazıyordu. *Hürriyet* hemen en yüksek tiraja ulaştı ve siyasi yaşamımızı en çok etkileyen yayın haline geldi.

Sedat Simavi 11 Aralık 1953'te öldü, Kandilli'de toprağa verildi. Bu yıl 50. ölüm yıldönümünde anılacak.

Sedat Simavi sadece yayınlarıyla değil, ilkeleriyle de basın hayatımıza damgasını vurmuştur. Bu anlayışını, kendi ifadesiyle şöyle dile getirir: "Gazetecilik meslek seçilir, basamak değil."

İdman meydanlarında görülen simalar arasında kadınlar da var. (Galatasaray idmancılarına ithaf, İdman *Dergisi, Nu. 21.4.1330 [1914]).*

Diken dergisinde kadınların kullanıldığı ilânlar (1919): (en üstte) Terziler Pazarı, (ortada) Selânik Bonmarşesi, (alt solda) İstanbul Tedavihanesi Doktor Salahi Vehbi ve Ömer Abdurrahman, (alt sağda) Fransız Lavemtası.

"Kalemine daima efendi kal, uşak olmamaya gayret et, mecbur kalırsan kır, sakın satma."

Kadın Resmi Kullanma Tutkusu

Yaşamını ve basınımızdaki rolünü bu suretle özetlediğimiz Sedat Simavi'nin öncülük yaptığı sayısız konunun başında kadını ve özellikle kadın resmini (ister çizim, ister fotoğraf olarak) gazete ve dergi sayfalarına yerleştirmesi gelir. İslâm toplumlarında ilk düzenli kadın yazarlara 19. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı basınında rastlanmıştır. 1908'de İkinci Meşrutiyet'le birlikte siyasi eylem alanına da ilk adımı attılar. Böyle bir ortamda Sedat Simavi daha 16 yaşında, kadın resmi çizerek yayın hayatına girdi ve konuyu en çok geliştiren kişi oldu.

Kadın resmi bizim basınımızda iki

Simavi'nin İstikrazı Dahili *için çizdiği ilanda kadın: "Uçkurumun içindeki altınları çıkarmanın zamanı geldi". (Zaman gazetesi 1918).*

– Hükümete olmuş olacaklar. Bu kepazeliklere madalya veriyomuş.
(Yeni Zenginler albümünden. 1918)

şekilde kullanılmıştır. 1860'lardan itibaren Avrupa kökenli gazete ilanlarında kadın resmine rastlanır; bunlar çoğu kez baş (saçları açık) bazen de tam vücut (tabiî elbiseli) olarak çizilmiştir. Yerli olmadıkları hemen anlaşılır. Yerli kadın kullanmaya ise hiç rastlanmaz. Abdülhamit döneminde karikatüre izin verilmemesi yüzünden resim açısından sınırlı bir üretim vardır. Ancak şaşırtıcı şekilde Abdülhamit'in desteklediği *Servet-i Fünun* dergisinde 1890'lı yıllarda "Güzel Sanatlar" ifadesi altında göğsü

Kadınlar Saltanatı'nın *kapağı.*

İnci *dergisinin 1. sayısının kapağı.*

tamamen açık kadınların resmedildiği tablolara birkaç kez rastlanmıştır. Daha fazlasına gidilmemiştir.

Sedat Simavi'nin 1912-13 yıllarında Galatasaray'da resim öğretmeni olan (aynı zamanda Yıldız Harp Akademisi'nin de resim öğretmeni) Pierre Lambert ondaki yeteneği fark eden ve o yolda destekleyen kişi olmuştur. Bu Fransız, Balkan Savaşı günlerinde Türk ordusuna destek vermek amacıyla hazırladığı Fransızca *Visions Orientales Dédiés aux Dames Turques (Doğudan Görüntüler Türk Hanımlarına İthaf Edilmiştir)* adlı kitabın çizimlerini ona yaptırmıştır. 47 sayfalık kitapçıkta ön ve arka kapaklar dahil 115 tane illüstrasyon vardır. Sedat Simavi'nin imzasını taşıyan bu resimlerden 8'inde kadınlar, 4'ünde askerler ve ikisinde çocuklar bulunuyor.

Bir yabancının kaleminden de olsa, Türk askerine cesaret vermek amaçlı ve satışından elde edilecek paranın orduya bağışlanması öngörülmüş bir yayına katkısının, delikanlı Sedat'ta milliyetçi duyguları pekiştirici bir rol oynaması doğaldı. Ama özellikle bunda kadının yerinin, henüz Türk toplumunda tam tasarlanmamış bir ölçüde yansıtılmış olması, herhalde onda kadının toplum için önemini daha da ön plana getirmiştir. Savaşta cephe gerisi hizmetlerinde birinci planda yardımcılık üstlenen Türk kadınının barış dönemi için "uzun süreli" rolünün böylece kafasına yerleştiği anlaşılıyor.

Kadını ön plana çıkarmaktan kaçınan geleneksel anlayışa karşı karikatürlerinde, dergilerinin kapak resimlerinde hatta kendi düzenlediği reklam çizimlerinde hep kadını kullanmıştır. Cumhuriyet dönemi yayınlarında da, özellikle sinema ve tiyatro sanatları vesilesiyle onlara bol bol yer verdi. Açıkçası, kadını günlük yaşamda gündeme sokarak feminist harekete vasıtalı bir kültürel katkıda bulunduğu söylenebilir.

Doğulu Görüntüler

Lambert'in, Türk kadınlarına ithaf ettiği kitabında Türk'e ve Türk kadınına, Piyer Loti çizgisinde olumlu bir bakışı var. Bu yaklaşım, Türk'ün en çok aşağılandığı, hele Balkan yenilgisi sebebiyle Avrupa'dan tamamen atılması gerektiğinin açıkça ilan edildiği bir dönemde, Loti'ninkine benzer bir savunuculuğu içeriyor. Dolayısıyla anti-Türk tezlere de yeriyor. En ilginci ne, gene ide Türk karşıtı olarak bilinen Victor Hugo'ya yönelik eleştiriye de rastlıyoruz. Fransız edebiyatının en ünlü kalemlerinden olan Hugo'nun bazı özdeyişlerini şiirlerinin başına yerleştirmiş. Ama bir tanesinde adeta onu eleştirmek amacıyla "Türk oradan geçti..." sözcüklerini yerleştirmiş. Bu deyimi Hugo, Yunan bağımsızlık ayaklanmasını desteklemek istediğinde ve Türklerin sadece her şeyi yakıp yıktıkları iddiasını savunmak için kullanmıştır. Oysa Lambert kendi şiirinde aynı deyimi Türk'ü yok etmek isterken her şeyi yakan, yıkan Balkanlılar hakkında kullanmaktadır. "Türk Çocuğu" başlıklı şiirinde "Oradan İslâm'ın düşmanı geçti" kaydı vardır.

Doğulu Görüntüler *adlı kitabın kapağı.*

Kitap aslında tamamen Türk kadınını, Türk annelerini, yeni yetiştirecekleri genç kuşağa vermeleri istenen dinamizm ve kararlılığı oluşturmaya teşvik için yazılmış. Feminist akımın toplumumuzda da ivme kazanmaya başladığı bir aşamada ortaya çıkması bakımından şüphesiz küçümsenmeyecek bir örnek. Ancak Piyer Loti esintili olduğunu da bir kez daha tekrarlamalıyız. Girişimi soyut, Avrupa standartlarına tam uyan bir feminizm olarak algılamamak gerekiyor. Yer yer camiye, namaza yaptığı atıflarla üstadının izinden gidiyor. Tıpkı Loti gibi ev yaşamına büyük bir hayranlık gösteriyor, kadının ev dışı haklarıyla ilgili gözükmüyor. Yine onun gibi, 'Harem' deyince bir sürü kadının tek bir erkek için kapatıldıkları bir yeri anlamıyor. Hele çok kadınla evlilikten hiç bahsetmiyor. Kadını kocasına destek veren, çocuklarını iyi yetiştiren ve ailenin temel direği olan kişi olarak tanımlıyor.

Hatta Harem konusundaki söylentilere, Türk kadınlarının tepkisini de belirtiyor:

"Harem yaşamı hakkında uydurulan öyküler yüzünden ağladığınızı gördüm. Bu yüzden sizi hayalet sayan 'dame' değil 'hanım' denmesinden üzüntünüzü anlıyorum. (...) Dünyada uydurma hikâyeler, zırva sözler söyleniyor, kötü, haksız, yanlış anlatılıyorsunuz; oysa siz güzelliğe, soylu çalışmalarınızda meziyet, ruh ve mükemmelliği katıyorsunuz."

Bu arada Loti'den ayrıldığı bir nokta da var: "Mutsuz kadınlar mı?" sorusunu soruyor. Mutsuz Kadınlar'la, Loti'nin ünlü romanı **Les Désenchantées**'ye (Eski adıyla Nâşâdlar) atıfta bulunuyor. O romanında Loti aileler arası anlaşmalarla evlendirilmeyi yeriyordu. Lambert ise eserinde işin bu yönüne hiç temas etmiyor. Samime isimli genç Türk kızı için "mutsuz kadınlardan sayılabilir mi?" sorusunu sorduktan sonra şöyle bir tanımlaması var:

"Samime iki Avrupa dilini mükemmel

biliyor. Gerçek bir Türk. Gizemli ve parlak, duygulan anlaşılamaz ve berrak, her şeyiyle mükemmel bir şekilde Türk ruhunu temsil ediyor. Kendisini tanımayanlann, anlamayanlann çirkin ve kötü niyetli sitemlerine layık değil. (...) Bu çocuğun teşvike. ihtimama, iyilik ve tebessüme ihtiyacı var. Dokunmaya dayanamayacağı için bu çiçeği aşağılamak uygun olur mu? Üstelik o güzel ve neşe saçan çiçek bir çukurun kenannda ise daha da muhteşem ve daha da kutsaldır. Hele onu ferace ve çarşaflann pınl pınl kaynaştığı Küçüksu'ya götüren kayıktaki düşüncelerini irdelersek:

Senin neyin eksik ey Türk kızı? Mutlu olmak istiyorsun, bu senin hakkın, herkesin hakkı olduğu gibi. Avrupalı kızlar bizden farklı mıdırlar? Hayır.. Yaşam savaşına bizden daha iyi mi hazırlanmışlar?.. İşte burada bizden ayrıldıklan noktaya geliyoruz. Samime mücadeleci olduğu için harekete geçmek istiyor. Ama onu etkileyen, eylemini nasıl ve nereye yönlendireceğini bilememesi. Bu yüzden derin bir ızdırap içinde.

Gerçekten 'désenchantée' miyim?
Kalbimdeki heyecanlı içgüdü
Geleceği yeniden doğurdu
Bende inatçı kök yaşıyor
Ki bütün dünya çiçek açacağını görecek
Zira içimde kutsal vatan ateşini saklıyorum.

Kürekçeken ihtiyar ise, buharlı gemiyi tanımamış eski zaman kaptanları gibi hâlâ denizle mücadeleye devam edenleri anlatıyor. Kaderci jesti sanşın genç kızı çok etkiliyor, nezaketle ama otoriter bir gözucu işaretiyle ona Avrupa sahiline yönelmesini emrediyor. Arzu dolu eylemini uygulamaya koymak için orada olmak istiyor. İhtiyar, yaşanmış ve çok pasif çağları temsil ediyorsa, Samime ölmemesi gereken ve ölmek istemeyen bir ırkın ilahi umududur.

Bunun bir 'désenchantée'nin ruhu olamayacağı inkâr edilebilir mi?"

Açıkçası yazar Loti'ninkinden bir adım ileride bir Türk kadını öneriyor. Loti, Abdülhamit'in saltanatının son yıllarında Osmanlı toplumunun hareketsiz uyuşmuş sayıldığı aşamada, dinamizmini sadece Beyoğlu yaşamından alan çevreyi romanına aktarmış, onlara göre çözüm önermiştir. Kadının kendi isteği ve gönül rızasıyla bir eş bulması tezini savunur. Feminist akıma ivme vermesi açısından bu önemli bir destektir. Lambert ise, İkinci Meşrutiyet'in kadına kazandırdığı dinamizmin sadece bir gönül sorunu olmadığını, toplumun geleceğini sağlıklı kurmada kadının önplanda rol oynadığını anlatması açısından daha da ileri bir aşamaya yöneliyor. Özellikle Libya'nın kaybının etkisi devam ederken Balkan Savaşı'nın ilk döneminde, düşman kuvvetlerinin Çatalca'ya dayandığı günlerde yazıldığı için, duygusallıktan uzak, gayet gerçekçi bir yaklaşımı var. Nitekim kitabında kadınlara yön gösterirken bunun hedefini de açıkça belirtmekten geri kalmıyor. "Türk Ruhuna" isimli şiiri bunun kanıtı:

"Çok kapalı kapına uzun süre vurdum, ama açmadın; oysa sana karşı kasırga halindeki bir kötüleme cehennemi zincirlerinden boşanmış geliyor.

Türk ruhu, kitleleri acımasızca ve tanımasa da yeren bu dünyada esrarlı ama saf zihniyetin seni kısır saydırıyor.

Şimdiden seni bitkin, hattâ ölü sayıyorlar; eşiğinden geçerken senin matemin zannedilenleri bir an dinliyorlar.

Bu ölümü bekliyorlar!.. Türk ruhu'nun ölümünü! Çağırımı anlıyor musun? Ben biliyorum ki sen gökyüzüne doğru dolaşan yararlı bir rüya ile gidiyorsun.

Bu seni anlamayan duygusuz dünyaya, varlığını, hazinelerini göster, zira onun bütün hoş gürültüleri senin olgunluğuna erişemez.

...

Alışkanlıklarını koru, ama yine de onlar adına boş kuruntu çıngıraklarını salla ve çılgın çoğunluk gösterilerine katıl.

...

Eskilerin atasözünü biliyorsundur 'Kurtlarla olunca ulumak gerekir' derler. Türk ruhu sesini yükselt ve sonra darbelerini vur, sözün gücü buradadır."

Türk ruhuna bu yolu gösterirken yazar, onun icracısı olarak Türk kadınını görüyor. "Türk Kadınına" isimli şiirinde dünyanın en güzel duygulannı yansıtan dizeleri sıraladıktan sonra ona güvence vermeye girişiyor: "Ey Türk Kadını, sanadır bu dizeler ve bu sözler, Zoraki gülümsemelere rağmen kalbinin gelecek için güven duyması amacıyla."

Genç bir Türk kızı olan Azize'nin düşüncelerini yansıtırken onun Avrupalılığa özenen ve onlar gibi şapka giyen kızkardeşine karşıtlığını "Türküm, Türk kalacağım" sözcükleriyle özetliyor ve ekliyor:

"Düşünüyordu ... Allah, Allah ... Vatanım için ne yapabilirim?.. Yaşamım neye yarıyor?.. Irkımızın ileriye yönelik yürüyüşünde eylemci bir yapı oluşturabilmemiz, bir moral güç olabilmemiz için biz Türk kadın ve genç kızları ne yapmalıyız? (...) Kalbimde yükselen bir güzel rüya var, bu dünyanın oyuncağı mıyım?"

"Küçük Türklerin Annelerine" başlıklı şiirde genç kızın sorusuna bir de yanıt var:

"Oğlum benim en büyük hazinem! Küçük Türklerin anneleri, bu geleceğin erkeklerini sevin, imparatorluğun geleceği onlardır. Ve de bizim gibi zayıf kalmamaları için onları iyi sevmeyi öğre-

"Naciye, hayal kurmakla uzun saatler geçiriyor.."

"Türk kadınları ruhlarının ilerlediğini gördüm"

nın. Küçük Türklerin anneleri çocuklarınızın fikirlerini hazırlayın, kalplerini çelikleştirin. Bugünden itibaren, bir gün muzaffer olmalarını sağlamak için harcadıkları çabaları kutsayınız."

Bir annenin, küçük kızını anneliğe nasıl hazırladığını ya da hazırlaması gerektiğini de "Naciye Hanım'dan kızı Fazilet'e bir ders" başlıklı bölümde açıklıyor: "Naciye Hanım 12 yaşındaki kızının eğitimini ciddiyetle yönlendiriyor, çünkü okullardaki derslerden memnun değil. Bu davranışından etkilenip 'Şu işe bakın, demek Türk kadınları keyif zamanlarını yararlı şekilde kullanabiliyorlarmış' diyebiliriz. Naciye özellikle kızının soru sormasını sağlamaya çalışıyor:

F. - Bu halkların öylesine güçlü olmalarını sağlayan nedir?

N. - Kızım düşüncenin gücüdür bu. Çalışarak, gözlemleyerek, iradeyle sağladılar.

F. -Anlıyorum! .. Ama kadınlar bu çabada rol oynadılar mı?

N. - Tabii, hem de büyük payları var. Ev işlerindeki devamlılıktan, erkeklerin yorgunluğunu paylaşmakla, entelektüel yeteneklerini artırarak ve de akıllı ve soylu bir ekonomi ile.

F. - Zaten böyle kadınlarız ama nasıl daha iyi olabiliriz?

N. - Okulla, sadece okulla. Sevgili İmparatorluğumuzda program birliği ile. Aynı amaç, aynı araçlar, aynı yönlendirici fikirlerle. Nasıl milyonlarca vatandaşımızın kalpleri hep birlikte çarpıyorsa, hepsinin ruhları da birlikte düşünmelidir.

F. - Peki anne, sana göre Türk kadınlarında eksik olan nedir?

N. - Ne irade ne de zekâ eksiğimiz var. Bizde eksik olan herhalde gayrette devamlılıktır. Hiç de erkeğin esiri olmadığımız halde bizde isteği ve aktif çalışma azmini öldüren ekseriye ilgisizliktir.

F. - O halde Türk kadınlarında düşündüğümüz hedefe varmak için gerekli mezliyetler var.

N. - Bundan asla şüphe etme kızım. Böyle duygularımızın hassasiyeti, kendimize olan saygımız, ailemize karşı duyduğumuz ilgi, daha başkalarını aramaya gerek kalmadan son derece değerli meziyetlerdir.

F. - Peki ama aile de bir halkın yaşamında rol oynuyor mu?

N. - Kızım, aile ülkenin tabiisudur. Eğer aileyi her gün ona şerefi için bir şeyler kurban edecek kadar seviyorsak, vatan için de aynı şekilde davranırız. Şunu iyi bil ki, aile küçük bir vatandır ve vatan da büyük bir aile.

F. - Ah anneciğim, bütün bunlar ne kadar güzel!.. Ama bütün büyük halklar daha başlangıcında böyle değil miydiler?

N. - Şüphesiz ki hayır. Ama bir kere tam başladılar ve peşinden her şey aynı amaca doğru yöneltildi, itildi. Ailelerinde kadınlar, yumuşak ve hamarat idareci meziyetlerini erkeklerin güçlü ve gururlu eylemleriyle birleştirmeyi bildiriyor. Onlarda da, çocuklar ana-baba sayısını korumakla birlikte, kendi kişiliklerinde değerlere güvenin, aşkın, saygının ve ismin şerefinin geliştiğini hissettiler."

"Türk Kadınları Aralarında Neler Konuşuyorlar?" başlıklı yazıda ise, Türk kadınlarının artık aralarında dedikodu yapmadıkları, komşuyu ya da karabıyıklı erkek kardeşini konuşmadıkları, ülkenin tehlikede oluşunu, düşmanın kapıya dayandığını ve Türk kadınları için karar alma zamanının geldiğini tartıştıkları belirtiliyor. Nitekim Naciye'nin ulusal savunma için bütün mücevherlerini bağışlamayı başlatan kadın olduğu belirtiliyor.

Edirne kahramanı Şükrü Paşa'ya ve Çatalca savunucularına, Türk askerlerinin annelerine, eşlerine, kızlarına, vatan için şehit olan genç Türk kızlarına şiirler hep aynı hedefi güdüyor:

"Toplumda önce anneler ilerlemeli."

"Evet sevgili dostlarım nerede kalmıştık!"

Kadınlığın İlk Tarihî Şikâyeti:

Beyaz Konferanslar

SERPİL ÇAKIR

"Bugün, tarihi bir gündü. Memleketin muhtelif cihetlerinden, kadınlığın altı bin yıllık zulmetine, hiç olsa da, bir mum ziyası vermek azmiyle buraya kadar koşup gelen ilk tarihi şikayeti izhar olunacak, şarkın ilk celse-i nisvanı in'ikad edecekti".

İstanbul'da, 1911 yılında, bir konakta, kadınlar için bir dizi konferans düzenlendi. Bu konferansa ait konuşma metinleri, o yıllarda Istanbul'da yayımlanan *Kadın* dergisinde yer almıştı. Aşağıdaki yazıda, kadın tarihimiz açısından özel önemi haiz bu konferans hakkında konuşma metinlerinden hareketle bilgi verilmeye çalışılacaktır. Yazıda konferansların kim tarafından düzenlendiği, kimin, nasıl verdiği, konferansın hazırlık/düzenlenme süreci ve hangi konular üzerinde durulduğu anlatılacaktır.

Ah Şu Şark Evleri! Hiç Renklerinde Hiç Vahdet Yoktur ki...

Konferans P.B. imzasıyla *Kadın* dergisinde yayımlandı. Konferansın düzenlendiği konakta anne ve babasıyla yaşayan P.B. konuşmaları metne dönüştürdüğü gibi, konferansların düzenlenmesini de üstlenmiş genç bir kadın. Konferans dizisinin adı Beyaz Konferanslar olarak düşünüldüğü için P.B. mekânın renklerinin bile bu başlığa uygun olmasına özen göstermiştir. Beyaz bir konferans salonu hazırlamak için de epeyce uğraştığı anlaşılıyor: "*Ah şu şark evleri! Hiç renklerinde hiç vahdet yoktur ki...* Şu yedi renkli salona beyaz, tamamen beyaz bir renk verebilmek için ne kadar çalıştım. Düşününüz, o mailer, sarıları, yeşilleri, kırmızıları, morları, vişneleri, siyahları, bütün bu terkibat-ı şemsiyyeyi, kırılmaz usanmaz bir menşur-ı sa'y ile tahlil etmek; sonra onun bütün aksamına karışan beyazları toplayarak buraya, hem böyle mu'tena bir ictima için zarif olması icab eden bir salona germek ne kadar tahammülsüzdür." Ancak bu uğraşın sonunda elde ettiği başarıdan oldukça memnundur, istediği gibi her şeyiyle beyaz bir salon çıkmıştır ortaya: "Nihayet... Son bir nazarla baktığım zaman, yorgunluktan solan dudaklarım her neşve-i muvaffakiyetle kızardı. Şimdi ta cephede beyaz kürsü, beyaz iskemleler, beyaz perdeler, beyaz pencereler, beyaz tavan döşemesiyle bütün beyaz bir salon tertip edilebilmişti".

Üç Yüz Kişilik Bir Davetname Kitlesi

Konferansın ilkine katılım sayısı iki yüz elliydi: "İlk arabanın getirdiği beyaz kadın kalbime uçucu bir heyecan verdi ve sonuncu sada-yı vürud, son iskemlenin işgaliyle tecessum ettiği zaman iki yüz elli kişilik beyaz bir ictimaın teksif ettiği izdiham ile şaşırdım. (...) Salon iki yüz elli ağzın, iki yüz elli ipek fistanın çıkardığı sesle inledi".

Daha sonra yoğun talep üzerine katılımcı sayısı üç yüzle sınırlanmak zorunda kalındı: "Nihayet... Pek uzun süren münakaşalar, manialardan sonra nihayet ıkbalin yardımıyla bu sefer üç yüz kişilik bir davetname kitlesi tertibine muvaffak olduk. Pek uzun süren münakaşalar, manialar diyorum, bütün bunlar evvela erkeklerin uzaktan uzağa kulağımıza kadar gelen tenkidatı, bazı ihtiyar, şimdi her nasılsa peyda-yı kudsiyet etmiş erkek hatıralarına merbut kadınların velvelesinden ibaretti. Annem arzularımın şiddetine hürmeten fırtınalı

• Yrd. Doç., İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim üyesi.

bir çehre taşıyor, mesela babam: "Kızım aman dikkat et, annemden korkarım!" istihzasıyla bir hafta-dan beri yorulan asabıma yükleniyordu. Bugün, geçen ki içtima'ın noksanlıkları, acemilikleri ikmal edilmişti. Saat birde kapının önünde arabasından inen ilk beyaz kadınla sinirlerim sükunet buldu. Kalbimde bütün kadınlara ait bir şefkat, bahusus bir Jan Dark iftiharı vardı. Bizim beyaz salon ikinci defa olarak tekrar canlandı. Muayyen vakitte zorla sıkıştırabildiğimiz elli iskemle de işgal olundu. Tıpkı evvelki gibi geçen içtimada hazır bulunanlar, bulunmayan refikalarına o günün fevkaladeliğinden, heyecanından, hatibenin belagat ve iktidarından bahis ederlerken evvela uğultulu bir velvele başladı. Biraz sonra kapının üzerine astırdığımız zil ince müstehzi sesiyle konferansın başlamak üzere olduğunu ilan edince bütün gürültüler derin bir tecessüse münkalib oldu"(no: 15).

Üçüncü toplantıda katılım isteği daha da arttığından istekliler sıraya koyup, davet etme yöntemine gidildi: "İlk içtima' iki yüz elli kişiden mürekkeb iken, bunu üç yüze iblağ edişimiz memnuniyetle telakki edildi. Ve biraz bedbiri ile artık bu adetin tezayid edemeyeceğini düşündüğümüz sıralarda daha elli yerden lütfen kabullerini ısrar eden istirhamnameler aldık. Fakat bizim için, üç yüz kişiyi bin türlü mahzurlarla kabul edebilirken kabil miydi? Yalnız yapılacak şey bir münavebe[nöbetleşe] usulü vaz' etmek olacaktı. İşte biz de böyle yaptık: Sa'mının[dinleyici] bir kısmını tebdil ettik ve bundan sonra verilecek konferansa med'uv [davetli] addettik"(no: 4).

Konferanslar duyuldukça ilgi daha da artıyor. Mekânın küçüklüğü nedeniyle her konferansta ancak üç yüz kişiye yer vardı. Bu nedenle 7. konferansta hiç kimseye haksızlık yapmamak için kura usulüne başvurulması dahi düşünüldü: "Verdiğimiz karara göre bu sefer meduvvinin [dinleyici] nısfını [yarısını] tebdil ettik. Tabii, haksızlık olmaması için kuraya müracaata mecbur olduk. Ne dersiniz bizim konferanslar büyük velveleler, uzaktan uzağa akisler yapmaya başladı. Bir hafta zarfında, sizi temin ederim ki, bilmediğim yerlerden üç yüz mektup aldım. 'Hanımefendi' diye başlayan bu kağıtlar 'lütfen bizi de kabul edin. Konferanslarınızdan niçin biz mahrum edilelim' diye nihayet bulurdu. Fakat mümkün mü? Zaten sui kazma uğrayan salon bütün bu istirhamlara kendi kendine cevap veriyordu. Yandaki odaların kapılarını açmak mümkündü ama o zamanda hatibeyi çok yüksek bir sesle haykırtmak ve bu ona teklif edilse bile yine işitilmemek mahzuru vardı. Yahut bütün odaları salona kalb etmek, aradaki duvarları yıktırmak ve orta katı böyle geniş bir anfiteatır haline getirmek de mümkündü. Babam, yarabbi, ya annem? Esasen çılgınlıklarım onları bi-zar etmişken bir de böyle mecnunane bir arzuda daha bulunuyorsam artık nefeslerini tamamen bitirmiş olacaktım. Çaresiz kulaklarımı kapadım ve bu arkası kesilmeyen feryatları hatta okumamaya başladım".

Konferansların düzenlenmesinde en büyük rolü, sorumluluğu üstlenen P.B. her konferans günü büyük bir gerginliğe giriyordu. Hava koşullarının kötü olması bile konferansın yapılmasını engelleyeceği, katılımcıların gelemeyeceği gerekçesiyle onun kâbusu olabiliyordu: "Gözlerimi açtığım zaman, odamı kirli bir ziya ile dolmuş gördüm. Hava mazlum, yağmurlu, bir kış rüzgarıyla tarumar, küçük, vahşi kuşlar gibi pencereleri gagalıyor, ve acı çığlıklarıyla soğuk bir fırtına hükm ferma oluyordu. Fakat düşününüz ki bugün konferans günü... Bu kıyamette tepeler, denizler aşacak meduvvin [davetliler], hele şimdi eyyam-ı nakahatını bitirmeye çalışan Fatma Nesibe Hanım nasıl gelecekti. Ah, artık bu üzüntüler beni usandırıyordu. Sinirlerimin meşgule ihtiyacı bana kifayet eder, hatta artarken, başıma bir de böyle sıkıcı girintili çıkıntılı bir iş çıkarmak bedlakdan başka bir şey midir? Şimdi, birer birer 'kızım üzüleceksin! Alemin derdi sana mı kalmış?' diyen validemle, 'meşrutiyetin kadınlara vereceği şekilden korkuyorum' diye gözleriyle çehremde bir şeyler anlamaya çalışan pederime hak veriyordum. Fakat ne yapalım, bir kere ben ani bir hevese mukavemet edememiş, birkaç gün içinde husule geliveren teşebbüslerimin karşısında muztar kalmıştım. Çaresiz kaldım. Salonun nevakısını ikmal ettirdim. Halkın vürüduna intizara başladım". Ancak kötü hava koşulları bile katılımcıların gelmesini engelleyemez: "Saat birde, ne dersiniz her zamanki gibi medüvvin adeta birbirleriyle müsabaka edercesine mevkilerini işgale başladılar ve saat ikiye beş kala bütün salon hınca hınç doldu"(no: 6). Bu ilgi konuşmacı Nesibe Hanım'ı da memnun eder: "Arabam buraya yaklaştığı zaman korkuyordum hanımlar. Bu kıyamette kim gelir diye endişeleniyordum. Fakat bakınız, ne kadar aldanmışım. Keşke her hükümde de böyle aldansam... Bilseniz bu beni ne kadar memnun ettirdi. Demek memlekette şimdilik yüksekliğinde olsa da, bütün müşgülatı iktihama hazırlanan bir heyecan var. Demek, itiraf ederim, evvelce bir tecehhüs, bir eğlence hisssiyle konuştuğunu zannettiğim şu hareket, bilakis pek ciddi, pek saffetkarane imiş... Ah size cidden müteşekkirim hanımlar! Fakat muhitimiz; bilmem siz de öyle görüyor musunuz? Pek dar pek mahdut kalıyor. İsterdim ki, şu salon büyüsün, uzasın, ta ufuklara dayansın, sonra, bir çok halk şurada, şu dört duvar içinde sıkışıp kalan feryatlarımızı işitsin. O zaman ah o zaman görürdünüz hanımlar".

Bir Hayal Kadar Beyaz, Bir Hayal Kadar Hafif ve Seyyal

Kadın dergisinde 10 kadar metni yayımlanan Beyaz Konferanslar'ın tek konuşmacısı Fatma Nesibe Hanım'dı. "Cephedeki kapının açılmasıyla, bir hayal kadar beyaz, bir hayal kadar hafif ve seyyal, genççe, soluk bir sima, ince bir vücut içeriye duhul olduğu zaman bütün sesler birden durdu ve validem titrek, beceriksiz bir ifade ile: Fatma Nesibe Hanımefendi diye hitabeyi takdim etti.(...) Bu genç, ancak otuz yaşlarında kadar bir kadındı. Beyaz elbisesi üzerinde daha kesb-i vakar eden, bir İngiliz gibi örülerek toplanmış gür, koyu kumral saçlarıyla gölgelenen çehresinde kudsi morozların küdsi elemlerin rengi, durgun uhrevi bir ifade vardı".

Konuşmaları kaleme alan P.B.'nin kullandığı dil oldukça zengin, tasvirleri çok canlı. Fatma Nesibe Hanım'ın dinleyicilerle ilk karşılaşmasını şöyle anlatıyor: "Salon derin bir sütu içinde, sanki teneffüs etmiyordu. Beyaz sessiz, köpürmüş karlar arasından, kışın soluk mevta ziyalarına karşı boyunlarını uzatan krizantemler gibi başları kımıldamıyor, yine beyaz bir sütunun fevkinde, şimdi garip bir istihale ile bir renk, bir buy-ı ruhani oluveren hatibeyi dinliyordu".

Üç Yüz Kadın Milyon Dudak Demektir

Fatma Nesibe Hanım, usta bir konuşmacıdır; kadınların yaşadığı sorunları ve güçlükleri çok net bir biçimde dile getiriyor. Konferans dizisinin ilkinde yaptığı konuşmada kadın hakları için başlatılan mücadeleye dikkat çekerek, onu dinlemeye gelenlere şöyle teşekkür ediyordu: "Hanımlar, size, bütün kadınlık, hatta topraklarında müebbeden susan dudaklar namına teşekkür ederim. Görüyorum ki, hiçbir iskemle boş kalmamış. Demek ki iki kat, üç kat davete icabet edecek münevver dimağlarımız, hemşirelerimiz var. Oh! Bu ne kadar mesut beşarettir. Demek takip ettiğimiz kararlı yol için, hiç olmazsa meydandaki hesapla iki yüz elli meşale var". İkinci konferansta sayı daha da artınca memnuniyeti daha da artar, konuşmasında konferansların kadın hareketinde oynayacağı role de dikkat çeker: "Bugün üç yüz kişiyiz değil mi hanımlar? Demek hiç aldanmıyorum ve bu cesaretle iddia ediyorum ki içtimaımıza vakıf olsalar, üç yüz bin hatta milyon kadın bize hiç olmazsa kalben iştirak edecekler. A bunu küçük görmeyiniz hanımlar! Bir kere, üç yüz kadın, milyon dudak demektir ve lisan bilirsiniz ki kadınlardır. O halde vereceğim şu birkaç konferansla ben üç bin refikama telkin-i hakaike muvafık olursam, siz niye olamayasınız, bu kuvvet sizden niçin beklenilmesin? Her şahsa üç bin kişinin isabeti pek açık, pek aşağı bir hesapla gösterir ki her birimizin üç biniyle dokuz milyon kalbin hele kadın teşebbüsünün müzahir-i istinadı olacağız değil mi? Ve bu az bir kuvvet mi? İşte Arşimed'e rağmen kainatı mihverinden koparacak yeni bir manivela kuvveti daha. Evet hanımlar, ictimaiyatta adetler, huceyreler [hücrecik] gibi fevkalade çabuk çoğalırlar, bir çığ gibi yuvarlandıkça cesamet peyda ederler [büyürler]. Biz bugün vakıa üç yüzle başlıyoruz; yarın, mutlaka üç binle, ertesi gün altı binle.. Nihayet bir gün, bütün kitle-i nisviyetle [kadın kitlesi] başlayacağız" (no: 15).

قادین

Kadın *dergisinin kapağı*

Fatma Nesibe Hanım'ın ajitatif üslubu dinleyicileri kolayca etkisine alarak, kadınlar arasında ortak bir duygu atmosferinin oluşmasına yol açıyordu. P.B.'nin anlatısından onun da bu ortak ruh halini paylaştığını gözlemliyoruz: "Fatma Nesibe Hanım bir lahza sükut etti. Solda bir hanım, beyaz mendiliyle yaşlarını teskine çalışıyor, diğer eliyle kalbini tazyik ediyor; diğer biri işitmemek için kulaklarını tıkıyordu. Salon derin bir sükut içindeydi. Sanki havayı tazyik eden geniş beyaz bir kanat vardı. Dikkar edilirse iki yüz elli kalbin darban-ı ızdırabı işitebilirdi. Artık şimdi bütün ahenklerini idare eden hatfi ve müthekkim ses, hatibenin sesi tekrar yükseldi; bazen bir feryat oluyor inli-

yor; bazen ısırıcı bir tekellümle ısırıtıyor, bir ıslık gibi ötüyordu"(no: 14).

Kuvvetlinin Zaife Galibesi

Konuşmacı, kadınların içinde bulundukları sorunların sorumlusu olarak çeşitli bahanelere sığınılmaması gerektiğini belirtir; suçlu erkeklerdir. Hatta bundan dolayı daha ileri giderek onları kendi elleriyle cezalandırmayı bile düşünür: "Şimdiki esaretimizin şu mazlum, kanlı esaretin tahammüllerini evailde, o meşum, eski zamanlarda aramalıdır. Ah, esef diyorlar, diyorlar ki: Kadınlar, hangi haktan bahs ediyorlar? Onları maneviyen, maddeten zaif ve kabiliyetsiz yaratan biz değiliz a!... Kuvvetlinin zaife galibesi! Bu, pek tabiidir. Ve muvazene-i kainatın en büyük kanunudur. Fakat aldanıyorlar; sizi temin ederim ki aldanıyorlar, hanımlar! 'Maddeten...' kaydıyla itiraf ederim ki inanmaya mecburuz. Bu, böyle. Ah, şu zaif kollarımda kuvvet olsaydı, hilkat bana da bir demir pençe, sert bir kalp verseydi, yapacağım ilk iş, birçok erkeğin kafasını parçalamak olacaktı"(no: 14)..

Konuşmacı, bir önceki kuşak kadınlarını baskı karşısında pasif davranmakla suçlar. Onları eşitsizliklerin sürdürülmesine yardım ettikleri için sert bir biçimde eleştirir. "Felaketlerimizin esasını eski zamanlarda o zehirli günlerde, o bedbaht validelerimizde aramalıyız. Onlar merhamet etmişler; şefik olmuşlar; sulhperver olmuşlar; gürültüden hoşlanmamışlar! Ah, bu ne kadar kör bir siyasettir! Bastıkları yerlerin bir uçuruma müntehi olacağını takdir edememişlerdir; bir an zevk için, adi, mülevves bir zevk hatırı için ibzal olunuveren riya ve müdahanelerle avunmuşlar! Fakat, yarabbi, buna mukabil, ne kadar tahammül edilemez meşakkatler, hiçbir hakka tekabül etmeyen ne kadar vezaifle mecbur olmuşlar ve bu günkü elim vaziyeti teyit etmişler".

Bir Alet-i Zevk, Bir Çocuk Makinesi, Tatlı Bir Et

"Bugün kadın nedir? Erkeklerin kadınlara karşı meşhur-i alem olan nezaketlerine rağmen, sorarım, bir alet-i zevk, bir çocuk makinesi, tatlı bir etten başka bir şey mi" sorusunu soran Fatma Nesibe Hanım, kadınların erkeklerin zulmüne maruz kalıp, açlık, şiddet, kötü muamele altında ezildiğini örneklerle dile getirir: "Akşam bir okka ekmekle hayatı, mukaddesiyatı, satın alınan bu biçareler her şeylerini mülevves bıyıklarını burarak emreden erkeklere medyundurlar. Onların dini, vicdanı, izzet-i nefsi, namusu, fikri, hissi namusuna söğülür, sükut eder; izzet-i nefsi, bir kadın için her şeyi demek olan izzet-i nefsi ayaklar altına alınır, ağlamakla mukabele eyler. Hele, ses çıkarsın, Allah'ın söylemek için yarattığı dilini biraz tahrik etsin, bütün bu hakaretlerle, dayaklarla teskin edilemeyen vahşetin son şekli 'boşsun mel'un! İstifra'ı olur". Ona göre kadınların tüm bu eziyetlere katlanmalarının nedeni çocukları yüzündendir.

Fatma Nesibe Hanım büyütecini Anadolu'da yaşayan kadınlara da çevirerek oradaki baskı ve zulmün de altını çizer: "Kadın, orada ölen öküzlerin haleti, topallayan katırların muavini, zaruretin, sefaletin timsalidir. Kadın çift sürer; odun keser; en iğrenç teferruatına kadar ev işleri görür; erkeklerse, yakında kendisine müthiş bir düşman kesilecek çocuklarını büyütür; hele kadın mütemadiyen dayak yer ve güler hanımlar!. Erkeklere gelince: Bazı yerlerde besiye konulan kazlar gibi, kımıldamaktan korkarlar; kahve köşelerinde; ocak başlarında uzun uzun çubuklarını tüttürürler. Ha, tekmelerler, söğerler; kovarlar; hatta öldürürler".

Peki Fakat Onlar?

Kadın ve erkekler kimlikleri açısından karşılaştırılır. Bu karşılaştırmada erkeklerde olmayan sabır, incelik, uzak görüşlülük gibi özelliklere sahip oldukları için kadınlar üstün görülür. "Bir kere, yine kainatın en büyük kanunu olan sabrın, tahammülün bizde bitmez, tükenmez hazineleri var! Fakat onlarda? Biz mütehassıs, ince, rakikiz! Fakat onlar?... Zekamız birçok siyasetin –çünkü yaptıklarını gördük- mürebbisi olacak kadar metindir, nafizdir. Fakat onların? Fedakar, cesur, mütesebbis, mukaddim, medeniyyet ve terakkiye daha munis, daha fikr-i rakib sahibi, daha ehil, daha az ziyankar, daha derendiş [uzak görüşlü] biziz! Peki fakat onlar? Bir diğer konferansta yine bu konu üzerinde duruluyor, erkeklerin duygudan yoksun oldukları katı ve hissiz oldukları, kalplerini ihmal ettikleri söyleniyordu: "Onlar, demir gibi katı ve hissiz... Fakat biz!"

İnci dergisinin kapağı.

Kadın, Mazi ve İstikbal Demektir

Kadının vatanın geleceğinde önemli bir rol üstleneceği fikri de konuşmaların eksenlerinden birini oluşturmaktadır. Özellikle anne olması, yeni bir nesil yetiştirmedeki etkisi, ona bu gücü verecektir: "Vatan, bugünkü zülmetini nasıl bizimle örtünmüşse, yarınki nurunu yine bizden alacaktır. Çünkü kadın, mazi ve istikbal demektir. Kadınlar gümüş iğnelere benzerler. Onun akislerinde maziden istihaleye çalışan bir istikbal çehresi görüyoruz..... Eğer bu memleket yaşamak istiyorsa ve bunu arzu ediyorsak bu bizim vereceğimiz müesser davalarla olacak.... Esastan başlamak gelir hanımlar: Esastan, hani her şeyin daha tereddüb etmediği, şekillenmediği tereddüd demlerinden. Evvela, daha gözlerine muhitin loş ve sekameti dolmamış çocuklar. Sonra onları bu murdar, umumi muhitten uzaklaştıracak kendilerine hususi bir alim, faziletkar, saf alim takdim edecek valide kucakları lazım.... Şüphesiz bu mesaimiz sessiz, cihadımız böyle kolay ve kısa olmayacak. Fakat pek de sermayesiz, kabiliyetsiz değiliz hanımlar! Bir kere en aşağı bir hesapla her türlü telkinatımızın bütün safvet ve hassasiyetle açık dört beş milyon ruh, çocuk ruhu var. Biraz fedakarlık edersek onlara istikbali zerk edebiliriz". Erkeklerden fazla bir şey beklenmemeliydi, çünkü onlar sonu gelmez siyasi tartışmalara dalmışlardır: "Anlaşılıyor ki artık erkeklerimiz vatandan pek uzak. İstikbalden, faziletten pek uzak. Yalnız teskin edilemez bir hırs ile didişiyorlar.... Bir yağ lekesi gibi, bir damlaları büyük bir saha işgal eder. Bilmem dikkat ettiniz mi hanımlar, hele bugünlerde çekilmez bir bela haline geldiler. Yegane meşgaleleri, hiçbir zaman içinden çıkamadıkları ve çıkamayacakları siyaset dedikodularıyla malamal. Vapurlarda bu, trenlerde bu, tramvaylarda, kahvelerde, kalemlerde.... Bütün bu gevezelikler, harice de münhasır kalmıyor. Ailelerin muhit-i safına da ithal edilerek o masum damarlar da zehirleniyor. Şimdi dikkat ediniz, en fakirinden, en sefilinden tutunuz da, en zengin

(Üstte) Hanım *dergisinin kapağı.*
(Solda) Dönemin bir kadın dergisinde "son moda bluzlar".

yükseklerine varıncaya kadar her ev az çok gürültülü bir siyasetgaha döndü. Fakat buralarda ittihat veya itilaf fırkaları değil, istikbalin bi-günah kabiliyetleri itham olunuyor". Bu noktada kadınlar demeklerde, partilerde siyaset yapmak, mücadele etmek yerine aile içinde özellikle çocukları için çaba göstermeliydiler: "Bence kadınlar bir fırka veya bir cemiyetin mürevvici, hademi, mensubu olmaktan ziyade aile siyaset-i dahiliyenin mürettibi olmalıdırlar. En büyük siyaset çocuklarımızın karanlık olmasına pek muhtemel olan atilerinin icap ettirdiği tedbirlerdir" (no: 6)

Bu yüzden kadının durumu iyileştirilmeli, gelişimi için çalışılmalıdır. Ülkenin geleceği için öncelikli olarak, her şeyden önce kadınlar için önemli adımlar atılmalıdır. "Vatan lazımsa millet selameti arzu ediyorsa donanmalardan, ordular, teyyarelerden evvel kadınlarını gözetmeli, yetiştirmelidir. Yoksa sizi temin ederim ki ölüm ummadığımızdan ziyade yakın ve müthiştir. " (no: 8).

Arkanızda Koca, Siyah Bir Bıyık, Önünüzde Güneşin Kırmızı, Har Sakalı

Toplu taşımanın yapıldığı yerlerde kadınlar erkeklerden ayrı olarak, kendilerine ayrılan bölümlerde bulunmak zorundaydılar. Bu alanlar çok dar ve kötüydü. Üstelik buralar bile

(Üstte) Kadınlık *dergisinin kapağı. (Sağda)* Mehasin *dergisinin kapağı*

anları erkeklerin tacizlerinden kurtaramıyordu. Fatma Nesibe Hanım, yukarıdaki konuları, toplantıya yetişmeye çalışırken bindiği vapurda başından geçenleri örneklerle anlatır: "Nihayet (saat) yarımda yüzlerce kişi o dar ve murdar iskeleden birbirini ite kaka vapura girdik. Vapur ufacık; yolcu ziyade; oturacak yer yok. Biletimin temin ettiği hakka rağmen vapurun burun tarafındaki kenarlarda, güneşin müthiş hararetine inzacatına karşı bir yer bulabildim. Etrafım bohçalar, küçük sepetler, zavallı fakir kadınlar, küçük çocuklarla dolu idi. Tıpkı bir kıl heybeye benziyorduk. Aman yarabbi, ne kadar elim bir sıcak vardı, ziya sulara düşüyor, oradan aldığı kızgın buharlarla çehrelerimize ilka ediyordu. Terlemiştim, peçemi açtım. Fakat açmaya kalmadı, arkamdan bir boğa böğürmesini andıran bir ses: -A güzelim, gül yanakların terlemiş, demez mi. Garip bir şevk-i tabii ile başımı çevirdim. Arkamız erkeklerin mevki-i salonu idi. Pencereden, kendinden evvel kocaman, pis, siyah bıyıkları dışarıya çıkan bir herif, müthiş bir surette tıraşı geçilmiş çehresini oynata oynata sırıtıyor, söyleniyordu". Fatma Nesibe, erkeklerin tacizlerine karşı kadınların tavrını da sorgulayarak, susmamak, ses çıkarmak gerektiğine vurgu yapar: "Şimdi ah düşününüz hanımlar, terliyordum, yorgundum, hararetten, kalabalıktan, muhitimden, her şeyden sıkılıyordum. Böyle bir halde rica ederim ne yapabilirdiniz? Gözlerimde zehirlenen bir yaş, avuçlarımda tutuşturmak isteyen bir ateş vardı; bir deli gibi şu sefil herifin üstüne atılmak, dişlerimle, ellerimle, tırnaklarımla paralamak istedim. Fakat yarabbi, bilmem neden bir mücrim gibi sükut ettim. Sanki bütün iradelerimi hükümsüz bırakan bir kuvvet ellerimi tuttu, dudaklarımı kıvırdı. Vuramadım, dövemedim, bir şey, hiçbir şey söyleyemedim, hanımlar!" Nedenleri ne olursa olsun bu tavrın terk edilmesi, tepki verilmesi, en azından polise şikayet etme cesaretinin olunması gereği üzerinde durur: "Evet muhakkak ki, bu memleket erkeklerinde terbiyeden, nezaketten eser yok... Fakat kadınlarında da metanetten, tedbir ve taktirden eser yok. Bu mesele hakkında, benim fikrimce en büyük kabahat kadınlardadır. Bir kere bize verilen terbiyede müthiş bir sekamet var: Zan ediyoruz ki bu sefil tecavüzlere karşı sukut ve tahammül etmek bir icap-ı namustur; zan ediyoruz ki erkeklerin terbiyesizliği bir hak, bizim sukurumuz bir vazifedir. Hayır hanımlar, şimdiki istikbal valideleri olan nesil bu telakkiyi bir belahattan başka bir şey addetmez.

Bizler hukukumuzu metanetimizle, tecavüzleri yumruklarımızla müdafaa etmekle mükellefiz. Niçin sukutumuz bir icap-ı namus, bir vazife olsun? Niçin kadınlığımız bir hakaret görsün de biz tahammüle mecbur olalım? Dağda bulunmuyoruz hanımlar! Hiç olmazsa burada da bir hükümet, bir idare var. Tecrübe ediniz, size tasallut eden, sizi rahatsız eden, iffetinize, hassasiyetinize tecavüz eden bu gibi sefillerden birini zaptiyeye teslim ediniz. Emin olabilirsiniz ki şarkın bu ezeli, müzmin illeti pek çabuk geçer. Ama buna cesaret istermiş, niçin göstermeyesiniz? 'Bu herif edepsizlik ediyor, beni müdafaa ediniz, polis efendi!' demek namussuz, terbiyesiz olmak mıdır? Sonra... Ne ise peçemi kapadım; ve bir parça serinlemek için vapurun hareketini bekledim. Fakat yarabbi, yerim ne kadar müz'ricdi. Ayaklarımı, ellerimi koyamayacak kadar daralmıştı. Düşününüz bir de, arkanızda koca, siyah bir bıyık, önünüzde güneşin kırmızı, har sakalı.. Hangi tarafa tükürmeli bilmem ki..."(no: 8).

Ne Yaptık Ne Yapıyoruz

"Fakat dediğim gibi ne yaptık, ne yapıyoruz, yahut ne yapmak niyetindeyiz? Bana, yahut hepimize kalırsa itimat edelim ki hiç bir şey yapmadık, yapamıyoruz, yapmayacağız, ihmal etmek istemem: Vakaa bugün meydanda birkaç kadın müessesi var: İstanbul'da Teali-i Nisvan ve Terakki-i Nisvan Cemiyetleri; Selanik'te bir Kırmızı Beyaz Kulübü var. Lakin bunlarda selahiyet veya kabiliyet vücudiyeleri neden ibarettir. Ve şimdiye kadar vatanperane teşebbüslerden maada, mensup oldukları cemiyet-i nisvaniye namına ne yapmışlardır? Anlıyorum, siyah resmi çarşafları üzerine kırmızı beyaz hemailler takmakta epeyce zerafet gösteriyorlar, içlerinde nutuk irat edenler, yazdıklarını okuyacak kadar cesaret gösterenler var; fakat yarabbi, bu küflü, mazlum kitle için bunlar ne dereceye kadar müesserdir?"

Meşrutiyet'in ilanıyla kadın derneklerinin sayısında artış olur. Ancak bu artış başlangıçta Fatma Nesibe Hanım tarafından olumlu karşılansa da atılan adımları yetersizdir. Çünkü kadınların sorunlarını çözecek girişimler henüz ufukta görülmemektedir. Eleştirilerini şöyle dile getirir: "Bilseniz benim bunlar hakkında evvelce ne kadar kavi ve samimi ümitlerim vardı. Zannediyordum ki kadınlık, Türk kadınlığı namına bir mevcudiyet gösterecekler, onu yükseltecekler; hiçbir hail onları korkutamayacak. Mesela yavaş yavaş kız mektepleri açacaklar; yetimhaneler tesis edecekler gazeteler neşredecekler; konferanslar verecekler, bilhassa kadınlık namına yapılan şeyleri himaye edecekler ve böylece altı bu kadar asırlık zulmün müneccileri, halaskarları [kurtarıcı], hamileri olacaklardı. Ma'teessüf bakınız bugün, yine başlanılan noktada bulunuyoruz. Evveli kadınlar hakkında her şey denilebilir ve buna sükutumuz vasıtasızlığımız, hamil olunabilir, mazur olurduk; şimdi böyle değil ki!" Kız mektepleri açılabilir, ücretsiz konferanslar düzenlenebilir, hükümetten kadınlar için bir kanun çıkarması istenebilir diyen Fatma Nesibe, İngiliz kadın hareketini örnek gösterir: "İngiltere kadınlarının yüz binlerce imzayı ihtiva eden meşhur istidası niçin bir misal olarak alınmadı?... Görülüyor ki, hanımlar, size tekrar ederim ki uyuyoruz, kadınlar kendi kendilerine hıyanet ediyorlar... Çoğumuz bilerek lakayd kalıyoruz. İçimizde ihtiyaçlarımızı noksanlarımızı idrak edenler pek çok. Yalnız, demek ki şimdiki vaziyetimiz, bütün o kuvvetli patırtılarımıza rağmen, hoşumuza gidiyor". Fatma Nesibe'yi yukarıdaki karamsar görüşleri açıklamaya iten şey, konferans öncesi P.B. ile konuşurken, ondan konferans metninin yayımlandığı *Kadın* dergisinin satışının azlığını öğrenmesi ve bunun nedenleri konusunda aldığı bilgidir: "Huzurunuza çıkmadan evvel içeride oturuyorduk da... Söz konferanslarımı neşre delalet eden 'Kadın' gazetesine intikal etmişti. (P.B.) hanım gazete satışlarının azlığından ve bu itibarla ve daha birkaç elim sebeplerle mündericatının noksanından bahsediyordu. Mesela ciddi şeylere ehemmiyet verilmiyormuş; hep havai şeyler isteniyormuş. Gazeteye bilmece, bayağı şiirler konmasa imiş satılamayacakmış; sonra Teali veya Terakki-i Nisvan Cemiyetleri gazeteye karşı şüpheli bir vaziyet alıyorlarmış; mesela diğer bir kadın gazetesi neşr etmek istiyorlarmış. Daha bilmem, bir çok şeyler..." Bu tavrı eleştiren Fatma Nesibe Hanım, tepkisini konferansın son cümlesinde, "kadınların en büyük düşmanı yine kadınlardır" diye ifade eder (no: 9).

Avrupa'yı Esasından Sarsan Bir Fırtına

Fatma Nesibe Hanım, Avrupa ve Osmanlı kadınlarının taleplerinin ortak olduğu görüşündedir. Avrupa'daki kadınların siyasi hak taleplerinin varlığına da dikkat çekerek, özellikle İngiltere'deki kadın hareketinden coşkuyla bahseder. Aşağıdaki konuşma (no: 5) kadınların siyasal haklarını almalarını engelleyen görüşler ve onlara verilen cevap üzerinedir: "Kadın asrı... Avrupa'yı esasından sarsan bir fırtına... Öyle bir fırtına ki, belki ilalabet devam edecek... Şüphesiz, nihayet bulacak; lakin bu sükun mutlaka yi bir sima-ı ictimaiyenin tekvininden sonra olacak. Şüphesiz Avrupa'da, şu son zamanlarda evvela İngiltere'den nebean ederek yavaş bütün medeniyet mecralarını dolduran seli biliyorsunuz. İşte oradaki hemcinslerimizin bütün akde-i mesaisini bu mesele teşkil ediyor hanımlar. Sahih, pek büyük bir velvele, bir kargaşa... Hem bunu yapanlar, muhitin yüksek ve mütena seviyeleri, genç, asil, nazik kadınlar... Hiçbir şeye, hiç bir maniye ehemmiyet vermiyorlar; yaralanmaktan, yaralamaktan, parlamentolarda gürültüler çıkarmaktan; rical siyasiyeyi terzil tehdit etmekten çekinmiyorlar. Bu mesele hakkında ilk hareket, bir az evvel dediğim gibi; şahsiyete riayet faziliyeti en ziyade Anglosaksonlarda terakki ettiği için olacak İngiltere'de, İngiliz kadınlarından zuhur etti, hanımlar! Arz ettim, onlar ve bizler diyoruz ki: 'Hilkat itibarıyla bizlerle erkekler arasında hiçbir fark yokken, hattı fazla fazilet varken niçin vazifelerimiz ve bunlar mukabilindeki haklarımız iptal olunuyor? Bu, adalet-i ictimaiyeye bir darbedir; vazifeler müsavat ile taksim olunmuyor. Ve bize lütfen bırakılan vazife bile taarruz olunuyor. Şimdiki müsavat pek çürük, pek esassız... Yavaş yavaş sükut ediyor. Bir gün beşeriyet bir iflas-ı müthiş karşısında bulunacak, şimdiden nazar-ı dikkati celb ederiz. Hakkımızı isteriz'. ... Kadınlar da erkekler gibi hukuk-ı siyasiyeye malik olmak icap eder. Kadınların geçici arızaları, rahatsızlıkları haklarından mahrum olmaya sebep olunamaz. Erkekte de bütün kış devam eden hastalıklar eksik değildir;

böyle olmakla beraber yine haklarından hiç bir şey kaybetmezler. Kadınlar, ilmen erkekler kadar icadatta bulunmamışlardır. Bu doğrudur. Fakat, hak sahibi olmak için dahi olmak lazım değildir. Kadına hukuk-ı siyasiye verilince bu hak, onu ev işlerinden ayırmaz. Vaka, 'kadın evinin işlerini ihmal etmemelidir; hukuk-ı siyasiye sahibi bir kadın bunları terke mecburdur' diyorlar. Bu da doğru olamaz. Çünkü bir çiftçiye hak verilmekle sapanını terk etmesi icap etmiyor. Ehl-i sanat da destegahından ayrılmıyor. Yine mesela: Meşhur filozof Sumner Mill kendi teşvikiyle parlamentoya bin beş yüz imzalı bir kadın arzuhalini takdim ettirerek mecliste onu müdafaa ederken: İngiliz Kanun-ı Esasiyesi'nde anlaşılmaz bir kaide-i istisnasiye vardır. Bu kadınlar hakkındadır. Kadınlar her türlü hukuktan faydalanmak için şart konulan her türlü yükleri çekiyorlar; kanunun istediği vazifeleri ifa ediyorlar da yine haklarından mahrum oluyorlar. Bu neden? Kadınlar erkekler gibi vergi vermeye borçlu tutuluyorlar: Cemiyetin yüklerine erkekler gibi iştirak ediyorlar: Çünkü bir ailenin reisesidirler; yahut bir sanatları vardır. Bir ticaret ile uğraşmaktadırlar. Sonra, kadınlar, yarınki cemiyetin validesi, murebbiyesidirler. Kadınların çoğu, intihab hakkına malik olan erkeklerden pek ziyade akıllıdırlar. Alimdirler. Böyle olduğu halde, vergi veren intihab hakkına maliktir, kaideten niçin kadının zararına çiğneniyor. Bu bir adaletsizliktir. Bunun sebebi de hafif düşünmektir. Kadınların hak-ı intihabı insaniye garip kalıyor. Fakat bugün garip kalan, yarın tabii olur. Yenilik, tebeddül dünyanın en muhterem, en büyük kanun-ı tabiiyesidir' diye haykırıyor... İngiltere'de kadınlara belediye meclislerinde, nahiyelerde erkeklerle müsavi derecede intihab hakkı verildi. İşte hanımlar, onlar görüyoruz ki metin ve muzaffer adımlar atıyorlar; ve şüphesiz yakında bir erkek kadar hukuk-ı siyasiyeye malik olacaklardır. Bize, bizim şu dun muhitimize gelince; biz daha bir hak-ı siyasiye isteyecek kadar cüretkar değiliz hanımlar! Yalnız şimdilik hukuk-ı medeniye, insaniyet hukuku, yaşamak hakkı istiyoruz, vazifelerimizi tayin etsin".

Karşımızda Ezeli Bir Düşman Var

"...Silahlarımızı ihtiyatla, dikkatle, bilhassa pek ifratsız, gürültüsüz kullanmalıyız. Tabii ki bir Abdulhamit gibi bir sazlıya meydan vermeden çalışmalıyız ve bu andan itibaren bizim de en büyük zaafımız olan merhametimizi suistimal etmemeliyiz. Bilmeliyiz ki karşımızda ezeli bir düşman; hem kuvvetli, hakim bir düşman var. Tabii ki bir harb meydanı.. Bütün dikkatimiz, bütün tetikliğimiz üzerimizde olmalı. Harbte her şey mazurdur ve eski, müeyyed bir düstura göre harb hud'adır [hile, oyun] Adımlarımız metin olmalı, kazandığımız her zerrede defineler saklanmalı". Kadın ve erkek arasındaki mucadele, bir harbe benzetilir bu harpte özellikle kadınların zaafı olarak görülen merhamete yer vermemeli, her araç kullanılmalıdır. Kadınları gizliliğe sevk eden nedenler de sorgulanır: "Fakat, yarabbi, niçin münasebetlerimiz böyle çirkin, alil esaslara istinad etti? Mesela, kadın niçin muhterem ve gizli çalıştı? Niçin erkekler kollarındaki kuvveti tecrubeye, açık bir haksızlığa, sefil bir tegallübe kalkıştılar? Beşeriyette esas, fazilet ve sefvet değil miydi? Fakat heyhad, bunlar öyle akim suallerdir ki cevapları, nihayet bir gün şüphesiz bir gün yorulmazsak muzafferiyet sesleriyle verilecek! Ama erkekler o zaman ezilecekmiş. Kime ne! Bir zaman biz de zevk-i hakimiyeti tadacağız; biz de emrin ne katil bir zevk olduğunu anlayacağız. Zamanlar geçecek; atabelerimizde kanlara bulanan esir feryatlarına rağmen tahtlarımız kafa kemikleri, zalim ateşleri üzerinde yükselecek. Fakat biz münsif [insaflı] olacağız, hakşinas olacağız ve yine bir zaman gelecek, asıl teşkilatı arzu ettiğimiz bünye-i fazilet-ler büyüyecek, beşeriyete temiz, namuskar bir sima vereceğiz. (Gülerek) Kim bilir, bu ihtilaf-ı müsellah [silahlı çatışma] ne kadar imtidad edecek? [sürecek] Ne olursa olsun, şerait-i selahiye, bizce pek evvelden mukarrer [saptanmış]: İçtimai ve yüksek bir mevki-i ihtiram, müsavat-ı hukuk, müsavat-ı vezaif. Bilhassa biz artık bütün o ithamatdan tenezzüh edeceğiz [arınacağız] Artık kuyularında, mahzenlerinde halılar dokuyan bedbahlar gibi zulmetlerde çalışmayacağız. Kanuna, insaniyete, şeriata istinaden daha fazilet-perane, daha muhterem; her darbeye aynı darbeyi siper etmek suretiyle yaşayacağız ve erkek bilecek ki karşısındaki esir değil, bütün hukuk-i hürriyet ve insaniyeti haiz bir kadın bir insandır"(no: 15). Bu konuşmaya dinleyicilerin tepkisi şöyledir: "Eller bu sefer daha sarih, daha fedakar çırpındı. Kalabalık arasından kurtulmaya çalışan bir ihtiyar hanım: 'Kızım Allah senden razı olsun; dilin dert görmesin diye haykırıyordu".

Beyaz Konferanslar, yüzyıl başında, kadınların konumlarına ve ezilişlerine nasıl başkaldırdığını örnekliyor. O günden bugüne çok zaman geçti ama, sorunlar pek fazla değişmedi. Cinsiyetçi önyargılar, kadına uygulanan baskı ve engeller, cinsel taciz ve şiddet, günümüzde de kadın hareketinin gündemini işgale devam ediyor.

NOTLAR

(*) Konferans metinleri Kadın Dergisi'nde sırasıyla şu sayılarda yayımlanmıştır: P.B. müstensihi [yayımlayan] Süleyman Bahri; no:14, 7 Kanun-i Sani 1327; no:15, 2 Şubat 1327; no:16, 17 Şubat 1327; no:4, 3 Mart 1328; no:5, 17 Mart 1328; no:6, 7 Nisan 1328; no:7, 26 Nisan 1328; no: 8, 24 Mayıs 1328; no: 9, 5 Temmuz 1328; no:10, 9 Ağustos 1328. No:14'ün çeviri metni için bkz: Serpil Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Yayınları, İstanbul, 1994, s.65-72. No: 15'in çeviri metni için bkz. Serpil Çakır, "Osmanlı Kadını Bilinçlenme Yolunda: Beyaz Konferanslar", Tarih-Toplum, Mart 1994.

TURGUT KUT

Kadın ve Zanparalık

Memleketimizde ilk defa olarak bir Türk imzasıyle yayımlanan ve şimdiki özel gazetelerimizin birincisi olan *Tercümân-ı Ahval*'in elimde bulunan eksik bir koleksiyonunu süzüp dururken, gözüme "Çapkınlara Dâir..." kelimeleriyle başlayan bir okuyucu mektubu ilişti. Mektubun içinde bulunduğu nüshanın tarihine baktım. 1282 hicri yılının şâbanının yirmi dokuzu (18 Ocak 1866). Şöyle böyle altmış, altmış iki senelik bir gazete. Bu zamanda, İstanbul gibi taassubun ta gözünde, kendiliğinden "zanpara" kelimesiyle siftah eden bir okuyucu mektubunun basılmış olması doğrusu merakımı çekti. Baştan aşağıya kadar okudum.

Mektup, geçen asırda kadınlık ve zanparalık hakkındaki İstanbul düşünüşünü bütünüyle anlatıyor... Hele, o sıralardaki düşüncelere ve sosyal durumumuza göre yontulmuş bir model... Gerçi biraz uzunca ise de kıskanç, mutaassıp bir fikir mahsulü olmak dolayısiyle okunmaya değer...

Bakınız, mektup sahibi nelerden bahs ediyor, neler söylüyor, ne tedbirler (!) gösteriyor:

"Zanparalara dâir, bugünlerde, gerek *Rûznâme*'de ve gerek *Tercümân-ı Ahvâl*'de bâzı uyarmalar görülmüştü. Gerçi zanpara kardeşlerin ettikleri rezîlet son dereceye ulaşan bir bayağılık ise de, birtakım soyu bozuk kadınların hal ve hareketi zavallı zanparaları terbiye yolundan çıkarıp rezâlet yoluna koymakta olduğu da inkâr edilemez. Zîra görülen ve bilinen bir şeydir ki kadınlar, her kandil ve ramazanda arabalara binip Bâyezîd Meydanı'nda toplanarak, bir aşağı ve bir yukarı dönüp dolaşıp sıra sıra dizilerek, zanparalık yeri olan birtakım avanak zanparalara yaltaklanıp kaltaklandıkları gibi, kendi yolunda gitmekte olan bâzı adamlara dahi lâf atarak yolundan alakoydukları çok kere görülmüştür.

Doğrusu şu hâl çapkınlık yoluna girmiş birtakım adamları "cici mama"ya dadandırıp sonuna kadar hiçbir şey elde edemeden Sultan Bâyezid Meydanı'nda dâir bırakacağı gibi, birtakım yeni yetişme çocukları dahi kandırıp bu yola girmeye zorlayacağı açıktır. Çünkü insan tabiatı cinsî isteklere düşkün olmakla, böyle süse boğulmuş ve açık saçık (?) gezmekte bulunmuş olan birtakım kadınları son derecede alımlı ve gönül okşayıcı bir davranışta görüp ve iltifatlarına eriştikçe tabii oraya meyl ederek bir daha öyle çok kalabalık olmakla meşhur yerlerden ayak kesmeyeceği meydandadır.

"Daha önce ilan olunan yazılarda isimleri bildirilen zanpara kardeşler serbest serbest gezip duramayacakları gibi, bu yolda bulunan yadigâr'ların (hoşlanılmayanların) dahi bundan böyle kadınlara lâf atamayacaklarını uzun uzadıya anlatmak ve işaret etmek gereksizdir. Fakat bu konu yani şu uyarmalar gerçi o derecede bırakılırsa arası çok geçmeksizin zanpara kardeşler çarşı ve pazarda

dolaşmakta kusur etmeyerek eski ölçüyü geçecekleri su götürmez olup, hâlin devam etmemesi ise önceki mektubu yazmış olan zâtın arada-sırada çarşı, pazarları dolaşıp ve nâmusa aykırı davranışta bulunanları görüp araştırarak yaptıklarını ayıplamak ve hatırlatma yolunda gazetelere özel mektuplar gönderip yayımlansa bir daha zanparaların böyle davranmalarına mâni olacağı (?) gibi, kadınlardan dahi terbiye ve nâmusa aykırı şekilde erkeklere bakarak gülüp işaret edenler bulunursa onların dahi durumları incelenerek kimlikleri, isim ve resimleri dolaylı yoldan târif olunsa sanırım ki bir daha bu rezâletler olmaz.

"Eğer şu işler zaptiyenin çalışma alanına giren konulardan olup o vasıta ile yapılması gerekirse, herkesin gördüğü gibi, çarşıda her gün birtakım zaptiye askerleri dolaşarak o çeşit rezâlet edenleri gördüğü vakit engel olmakta ve yapanları alıp zaptiyeye götürmekte ise de, bu işe cesaret edenler dâima çekingen davranıp zaptiyelerinin geçmeyeceği bir zamanda yaparak zaptiye koluna tesadüf ettiklerinde çok terbiyeli olarak kadınların arasından gelip geçerler. Bunun için, şu halin yasaklanması bütün bütün zaptiye vasıtasıyle yapılmayacağından, arada-sırada gazetenizde bu çeşit iyi uyarmalar yayımlanarak herkese duyurulur ise, şu fenalıklar ortadan kalkıp (?) nâmuslu kimselerin yüreği ferah ve edepsiz takımı bu şeyleri yapmaz olur."

İşte, 1282 (1866)'de sözde, fuhuşu ve rezâleti önlemek için düşünülmüş tesirli vasıtalardan biri de yazılarda anlatılanlardan ibarettir.

1296 (1879), 1300 (1883), hattâ 1305 (1888) tarihlerinde ramazan ve kandillerde başlıca piyasa yerleri Divanyolu, Bâyezid Meydanı, Vezneciler, Direklerarası idi. Araba piyasası, "iki geçeli" denilen şekilde, birbirinin ardından ve karşılıklı olarak çok yavaş ileri, dönüş hareketleriyle yapılır, yan kaldırımlar mâhalâkallah dolardı. Gerçekten, kendisini bilen ne kadın ne de erkek böyle müthiş kalabalığa girmez, girenler de kendilerini akıntıdan kurtaramazdı.

Lâf atmanın pek kaba bir çeşidi olan sarkıntılık, yayalarda pek ziyâde belli ve değişik şekiller alırdı: Çimdik; sıkıştırma; ferâce veya çarşafa makas vurma; yakıcı maddeler dökme; elden mendil vesaire kapma; kaba söz ve deyimler kullanma; türlü türlü baygınlık parolaları; göz, kaş vurgunluğu; şemsiye, pabuç, iğne ile dürtmeler; ayıplama; sövüntü çeşitleri, tükürme; ayağa basma; kol, göğüs vurma; itme, tartaklama; şiddetle çatış; daldırma; saldırma, korkutma; yerme; açıktan çatış; arabalara kâğıt, mektup, sarıh levanta hattâ süprüntü atış; -çoğu zaman fiyakacı kabadayılar tarafından yapılan- arada-sırada araba beygirlerinin dizginlerine sarılış; yol kesme, çevirme, yarma; kıyafet değiştirerek takip etme; türlü türlü utanış, bayılış, kızarış, bozarış vaziyetleri ve daha aklıma gelmeyen birtakım haller bu piyasalara mahsustu. Bu âlemleri her ne zaman hatırlasam, bir ramazan günü, şimdi üniversite binası olan Zeynep Kâmil Hanım Konağı önünde, başında siyah sarıklı tac, sırtında meşin kaplı zembili, hayderîsi görünüşe göre Uzunçarşılı, seyrek sakal birinin, gidip dururken birdenbire irkilerek kadının birine:

- Ulan karı, ben sana piyasaya çıkma demedim mi?

dedikten sonra başını kalabalığa dikerek:

- Şahit olun ey ümmet-i Muhammed! Mübârek ramazan-ı şerif hürmetine, ben bu karıyı dokuz talâk boşadım!

diyerek bağırdığı, bu bağırma üzerine ihtiyarca bir kadının herifin önüne dikilerek:

- Hay ramazanlar çarpsın! Ben de seni on dokuz talâk boşadım, musîbet sen de!..

diyerek, söylene söylene yürüdüğü gözümün önüne gelir.

Meğer o günler, ne utanılacak günlermiş! Ramazan, kandil akşamları şehrin bütün rezâletleri o caddelerden, sokaklardan akıp giderdi. Dikkate değer ki o rezâletlerin hepsi hemen kadınlık aleyhine idi.

Fakat mektup sahibinin tavsiye ettiği "gazetelerle ilân", hiçbir zaman bu rezâletlere olamazdı. Benim gördüğüm zamanlarda bile, "piyasa" denildi mi, bu kelimeden, yukarıda saydığım çirkin davranışların ve hallerin bir geçit resmi halinde oluşu anlaşılırdı.

Bir millette görgü kurallarını kullandıracak aydınlatıcı vasıtalar bulunmadıkça, ahlâk terbiyesinde, her zaman bu çeşit noksanlıklara tesadüf edileceği şüphesizdir. Bunda, kadının kendi hürriyet ve serbestliği kuvvetini takdir etmesinin bilhassa pek büyük ve iyi tesiri vardır. Ağırbaşlılık, yalancıktan bile olsa, bizim gibi pek o kadar iğnenin gözünden dünyayı seyr etmesini bilemeyenler arasında, çevreye göre, yüzde şu kadara kendisini satabilir. Her millet, kendi kadınlarının şerefi ile övünür. Bunun için, biz söylemeğe hacet kalmadan, kadınlarımızın bu sosyal inceliği anlayacaklarında ve gerçekten sahibi olduklarını ispat etmiş olacaklarında şüphesiz yoktur. 1282 (1866) yılı anlayışı ile bugünkü anlayış arasında ise dağlar kadar fark vardır.

Ahmet Rasim, *Muharrir Bu Ya*,
Hazırlayan: Hikmet Dizdaroğlu, Ankara,
Devlet Kitapları, 1969.

Güzel Sanatlar Eğitiminde Osmanlı Hanımlarına Açılan Bir Pencere

İnas Sanayi-i Nefîse Mektebi

FATMA ÜREKLİ

Osmanlı devletinde, özellikle Sultan Abdülmecit (1839-1861) ve Abdülaziz (1861-1876) dönemlerinde Batılılaşma çabaları içinde bir taraftan pek çok modern kurum açılırken, diğer taraftan da güzel sanatlar alanında önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Avrupa'dan meşhur ressam ve mimarlar davet edilerek istihdam edildiği gibi, teşvik ve ihtisas amacıyla Avrupa başkentlerine de askerî okullardan mezun ressamlar gönderilmişti. Mesela, Batı tarzı resim yapan ilk Osmanlı ressamlarından Süleyman Seyyid Bey'i ve Şeker Ahmed Paşa'yı Abdülmecit himaye ederek Avrupa'ya göndermişti.[1] 1870'lerden itibaren ise lise düzeyindeki okulların programlarına resimdersi konulmuştu.[2] Bu sıralarda özellikle Sultan Abdülaziz'in resim sanatına karşı ilgi ve sevgi duyması ve hatta kendisinin de resim yapması, resim sanatının gelişmesine büyük katkı sağlamıştır.[3] Anlaşıldığı kadarıyla o dönemlerde resim tahsili için ülkede askerî okullardan başka bir okul bulunmamakta ve yabancı ressamların sayısı Türklerden fazlaydı. Hatta, resme karşı meraklı olanlardan herhangi birisinin evinde bir resim tablosu olduğu haber alındığında, bu mesleğe alâka duyanlar veya ilgilenenler, heyecanla derhal tabloyu görmeye giderlerdi.[4] Hal böyleyken bazı sanatkârların teşvik ve tavsiye görmesi, halkın güzel sanatlara yavaş yavaş ilgi duymaya başlaması, resim sergileri tertip edilmesi ve devlet ileri gelenlerinin bu hususlarla yakından ilgilenmeleri neticesinde, güzel sanatlar dalında okullaşmaya gidilmesi yönünde ciddî manada teşebbüslerde bulunulmuştur. Bu hususta ilk defa 1874'te İstanbul Beyoğlu'nda resim atölyesi şeklinde özel bir eğitim kurumu açılmıştır.[5] Bu kurum, açılmasını takiben kısa bir süre içinde öğrencilerinin iki yıllık çalışmalarından oluşan bir sergi tertip etmiştir (Haziran 1876).

Sivil sanatçılara yönelik doğrudan sanat eğitimi vermeyi amaçlayan, aynı zamanda ülkede güzel sanatların gelişme ve ilerlemesine vesile olabilecek bir okulun kurulması hususunda Sultan Abdülaziz zamanında başlatılan çalışmalara, Sultan II. Abdülhamit devrinde (1876-1909) daha da yoğunlaşılarak devam edilmiş ve başarılı sonuçlara ulaşılmıştır. Bu dönemde yapılan en önemli faaliyetlerden birisi, sanatkâr yetiştirilmesi için yüksek okul seviyesinde bir eğitim kurumunun tesisi hususunda gösterilen çabadır. Bu çabalar neticesinde 1881'de güzel sanatlar dalında bilhassa mimarlık sanatına ağırlık vermek ve güzel sanatlar dalında geniş kapsamlı bir eğitim yapmak üzere Sanâyi-i Hasene ve Fünûn-ı Âliye Mektebi adıyla bir okulun kurulmasına çalışılmış olduğu fakat muhtemelen yönetmeliğinin ve ders programının çok geniş bir kesime hitap etmesi ve belki de siyasî ve ekonomik güçlükler ile bazı fikir ayrılıklarının zuhur etmesi gibi sebeplerle faaliyete geçemediği anlaşılmaktadır.[6] Bunu takiben şüphesiz daha önce bu konuda yapılan ve bir program haline getirilen çalışmalar da göz önüne alınarak 1882'de Müze-i Hümayun Müdürü Osman Hamdi Bey'in gayretleriyle Sanâyi-i Nefîse Mektebi adıyla yüksekokul düzeyinde bir okul kurulmuş ve kurulan bu okul 3 Mart 1883'te eğitim ve öğretime başlamıştır.[7] Kurulan bu okulun müdürlüğüne ise Os-

* Yrd. Doç., Mimar Sinan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi.

** Bu yazı, 15. CIEPO Sempozyumu'na (Londra 8-12 Temmuz 2002) sunulan "Çağdaşlaşma Sürecinde İnas (Kız) Sanayi-i Nefise Mektebi" başlıklı tebliğin bir kısmını oluşturmaktadır.

Darülmuallimat İnas Mektebi. (*Kaynak: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 1998 Ajandası*, Osmanlı'dan Cumhuriyete Kadın ve Eğitim).

man Hamdi Bey atanmıştır. Böylece Osman Hamdi Bey, hem Müze-i Hümayun hem de yeni kurulan bu okulun müdürlüğünü bir arada yürütmeye başlamıştır. Başlangıçta yalnız erkek öğrencilerin kabul edildiği bu yeni okula, daha çok azınlıklara mensup gençler rağbet etmişlerdir. Yetenekli Türk gençlerinin ise, zaman içinde daha yavaş bir tempo ile rağbet ettikleri dikkati çekmektedir.

Resim, heykel, hakkaklık, mimarlık bölümleriyle faaliyete geçen bu okul, gerek yetiştirdiği sanat erbabı, gerekse önemli pek çok hizmetiyle zaman içinde Türkiye'nin ilk ve tek sanat merkezi hüviyetini almıştır. Bu kurum başta başkent İstanbul olmak üzere bütün ülkede bulunan lise düzeyindeki okullara atanacak resim öğretmenlerinin veya diğer devlet dairelerinde istihdam edilecek ressam ve mimarların imtihan evrakının incelenip değerlendirildiği ve başarılı olup olmadıklarına karar verildiği bir yer durumuna gelmiştir. Bu değerlendirme ve kararın verilmesinden önce, Osmanlı devletinin herhangi bir vilayetinde lise düzeyindeki okullardan birine resim öğretmeni olarak tayin edilmesi düşünülen adayların çizdikleri resim numunesi, özgeçmişi ve imtihan evrakı, Vilayet Maarif Müdürlüğü vasıtasıyla Maarif Nezâreti'ne, oradan da Sanâyi-i Nefîse Mektebi Müdiriyeti'ne gönderilirdi. Gelen resim numunesi ve imtihan evrakı, burada konunun uzmanı olan kimselerden oluşan bir komisyon tarafından incelendikten sonra bir değerlendirilmeye tâbi tutulur ve adayın resim öğretmenliği vs. gibi alanlar için yeterli olup olmadığı hususunda bir rapor düzenlenirdi. En sonunda adayın göreve atanıp atanmaması hususunda komisyon bir rapor verirdi. Bu konuda bir misal olarak üzere Bağdat Mülkî İdadî Mektebi'ne resim öğretmeni olarak tayin edilmesi düşünülen bir aday hakkındaki raporu vermek mümkündür. Burada adayın resim numunesi ve imtihan evrakı, komisyon tarafından incelenip rapor yazıldıktan sonra okul müdürü neticeyi 14 Şubat 1313 tarihli cevabî bir yazıyla bildirmiştir. Bu cevapta, resim numunesinin, meslekten anlamayanların bile takdir edeceği gibi gülünç olduğu, zaten Bağdat'a olan mesafenin uzaklığı sebebiyle, İstanbul'dan bir mezunun gönderilmesinin mümkün olamayacağı, imtihanı kazanamayan bu kimseye resim öğretmenliğini verip ressamlığın değerini düşürmektense ve Bağdat'da bu işten anlayan bir kimse de bulunamadığı takdirde, derse geçici olarak ara verilmesinin yerinde olacağı bildirilmiştir. Hazırlanan bu rapor, imtihanların ne kadar ciddî yapıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Nitekim bu cevap üzerine okula resim öğretmenliği için yeteneklı başka bir aday bulunarak göreve başlatılmıştır.[8]

İnas Sanayi-i Nefîse Mektebi'nin Açılışı

1908'de II. Meşrutiyet'in ilânından sonra, kız çocuklarının yüksek tahsil görmeleri yönündeki fikirler gelişmeye ve hız kazanmaya başlamıştı. Daha önce ifade edildiği gibi, açılan özel ve devlet kız liselerinde resim dersleri için bayan öğretmenlere ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu bağlamda Osmanlı hanımlarının da güzel sanatlar alanındaki kabiliyeti ve resme karşı fevkalâde eğilimi[9] dikkate alınarak 13 Ekim 1914'te İnâs Sanâyi-i Nefîse Mektebi adıyla Dârülfunûn binasında, bir resim dershanesi tesis edilmiş ve bu hususta bir de yönetmelik hazırlanmıştır. Okula öğrenci kayıt ve kabulü için ise gazetelere ilân verilerek, müracaat edecekler arasında, belirtilen vasıf ve şartları taşıyanların kayıtlarının yapılması, Maarif Nezâreti'nce okul müdüriyetine bildirilmiştir.[10]

Bu konuda gazetelere verilen ilân ise meâlen şöyledir: Sanâyi-i Nefîse Mektebi İnâs Şubesi olmak üzere Dârülfunûn dahilinde bir resim dershanesi açılmıştır. Buraya yaşları on altıdan aşağı olmamak üzere resim istidâdı olduğu imtihanla anlaşılacak talebeler kabul edilecektir. Arzu edenlerin tezkire-i Osmaniyeleri (kimlik kartı), aşı

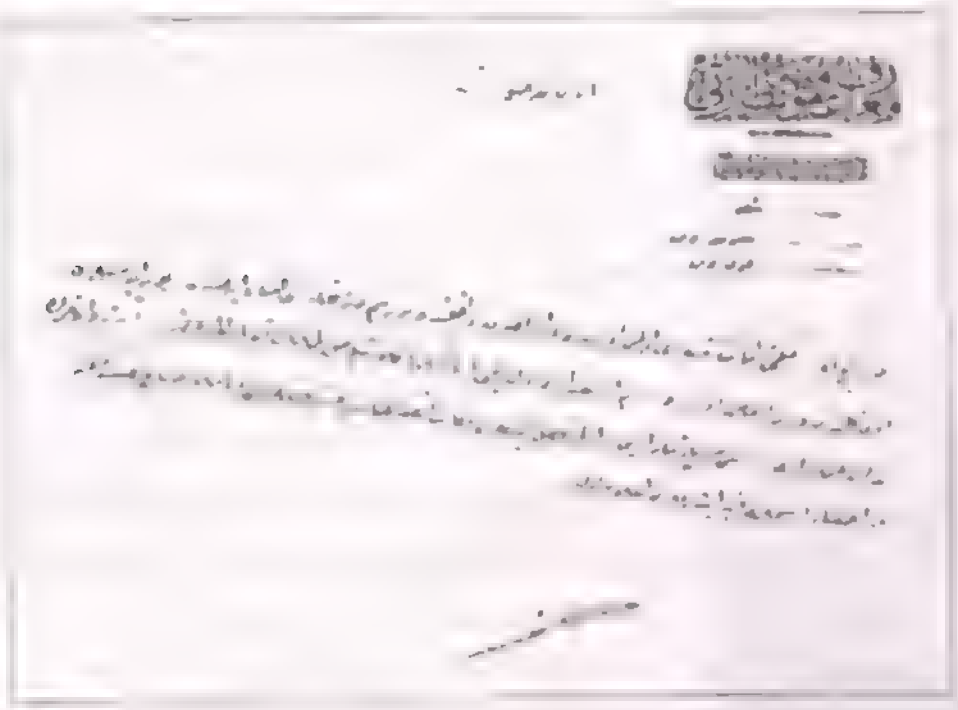

Sanayî-i Nefise Mektebi İnâs şûbesinin kurulmasına dair belge. (İAMA, K. nr. 4, D. nr. 6822, 30 Eylül 1330)

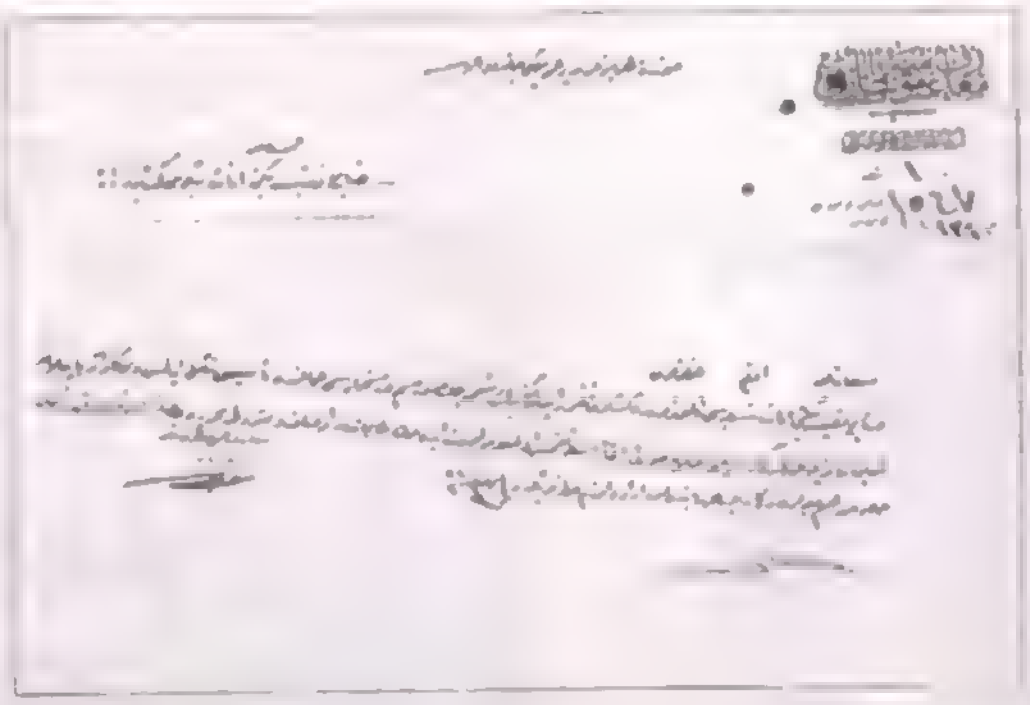

İnas Sanayi-i Nefise Mektebi'ne öğrenci kaydı için gazetelere verilen ilan sureti. (İAMA, K. nr. 4, D. nr. 6822 lef. 1)

belgeleri ve daha önce tahsîl ettikleri mekteblerin tasdikname veya diplomaları ile birlikte Sanâyi-i Nefîse Mektebi'ne müracaat ederek isimlerini kaydettirmeleri ilân olunur.[11]

Açılan bu okul, müstakil bir okul gibi resmî muamele görmesine rağmen kız öğrenciler için ayrı bir şube özelliği taşımakta ve o dönemdeki kızların okula devamlarını sağlamak amacıyla tasarlanmış bir formül olarak görülmekteydi. Buna karşılık bazı resmî yazışmalarda ve uygulamalarda, müstakil bir hususiyet de göstermektedir. İlk açıldığında kız ve erkek öğrencilerin bir arada eğitim görmesi o dönemde pek tasvip edilmediğinden ve bunun sonucunda beklenen katılımın olamayacağından endişe edildiğinden çözüm için bu tarz bir düzenleme yapılması yoluna gidilmişti. Aynı şekilde buna benzer bir düzenlemeye Paris'te de rastlanmaktadır. 1897 yılına kadar, dönemin sanat eğitimi veren en saygın devlet okulu olan ve katı kuralları ile tanınan Paris'teki l'Ecole des Beaux-Arts'a (Milli Güzel Sanatlar Okulu),[12] ilk açıldığı zamanlar kız öğrenci alınmamış, ancak daha sonra yapılan bir düzenlemeyle okulun kapıları onlara da açılmıştır. Kızların erkeklerle aynı sınıf veya aynı atölyede ders görebilmeleri ancak 1920'lerden sonra mümkün olabilmiştir.[13]

Yönetmeliği

Sanâyi-i Nefîse Mektebi Kız Şubesi için hazırlanan yönetmelik anahatlarıyla şöyledir[14]:

1- Kızların güzel sanatlar alanında geliştirilmesi ve kız okullarına resim öğretmeni yetiştirmek amacıyla Sanâyi-i Nefîse Mektebi şubesi olmak üzere başlangıç olarak bir resim dershanesi tesis edilmiştir. Daha sonra heykeltıraş yetiştirmek üzere bir dershane daha kurulacaktır.

2- Resme karşı istidatlı olduğu imtihan ile tesbit edilen ve yaşları on altıdan aşağı olmayanlar[15] resim dershanesine ücretsiz kayıt ve kabul edilirler. Fakat çizimle ilgili araç-gereçleri öğrenciler kendileri tedarik edeceklerdir.

3- Resim dershanesinde mücessem modellerden, alçı heykellerden ve tabiattan kara kalem, sulu boya ve yağlı boya resimler yaptırılır.

4- Tahsil süresi üç sene olup her sene yarışma ile bir üst sınıfa geçerler. Her senenin sonunda öğrencilerin yarışma işlerinden bir sergi düzenlenir.

5- Öğrencilere pratik eğitimden başka perspektif (menâzır), güzel sanatlar tarihi (sınâât-ı nefîse tarihi) ve anatomi (teşrih) dersleri de verilir. Her sene sonunda bu derslerden imtihana girmeleri mecburidir. Perspektif ve güzel sanatlar tarihi haftada birer saat olarak birinci sınıfta, anatomi dersi yine haftada bir saat olmak üzere ikinci sınıfta okutulacaktır.

6- Muntazam olarak okula devam ederek tahsilini tamamlayan öğrencilere diploma verilir.

7- Resim dershanesi cuma gününün dışında her gün sabah saat ondan akşam saat dörde kadar açıktır. Bu süre içinde dershanede sürekli bir kız veya erkek öğretmen ve bir de gözetmen bulunacaktır. İhtiyaç duyulursa ikinci bir öğretmen de tayin edilebilir.

8- Örnekler, her çeşit modeller ve sair eğitim malzemeleri okul idaresi tarafından hazırlanır.

9- Okula düzenli bir şekilde devam etmeyen, okul idaresince uygun görülmeyen, okul kurallarına uymayan öğrencilerin kayıtları derhal silinir.

Okutulan Dersler

Yönetmelikte belirtildiği gibi, öğrencilere pratik olarak öğretilen derslerin yanında teorik dersler de okutulmaktaydı. Haftanın bazı günlerinde öğrenciler öğretmenleri ile birlikte saray ve müzeleri topluca ziyaret ederek bilgi ve görgülerini artırmaktaydılar.[16]

Öğrenciler için hazırlanan perspektif dersi, haftada bir saat olarak birinci

sınıfta verilmekteydi. Yıl boyunca toplam 32 saat (ders) verilen bu dersin en temel hedefi, manzaraların kâğıda dökümü sırasında ressam adaylarının uymaları ve bilmeleri gereken matematik ve geometrik hesaplamaların ve teknik bilgilerin öğretilmesiydi.[17]

Güzel Sanatlar Tarihi, yine birinci sınıfta haftada bir saat ve eğitim yılı boyunca toplam 32 saat (ders) olarak hazırlanmıştı. Bu ders çerçevesinde, Keldanî, Asur, Mısır, Yunan, Roma, Bizans, Arap, Selçuklu ve Osmanlı dönemleri ile Rönesans dönemi Avrupa devletleri sanatları üzerine öğrencilere bilgiler verilmekteydi.

Anatomi programı, haftada bir saat ve yılda toplam 32 saat ve ya dersten ibaretti. İkinci sınıfta okutulan bu derste, insan uzuvları etraflı bir şekilde tanıtılmakta ve ressam adaylarının insan sûreti çizerken nelere dikkat etmeleri gerektiği üzerinde durulmaktaydı.

Bütçesi

Müze ve Sanâyi-i Nefîse Mektebi müdürü Halil Edhem Bey, okulun eğitime başladığı ilk sene, Maarif Nezâreti'ne teferruatlı bir rapor göndererek, Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nin müstakil müdüriyete geçmesini ve kızlar şubesinin idarî bakımdan bu okula bağlanmasını talep ederek, eğitim öğretim programlarının öğretmenler vasıtasıyla düzenlenip yenilenmesi gerektiğini belirtmişti.[18] Neticede Sanâyi-i Nefîse Mektebi, bağlı olduğu müze idaresinden ayrılarak müstakil hale getirilmiş, fakat kızlar şubesi idarî bakımdan ayrı tutularak buraya bir müdür tayin edilmiştir. Bu şekildeki idarî bir düzenleme ile kızlar şubesinin ayrı bir binası, müdürü, yönetmeliği ve ders programı olmasına rağmen, ayrı bir bütçesi bulunmayıp, harcamalar kız ve erkek öğrenciler için ayrılan ortak bütçeden karşılanıyordu. Bu durum ise bir harcama kaleminden iki kurumun ihtiyaç ve masraflarının karşılanması ve çoğu defa tahsis edilen paranın kâfi gelmemesi demekti. Nitekim okulun üçüncü öğretim yılında, kız ve erkek kısımlarının müteferrik harcamaları için Maarif Nezareti bütçesinden tahsis edilen 17.400 kuruşun 9.000 kuruşu eğitim-öğretim vasıtalarına sarf edilmiş, okulun bir senelik model ve sair müteferrik masraflarını karşılamak için ise geriye 8400 kuruş kalmıştı. Bunun üzerine kalan bu miktarın ihtiyaçları karşılamadığı ve çok sıkıntı çekildiği, İnâs şubesinin hesabına bütçeden münasib bir ödenek verilmesi gerektiği, aksi halde her iki şubenin de eğitim ve idaresinin sekteye uğrayabileceği,[19] Müze ve Sanâyi-i Nefîse Mektebi müdürü tarafından defalarca Maarif Nezâreti'ne bildirilmişti. Ancak bu tarihlerde muhtemelen 1. Dünya Savaşı'nın bütün şiddetiyle devam etmesi, buna bağlı olarak ekonomik bir kriz ve sıkıntı içinde bulunulmasının da tesiriyle, ek bir ödeneğin tahsis edilmediği ve bu durumun cumhuriyet dönemine kadar devam ettiği anlaşılmaktadır.

İdarî ve Eğitim-Öğretim Kadrosu

Okulun idarî ve öğretmen kadrosunda görevli olanlarla ilgili tam bir bilgiye rastlamak maalesef mümkün olamamıştır. Ancak okulun idarî yapılanması içinde müdür/müdire ve ve müdür yardımcısı olarak bilinen idareciler ile başta resmî yazışmalar olmak üzere öğrenci kayıt ve işlemlerini yapan kâtip veya kâtibe unvanlı kimselerin olduğu anlaşılmaktadır. Okulun ilk müdürleri arasında Bahriye Müzesi Müdürü Sami Bey yer almaktadır.[20] Sami Bey'den sonra Ekim 1915'te okulun müdireliğine ressam Mihri Hanım tayin edilmiştir.[21] Bir ay sonra Mihri Hanım'ın yerine Avrupa'da tahsilini tamamlayan ressam Ömer Âdil Bey müdür olarak tayin edilmiş, müdür yardımcılığı makamına ise Mihri

Kız Sanayi Mektebi'nin açılış töreni (1913). (Kaynak: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı 1998 Ajandası, Osmanlıdan Cumhuriyete Kadın ve Eğitim).

Hanım atanmıştır (7 Kasım 1915).[22] Âdil Bey'in müdürlüğü döneminde okul, eğitim-öğretim ve hizmetleri bakımından bir şube halinden kurtularak müstakil bir okul özelliğini almıştır. Bu durumun bir tezahürü olarak ayrı bir bütçe düzenlenmesi düşüncesiyle Maarif Nezareti'ne müteaddid defalar müracaat edilmiş,[23] ancak bu müracaatlara müsbet bir cevap verilmemiştir.[24] Okuldaki bu müdür ve müdür yardımcılarının yanında, okulun resmî yazışmalarını yazan veya öğrenci kayıtlarını yapan bir kâtibenin olduğu tespit edilmektedir. Mektebe kâtibe olarak tayin edilen ilk kişi Şâdiye Hanım'dır. Daha sonra 16 Eylül 1916'da Beşiktaş Altı Dershanesi Kız Mektebi resim öğretmeni Nevvare Hanım ile Şadiye Hanım'ın becayişini müteakiben bu göreve Nevvare Hanım atanmıştır.[25]

Okuldaki öğretmen kadrosuna gelince: Herşeyden önce okulun ders programında atölyelerde verilen uygulamalı derslerin yanında teorik olarak verilen menazır, resim, teşrih (anatomi), heykeltıraş, peyzaj, sanat tarihi gibi her biri özel ihtisas alanı olan derslerin yer alması, bu derslerden her biri için bir öğretmen olabileceğini mümkün kılmaktadır. Nitekim, tespit edilebildiği kadarıyla okulun eğitim ve öğretime başladığı ilk yılı olan 13 ekim 1913'te temel derslerden birisi olan menazır dersi öğretmenliğine fahrî olarak Ahmed Ziya Bey tayin edilmiştir. Ziya Bey'in bir sene derse girmesinden sonra ikinci sene de girmesi istenmiş,[26] ancak Ziya Bey yazılı müracaatında, emsal öğretmenlere göre daha az para aldığını, okulun resim muallimesi Aznif Hanım'dan boşalan bir para ile bu durumun telafi edilmesini arzu ettiğini, telafi edilmediği takdirde görevinden affedilmesini istemiştir.[27] Ziya Bey, Maarif Nezareti'nin, boşaldığı ifade edilen bu paranın İnas Mektebi Müdüriyetine tayin edilen Âdil Bey'in maaşına karşılık tutulduğunu ve bu paradan Ziya Bey'e bir tahsisat verilemiyeceğini bildirmesini müteakib[28] görevinden ayrılmış ve erkekler kısmına vermekte olduğu riyaziye dersine devam etmiştir. Ancak Ziya Bey, altı ay geçtiği halde bu dersi verebilecek bir kimsenin bulunamaması ve bu sahadaki ihtisas ve tecrübesi de dikkate alınarak tekrar göreve başlatılmıştır (27 Temmuz 1916).[29]

İnas Sanayî-i Nefise Mektebi'nin ilk resim hocası ve müdiresi ressam Mihri Hanım.

Okulun açılışını müteakip resim dersi öğretmenliğini Sami Bey ile Mihri Hanım yürütmüştür. İkinci sömestrde resim dersi öğretmenliğine Aznif Hanım tayin edilmiş (24 Mart 1915) ancak kısa bir süre bu dersin okutulmasına yardımcı olmuştur.[30] Okulun ikinci eğitim-öğretim döneminde Sami Bey'in buradaki hem müdürlük ve hem de öğretmenlik görevine Maarif Nezareti tarafından son verilmesiyle (28 Ekim 1915), resim dersini Mihri Hanım vermeye devam etmiştir.[31] Paris'te sanat eğitimini tamamlayan Feyhaman (Duran) Bey ise 2 Aralık 1919'da resim dersi öğretmenliğine başlamıştır.[32]

Peyzaj dersi öğretmenliğine ise 800 kuruş maaşla Acıbadem Sultanîsi resim öğretmeni Ali Rıza Bey tayin edilmiştir (28 Haziran 1915). Bu ders, okulun ders programının yoğunluğu sebebiyle sene sonu müsabakasının sona erdiği ve tatilin başladığı günlerden itibaren verilmekte[33] ve genellikle Topkapı Sarayı Parkı içinde yapılmaktaydı. Bu ders ilk sene okul tatile girdikten sonra ağustosun birinci haftasında başlamıştır. Bu ders için her sene sonunda gazetelere ilan verilerek ders almak isteyen öğrencilere dersin başlama tarihi ve mekânı duyurulmaktaydı.[34] Bu dersin öğretmenlerinden olan Ali Rıza Bey, öğretmenliği sırasında dersiyle ilgili olarak okul idaresine yazılı müracaat ederek bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Ali Rıza Bey müracaatında, öğrenciler açısından çok önemli ve faydalı olan bu dersin yaz döneminde birkaç hafta ile sınırlı kalmasının doğru olmadığını, dersin okulun ana ders programı içinde iki güne yayılması gerektiğini, kendisinin bu zaman diliminde ders vermeye müsait olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca peyzaj dersinin parkta yapılmasının müşkülatından bahsederek, ders esnasında hava şartlarının elverişsizliğinin ve halkın öğrencilerin etrafına toplanmasının çalışmalara engel olduğunu, bu durumun dersin verimliliği açısından sakınca oluşturduğunu ve bu sebepten

Üsküdar'da Mithatpaşa Kız Sanayi Mektebi'nde derslerin yapılmasının daha uygun olacağını ve bu binanın hemen hemen bütün pencerelerinden veya kademeli olan bahçesinden uzak ve yakın mesafeden hem denizin hem de şehrin manzarasının tamamen görülebildiğini, muhafazalı bir bina olması bakımından ders için daha elverişli şartlara sahip bulunduğunu belirtmiştir. Okul idaresi ise yapılan bu önerileri yerinde bulmakla beraber teklif edilen mekânın uzaklığını ve ders programının yoğunluğunu sebep göstererek bu hususta herhangi bir değişiklik yapılamayacağını kendisine bildirmiştir.[35]

Okulun eğitime başlamasının ikinci yılında heykel atölyesi açılmıştır (Ekim 1915).[36] Ancak yaklaşık altı ay buraya heykeltıraş öğretmeninin tayin edilmediği ve bu derslerin okulda çalışan öğretmenler tarafından yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Daha sonraları bu dersi vermek üzere Sanayi-i Nefîse Mektebi'nden en iyi dereceyle mezun olan ve Avrupa'da tahsilini tamamlayan Heykeltıraş İhsan Bey 800 kuruş maaşla ve haftada üç gün devam etmek şartıyla tayin edilmiştir (4 Nisan 1915).[37]

Okulun sanat tarihi dersini Vahid Bey ve teşrîh dersini Tıp Fakültesi anatomi dersi öğretmeni Doktor Nureddin Bey yürütmekteydi.[38]

Okula devam eden öğrencilerin durumuna gelince: Bu konuda daha henüz teferruatlı bilgi elde etmek mümkün olamamıştır. Bununla beraber 1915 yılında okula kayıtlı olan öğrencilerden bazılarının adlarını, babalarının adlarıyla birlikte şöyle sıralamak mümkündür. Bunlardan Kadıköy tarafından gelenlerin adları Efraz Hanım (Cemil Bey'in kızı), Ruhiye Hanım (Rıfat Bey'in kızı), Sabiha Hanım (Tahsin Bey'in kızı), Didar Hanım (Tahsin Bey'in kızı), Nuber [Nevber-Nöber] Hanım (Neşet Bey'in kızı) ve Dahtan Hanım (Ali Haydar Bey'in kızı) idi. Haydarpaşa semtinden gelenler ise Nihad Hanım (Hüseyin Bey'in kızı), Refika Hanım (Mehmed Ali Hüsnü Bey'in kızı), Nazire Hanım (Osman Bey'in kızı), Neziha Hanım (Mehmed Ali Bey'in kızı), Nahide Hanım (Raşid Bey'in kızı) idi.[39]

6 Kasım 1916'da üçüncü eğitim döneminde[40] okula 90 öğrencinin kayıt yaptırdığı anlaşılmaktadır. Zamanla öğrencilerin başarılarında önemli bir gelişme olduğu dikkati çekmektedir. 4 Aralık 1916'da yapılan baş çizimi yarışmasında Naşide Hanım (14 nr.) altın madalya, Belkıs Hanım (34 nr.) gümüş madalya, Efraz Hanım (3 nr.) birinci derecede zikr-i cemil, Mevyem Cemile Hanım (85 nr.) ikinci derece zikr-i cemil mükâfatları kazanmışlardır.[41] Ayrıca bu dönemdeki müsabaka imtihanları da 5 Haziran 1916'da gerçekleştirilmiştir.[42] 24 Mart 1917'de yapılan bir grup çizimi yarışmasında ise oluşturulan komisyonun tedkik ve onayı ile Belkıs Hanım altın, Mediha Süleyman Hanım gümüş madalya, Tâciser Hanım birinci derece, Muide Esad Hanım ikinci derece zikr-i cemil mükafatları kazanmışlardır.[43]

Kız ve Erkek Bölümlerinin Birleştirilmesi

Dokuz sene faaliyet gösteren Kız Sanâyi-i Nefîse Mektebi, cumhuriyet döneminde Mehmed Cemil (Cem) Bey'in müdürlüğü zamanında,[44] Maarif Nezareti'nin kararıyla 13 Ocak 1923'te lağvedilerek mektebin erkek kısmıyla birleştirildi. Eşyası da erkek kısmına taşınan mektebin kız öğrencileri, erkek öğrencilerin kısmına gitmeye başladı. Bu birleştirilmede hem eğitim hem de tasarrufun önemli bir rol oynadığı anlaşılıyor.[45] Kız öğrencilerin eğitim gördüğü Gedikpaşa'daki eski bina bırakılmayıp, resim ve heykel atölyesi olarak kullanıldı. Birleştirme sonucunda kız öğrenciler, o sıralarda erkek öğrencilerin öğrenim gördüğü Cağaloğlu'ndaki binaya geçti. Ancak bu öğrencilerin bir kısmının, Gedikpaşa'daki heykel atölyesinde çalıştırıldığı görülmektedir.

Okulun lağvedilmesi üzerine, Sanâyi-i Nefîse Mektebi Müdüriyeti tarafından TBMM Maarif Vekaleti'ne yazılan 25 Ocak 1923 tarihli yazıda: Yüzden fazla öğrencisi olan Kız Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nin lağvedilerek erkek Sanâyi-i Nefîse Mektebi'nin çatısı altına alınmasının fizikî bakımdan sıkıntılar yaratacağı, bu durumun da ister istemez eğitim ve öğretimin seviyesine menfî olarak etki yapacağı, bunun yanında kızlar kısmına ait atölyelerde muhtelif kadın modellerinin kullanıldığı ve bunların erkeklerle ilgili kısımdaki yerlerde bulunmasının isabetli olamayacağı ve hatta Paris Güzel Sanatlar Okulu'nda[46] bu tip atölyelerin birbirinden ayrı mekânlarda yer aldığı belirtilmiş ve bu sebeplerden dolayı kız okulunun lağvedilerek erkek okulu çatısı altına alınmasının pek isabetli olmayacağı belirtilmiştir.[47] Ancak Maarif Vekaleti'nce bunun dikkate alınmadığı anlaşılmaktadır.

Hizmet Yaptığı Binalar

İnâs Sanâyi-i Nefîse mektebi ilk açıldığında Dârülfünûn olarak hizmet veren Beyazıt'ta Zeynep Hanım Konağı'nın -geçirdiği yangından sonra yerine bugünkü İstanbul Üniversitesi'nin Edebiyat Fakültesi binası inşa edilmiştir- iki odasında faaliyete başlamıştır.[48] Yaklaşık beş ay sonra Sultan II. Mahmut türbesi yakınında Bezm-i Âlem Vâlide Sultan Mektebi olarak bilinen (günümüzde İstanbul Kız Lisesi) binanın bir kısmında eğitime devam etmiştir.[49] Bir kaç yıl sonra, Gedikpaşa'da sıbyan mektebi olarak inşa edilen bir binaya yerleştirilmiştir.[50] Birinci Dünya Savaşı ve mütareke yıllarında memleketin bütün tedrisatı gibi güzel sanatlar eğitimi de sekteye uğradı.[51] Bu arada nakiller esna-

Ders Programları

I

Sanâyi-i Nefise Mektebi İnâs Şûbesi Menâzır Programı, 32 Ders Üzerine.

Ders

1- Eşkâl-i müsteviyye ve bi'l-hendese tersîmât, eşkâl-i mücesseme-i muntazama üzerine menâzıra mü-te'allik ma'lûmat-ı hendesiyye, kat'-ı nâkıs ve sûret tersîmi.

2- Fenn-i menâzırın ta'rîfi, ru'yet, sath-ı zemîn, satıh menâzırı, hatt-ı zemîn, nokta-i esâsî, hatt-ı ufkîler ve ufuk hattı, satıh menâzırı üzerinde irtisâm irâesi ve tatbîkat.

3- Bu'd-ı basar noktaları ve levha-i irtisâm üzerinde ressâmın mevki'i, nokta-i esâsî, ufuk hattı, hatt-ı zemîn, bu'd-ı basar noktalarının ta'yînl ve ölçülere göre bi'l-mikyâs menâzır hatlarının sûret-i tersîmleri.

4- Hatt-ı zemîn ve ufuk hattının yapılacak resmin levhası üzerinde tersîmleri. Ufuk hattının tebeddülüne göre mâddenin menâzırlarının tebeddül edeceği.

5- Hutût-ı karârîn ve nokta-i kararların ta'rifleri ve levha-i menâzır üzerine sûret tersîmleri.

6- Amelîyyât hatlarının bi'l-mikyâs tersîmleri hakkında muhtelif sûretde misâller, yapılmış bir resmin üzerinde nokta-i esâs ve ufuk hattının nasıl ta'yîn olunacağı ve yapılacak bir resimde ufuk hattının sujeye göre amelî usûl ile sûret tersimi, bu'd-ı basar noktaları ve nokta-i karârîann ta'yînleri.

7- Sath-ı zemîn üzerinde bulunan va sath-ı zemînden mürtefi' olan bir noktanın menâzırı, nokta-i menâırının ta'yînine dâir muhtelif ma'lûmâta nazaran muhtelif misâller ve mümâresât.

8- Sath-ı zemîn üzerinde ve sath-ı menâzırîye müvâzi(amud) ve 45 derece veya keyfî vaziyetde bir hattın menâzın.

9- Hattın vaziyetlerinin menâzırı hakkında ölçülerle müteaddid misâller ve mümâresât, mikyâs menâzırı inşâsı.

10- Bir müsellesin veya kesîretü'l-adlâın menâzırı.

11- Sath-ı zemîn üzerinde bulunanla bir şekl-i müstakîm adlâın menâzın hakkında mümâresât.

12- Bir dıl'î sath-ı menâzırıyye mantık veya müvâzi'-i amud veyahud 45 derece meyilde olan bir murabba'ın menâzırı.

13- Murabba'ın menâzırı hakkında mümâresât.

14- Sath-ı zemîne amud ve bir dıl'î sath-ı menâzıriyye mantık veyahud 45 derece olan bir murabba'ın menâzırı.

15- Amud ve dîka nazaran murabba'ın menâzırı hakkında mümâresât, müstatîl ve müseddesin menâzırı.

16- Sath-ı zemînden mürtefî bir murabba'ın sathı ufkî olduğuna göre menâzırı, sath-ı zemînden mürtefî bir murabba'ın bir sathı şâkûlî olduğuna göre menâzırı.

17- Sath-ı zemînden mürtefî bir murabba'ın sath-ı mail olduğuna göre menâzırı.

18- Basamakları müstevî bir nerdibânın menâzırı.

19- Bır oda dâhilinin menâzırı.

20-22-Dâhilî menâzır hakkında mümârese misâlleri ve tersîmâtı.

24-25- Kemerler, dâirevî tam kemerin menâzırının muhtelif vaz'iyyetlere göre tersîmî.

26-27- Kemerlerin tersîmlerl hakkında tatbîkât ve mümârese.

28- Yarım açık bir kapının menâzırı ve dîvâra mâilen muallak bir levhanın menâzırı.

29-30- Basamakları dâirevi bir nerdibânın menâzın.

31-32- Plândan menâzır çizmek.

Ft 30 Eylûl 1330.

(İAMA, K.nr. 4, D. nr. 6822, lef 3)

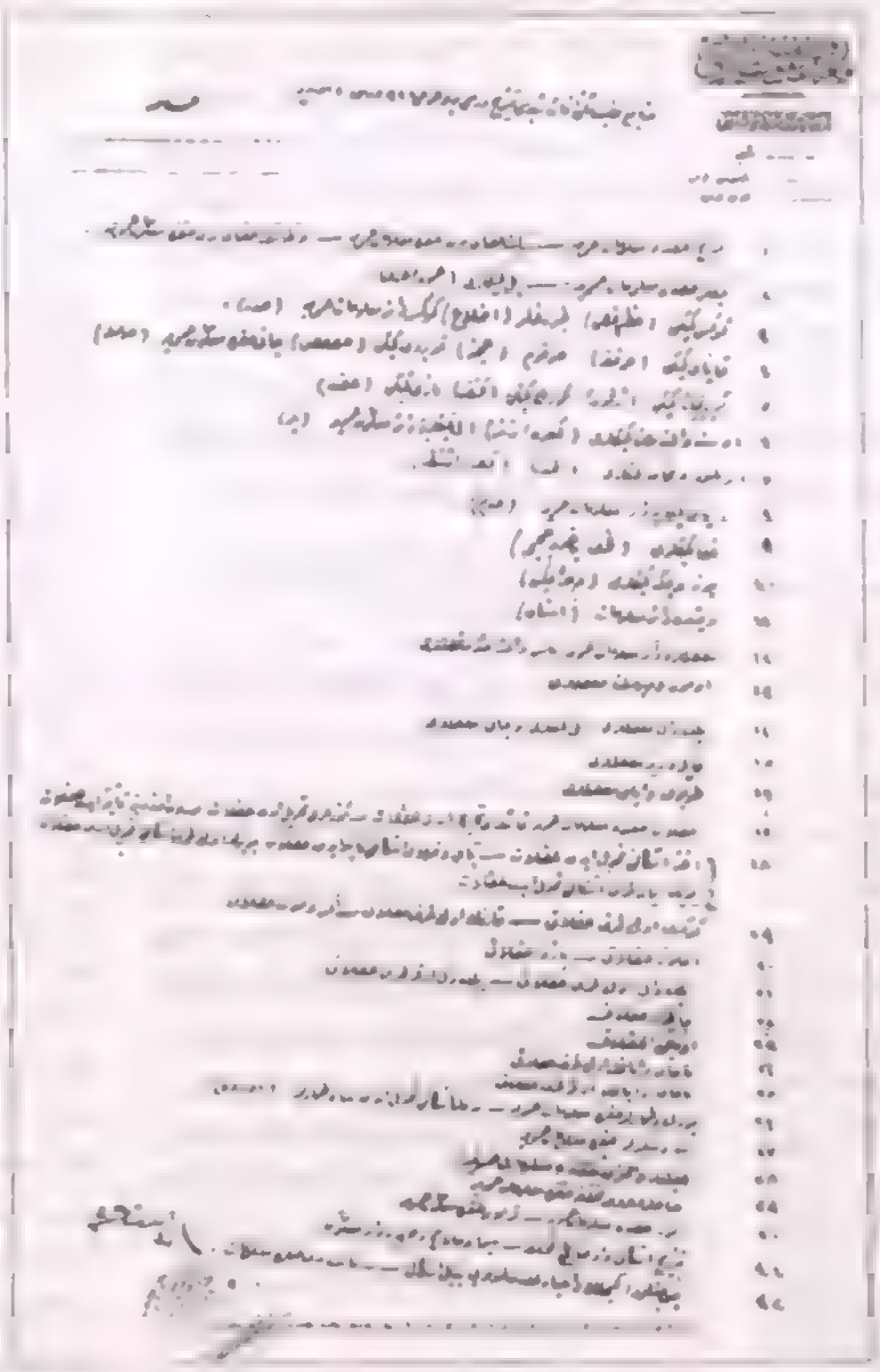

Sanâyi-i Nefise Mektebı İnâs Şûbesı Teşîih Dersi Programı (32 ders üzerine). (IAMA, K.nr. 4, D. nr. 6822 lef 4).

II

Sanâyi-i Nefîse Mektebi İnâs Şûbesi Teşrîh Dersi Programı, 32 Ders Üzerine

1-Teşrîh hakkında ma'lûmât-ı umûmiyye- terkib-I a'zâ-yı beden hakkında ma'lûmât-ı umûmiyye- vezâ'if-i a'zâ-yı beden hakkında ma'lûmât-ı umûmiyye.

2- Kemıkler hakkında ma'lûmât-ı umûmiyye- Bel kemikleri(amûd-ı fekarî).

3-Göğüs kemiği(azm-i kas), kaburgalar(adlâ'), göğüse dair ma'lûmât-ı umûmiyye(sadr).

4- Kaynak kemiği(harkafa), sokum(acz), kuyruk kemiği(us'us), çatı hakkında ma'lûmât-ı umûmiyye(havsala).

5-Köprücük kemiği(terkova), kürek kemiği(kitf), pazı kemiği(adûd).

6-Üst ve alt bilek kemikle-

ri(kû'bere, zend), el kemikleri ile dair ma'lûmât-ı umûmiyye(yed).

7- Uyluk ve bacak kemikleri(fahz), (asaba), (şazye).

8- Ayak kemiklerine dâir ma'lûmât-ı umûmiyye(kadem).

9- Kafa kemikleri(kıhf yâhûd cümcûme).

10- Yüz ve çene kemikleri(vech, fekkeyn).

11- Dişlere dâir ma'lûmât(esnan).

12- Mafsallara dair ma'lumâtı umûmiyye- Baş ve alt çene mafsalları.

13- Omuz ve dirsek mafsalları.

14- Bilek ve el mafsalları- Bilek kemikleri ve çatı mafsalları.

15- Kalça ve diz mafsalları

16- Topuk ve ayak mafsalları

17- Adalât hakkında ma'lûmât-ı umûmiyye, kaşları tahrîk eden adalât gözleri tahvil eden adalât, burun üzerine te'sir eden adalât.

18- Ağız eşkâlini tahvîl eden adalât- Yanak ile kulak eşkâline te'sîr eden adalât, boynun ön taraf eşkâlini tahvîl eden adalât, boynun yan taraf eşkâlini tahvîl eden adalât.

19- Göğsün ön taraf adalâtı- Karnın ön taraf adalâtı, ense ve sırt adalâtı.

20- Omuz adalâtı- Pazu adalâtı.

21- Bilek ve el ön taraf adalâtı- Bilek ve el arka taraf adalâtı.

22- Kalça adalâtı

23- Uyluk adalâtı.

24- Bacak ve ayağın ön taraf adalâtı

25- Bacak ve ayağın arka taraf adalâtı.

26- Burun ve damarlar hakkında ma'lûmât-ı umûmiyye- Bedenin eşkâlini tahvîl eden siyâh damarlar(cevride).

27- Beyin ve sinirler hakkında ma'lûmât-ı umûmiyye.

28- Cild ve elvân hakkında ma'lûmât-ı umûmiyye.

29- Saçlar ve urûk-ı muhtelife hakkında ma'lûmât-ı umûmiyye.

30- Göz hakkında ma'lûmât-ı umûmiyye- Kulak hakkında ma'lûmât-ı umûmiyye.

31-Teşrîh-i eşkâl ve evzâ'ı muhtelife Sîmâ ve melâmih-i vechiyye'ye dâir ma'lûmât.

32- Çocukluk, gençlik ve ihtiyârlıkdan dolayı tebdîl-i eşkâl- Tenâsübî bedenin hakkında ma'lûmât.

Fî 30 eylûl 1330.

(İAMA- K. nr. 4, D.nr. 6822 lef 4)

III

Sanâyi'-i Nefise Mektebi İnâs Şûbesine Mahsûs Sınâât-ı Nefise Târihi Ders Programı, 32 Ders üzerine

1- Keldânîn, Asur sınâatı.

2- İran-ı kadîm ve Finike sınâatı.

3- Mısır sınâatı

4- Ez-mine-i esâtîriye-i Yunânîyye.

5- Yunanistan'ın arkaik devri "Nizâmât-ı mîm âriyye, Poliklet(Polykleitos) ve Myron"..

6- Yunanistan'ın devr-i i'tilâsı "Martenon, Perikles, Fidyas".

7- Kable 'l-mîlâd dördüncü asr-ı Yunanî "Skopas, Praksiteles, Liysippos".

8- Hellenistik devri "Jigantomas".

9- Yunan-i kadîmde nakş "Zeuksis, Parrasios, Apelles".

10- Roma sınâatının evsâf ve mâhiyyeti "Saraylar, tak-ı zaferler, mâbedler, anfi tiyatrolar, bazilikalar, kaplicalar.

11- Roma sınâatının naht-ı nakş.

12- Bizans sınâatı "Evsâf ve âsârı".

13- Arab sınâatı "Evsâfı, âbidât-ı meşhûresi".

14- İran sınâatı "Âbidât-ı meşhûresi".

15- Selçuk sınâatı " Evsâf-ı umûmiyyesi, âsâr ve âbidât-ı meşhûresi".

16- Osmanlı Türklerin sınâatı " Mebânî-i Osmâniyeden ba'zıları".

17- Roman sınâatı "naht, mimarî".

18- Gotik sınâatı "Katedrallar, renkli camlar".

19- Rönesans: İtalya'da "13.-16. asır".

20- Rönesans: İtalya'da "15.-16. asır".

21- Rönesans: Fransa'da "15.-16. asır".

22- İki ders- Ezmine-i cedîde: İtalya'da "17.-18. asırlarda sınâat".

23- Ezmine-i cedîde: İspanya'da "15., 16., 17. asırlarda sınâat".

24- Flandra'da "17. asırda sınâat".

25- Hollanda sınâatı.

26- Fransa'nın "17. asırda sınâatı.

27- Fransa'nın "18. asırda sınâatı (nakş).

28- Fransa'nın "18. asırda sınâatı(naht ve mimarî).

29- Fransa'nın 19. asırda sınâatı.

30- Almanya'nın "18. asırdaki sınâatı".

31- İngiltere'nin "19. asırdaki sınâatı".

32- İspanya ve Rusya'nın 19. asırdaki sınâatı".

Fî 30 Eylûl 1330.

(İAMA, K. nr. 4, D.nr. 6822, lef 5)

sında ders malzemeleri çok zarar gördü. Mütareke döneminde kız şubesi aynı binada bulunuyordu.

Cemil Bey'in müdürlüğü zamanında mektebin kız kısmının erkek kısmıyla birleşmesi yoluna gidilince, zaten küçük olan, çalışmaya elverişli atölyeleri olmayan mektep binası artık kâfi gelmemeye başlamıştır. Bunun sonucunda gerek Cemil Bey'in teşebbüsü, gerekse Nazmi Ziya'nın gayretiyle okul Fındıklı'da vaktiyle Sultan Sarayı ve daha sonra mebusan meclisi olan büyük bir binaya nakledildi. 1926 Mayıs'ında müdürlüğe ressam Namık İsmail Bey tayin edildi. Yapılan yeni teşkilata göre mektebe gerekli olan bazı atölyeler inşa edildi ve bu arada Sanâyi-i Nefîse Mektebi adı, Güzel Sanatlar Akademisi olarak değiştirildi.

Ressam Mihri Hanım ve Diğer Sanatçılar

Özellikle portrelerde başarılı çalışmalarıyla tanınan Mihri Hanım, ilk Türk kadın ressamları arasında yerini almıştır. Mihri Hanım, sanatçı kişiliğinin yanında liderlik nitelikleriyle de Türk resim sanatı tarihi içinde önemli bir konuma sahip olmuştur. Türk resim sanatında ilk kadın temsilci olarak bilinen Mihri Hanım, ailesinin izni olmadığı halde, büyük bir azim, hırs ve sanat sevgisi ile gittiği Avrupa'da tahsilini tamamlamıştır. 1913 yılında döndüğünde Darülmuallimat'da (Kız Öğretmen Okulu) resim öğretmeni olarak çalıştıktan sonra İnâs Sanâyi-i Nefîse Mektebi'ne geçmiştir. Göreve başladıktan sonra kız atölyesine ilk defa çıplak kadın modeli getirterek bu konuda öncülük etmiştir. Sanatçı, bu modelleri genellikle kadınlar hamamından Rum ve Ermeni hanımlar arasından bularak atölyeye getirmiştir. Çıplak canlı model kullanımı hususunda büyük tepki ve itirazlara maruz kalmasına rağmen, yine de bu tarz çalışmalardan vazgeç-

memiştir. Erkek model meselesi ise Arkeoloji Müzesi'nden getirtilen torsolor (baş dışındaki insan gövdesi heykeli) kullanılarak çözülmekteydi. Hatta yer yer bu heykellerin kullanılmasına tepki gösterilmesi karşısında Mihri Hanım bunların bellerine peştemal bağlayarak kapatma yoluna gitmiştir. İnâs şubesinde hem idareci hem de resim öğretmeni olarak çalışan Mihri Hanım, yetenekli bir sanatçı olmasının yanında, aynı zamanda genç kızların resim ve heykel eğitimi alması için yoğun bir mücadele vermiştir. Türk resim sanatında Müzdan Sait Arel (1897-1986), Muide Esad, Belkıs Mustafa (1896-1925), Nazire Osman, Fatma Nazlı (Ecevit, 1900-1985), Güzin Hanım (Duran, 1898-1981) ve Fahrünnisa Zeyd (1901-1991) gibi önemli sanatçıların yetişmelerine vesile olmuştur. Bu sanatçılar arasında okulu 1920'de bitiren Fahrünnisa Zeyd, çağdaş Türk resim sanatına soyut ve büyük boyutlardaki çalışmalarıyla önemli katkıda bulunmuştur. İlki 1916'da düzenlenen "Galatasaray Lisesi Sergileri"ne de aralıklarla katılmıştır.

Yukarıdan zikredilenlerden başka mektebin heykel bölümünden mezun başarılı heykeltıraşlardan biri Sabiha Bengütaş ve Nermin Faruki'dir (1904-1991). Sabiha Hanım öğrenciliği döneminde okulda açılan Avrupa müsabakasına katılmış ve müsabakada ilk dereceye girmesine rağmen yerine Avrupa'ya başkası gönderilmiştir.[52] Dönemin ünlü kadın sanatçıları arasında yerini alan Melek Celal Sofu (1896-1976), Nazmi Ziya'dan özel dersler almış ve okula misafir öğrenci olarak devam ederek yetişmiştir. 1889 yılında doğan Müfide Kadri, resim eğitimini okula devam etmeden, özel derslerle geliştirmiştir. Dönemin bir diğer kadın sanatçısı, Celile Hikmet Hanım'dır (1883-1956, Nâzım Hikmet'in annesi). Roma ve Paris'te özel sanat eğitimi almıştır. Bir başka ressam Avni Lifij ile evlenen Harika Sirel (1890-1991) ise Müfide Kadri'den dersler almış ve liselerde öğretmenlik yapmıştır. Yine Vallaury'den özel dersler alarak resim eğitimini geliştiren Vildan Gezer (1889-1974) ve Albert Mille'den özel dersler alan Emine Fuad Tugay dönemin diğer kadın sanatçıları olarak dikkati çekerler.

Bunlardan başka İstanbul, Münih, Berlin, Roma ve Paris şehirlerinde resim eğitimi alarak Türk resim sanatı tarihi içinde Almanya, İtalya, Fransa, Türkiye gibi dört ayrı ülkede çalışan Sabiha Rüştü Bozcalı ve Hale Asaf (1905-1938) gibi sanatçıları da zikretmek lazımdır. Bu sanatçılardan Sabiha Bozcalı, Ali Sami Boyar'dan özel dersler almıştır.[53] Yine bu dönemin önemli ressamlarından Huriye Hanım'ın ise, daha ziyade kendi yetenek ve kişisel çabaları ile yetiştiği anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak, verilen bilgilerden anlaşılacağı üzere 1883'te yüksekokul olarak kurulan Sanâyi-i Nefîse Mektebi ile 1914'te eğitime başlayan İnâs Sanâyi-i Nefîse Mektebi, sahasında ihtisas sahibi ve tecrübeli, Avrupa'da tahsilini tamamlamış olan idarî ve öğretmen kadrosu ile sanat ortamına bir canlılık getirmiş ve halkın sanata ilgi ve sevgi duymasına vesile olmuştur. Özellikle İnâs Sanâyi-i Nefîse Mektebi, kabiliyetli genç kızların sanata yönlendirilmeleri, yetiştirilmeleri ve teşvik edilmeleri açısından önemli rol oynamıştır. Bundan sonra daha da hareketlenen sanat ortamında özel teşebbüsler ile pek çok atölye açılmış, düzenli olarak sergiler tertip edilmiştir. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde, kız ve erkek öğrencilerin bir çatı altında eğitimini sürdürmesinin daha faydalı olacağı düşünülmüş ve böylece kız ve erkek öğrencilerin ayrı binalarda eğitim görmesine son verilmiştir.

Osmanlı toplumunda hanımlara yönelik sanat eğitiminin, özellikle Tanzimat'tan sonra bu şekilde ön plana çıkması, modern bir okulun açılması, buna paralel olarak müzelerin oluşturulması ve geliştirilmelerine hız verilmesi, çağdaşlaşmanın sanata yansıyan bir başka boyutunu göstermesi bakımından önemli sayılmalıdır.

Günümüzde Cağaloğlu Kız Meslek Lisesi olarak kullanılan eski Kız Sanayi Mektebi.

NOTLAR

1 Nurullah Berk, **Türkiye'de Resim**, İstanbul 1943, s. 16-17.

2 N. Berk, a.g.e., s. 18.

3 Sultan Abdülaziz 1867'de Paris ve Londra'ya yaptığı seyahati esnasında, gördüğü tablolara hayran olmuş ve Paris'te tahsilde bulunan Türk ressamlarının tavsiyesiyle tanınmış ressamların tablolarını satın alarak Dolmabahçe Sarayı'nda bir galeri tesis etmiştir. Yine Avrupa seyahatinde tunçtan ve mermerden kendi heykellerini yaptırdığı gibi, bazı meşhur yabancı heykeltıraşların tunçtan yapılmış hayvan heykellerini de satın alarak Beylerbeyi Sarayı'nın bahçesine koydurmuştur (C. Esad Arseven, **Türk Sanatı Tarihi**, III, s. 128).

4 C. Esad Arseven, a.g.e., I, İstanbul 1983, s. 28.

5 Ressam Guillemet tarafından açılan bu kurum bazı kaynaklarda akademi olarak geçmektedir (Başbakanlık Osmanlı Arşivi [=BOA], Bâb-ı Âli Evrak Odası [=BEO], Nezaret Devair Gelen Giden Defterleri [=NDGGO], Maarif, Defter nr. 395/9-6, nr. 58/100, 11 Mayıs 1286- 22 Safer 1287; İstikbal, nr. 118, 23 Cemaziyelevvel 1293; **La Turquie**, 13/14 Septembre 1874; **La Turquie**, 29 Juin 1876; Ahmed Rasim, **Tarih ve Muharrir**, İstanbul 1329, s. 89; Adolphe Thalasso, **L'art Ottoman, Les Peintres de Turquie**, Librairie Artistique Internationale, Paris, ts.).

6 Padişahın himayesinde kurulması tasarlanan bu okulun nizamnâmesi Baş Mimar Serkiz Bey tarafından hazırlanmıştır. Daha sonra Maarif Nezâreti'nin ilgili birimlerinde tetkik edilerek bazı ilave ve düzenlemeler yapıldıktan sonra Şura-yı Devlet'te müzakere edilerek kabul edilmiştir (BOA, İrade-Dahiliye, nr. 65013, 12 Rebiülâhir 1298/14 Mart 1880; YA.Res. nr. 9/27, 26 Zilhicce 1297/17 Teşrin-i sânî 1296; BOA, Aynıyat Defteri (Maarif Gidan), nr. 1418, 18 Mart 1296-19 Rebiülâhir 1297; BOA, BEO, NDGGD, Maarif Giden, Defter nr. 395-9/6, 18 Mart 1296).

7 BOA, İrade-Dahiliye, nr. 67709; Halil Edhem, Eşvahe Nakşiye Koleksiyonu, İstanbul 1340, s. 26 vd. Bu okul hakkında geniş bilgi için bkz. Mustafa Cezar, **Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi Bey**, İstanbul 1971; Fatma Ürekli, Sanâyi-i Nefise Mektebi'nin Kuruluşu ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri, (basılmamış doktora tezi), İstanbul 1997.

8 İstanbul Arkeoloji Müzesi Arşivi [=IAMA], Karton nr. 2, Dosya nr. 1158, Belge nr. 154, 19 Şubat 1313.

9 Meselâ, Şehremaneti Esnaf Kalemi Müdürü Kadri Bey'in kızı Müfide Hanım resme karşı fevkalâde kabiliyetli bir kişi olup yaptığı iki başarılı tablosu Sanâyi-i Nefise Mektebi'nin 1907'de düzenlediği resim sergisine değer alınmıştır. Okul idaresince çok beğenilen bu tablolar, yetenekli hanımların bu sahada teşvik edilmesi düşüncesiyle Osman Hamdi Bey'in okul müdürlüğü döneminde Sanâyi-i Nefise Madalyası ile ödüllendirilmiştir. 9 Mart 1910'da ise Müfide Hanım'a tasdîkname verilmiştir (IAMA, Karton nr 4, 24 Şubat 1325).

10 IAMA, Karton nr 4, Dosya nr. 6822 ,Belge nr. 598, 30 Eylül 1330.

11 IAMA, Karton nr.4, Dosya nr. 6822, lef 1.

12 1648 yılından beri Fransa'nın en saygın akademisi olarak varlığını sürdüren bu kurumun, Fransız sanatının olduğu kadar, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu birçok ülkenin sanatı üzerinde önemli etkisi olmuştur. Türk ressamlarından Osman Hamdi Bey, Süleyman Seyyid, Şeker Ahmed Paşa, Halil Paşa, İbrahim Çallı, Avni Lifij, Feyhaman Duran, Hikmet Onat, Ali Sami Boyar, Nazmi Ziya Güran, Mehmed Ruhi Arel, Namık İsmail gibi ünlü ressamlar burada uzun bir süre resim alanında ihtisas yapmışlardır (A. Kâmil Gören, "Güzel Sanatlar Eğitiminde Açılan İlk Resmi Mektep: İnas Sanâyi-i Nefise Mektebi", **Art Decor**, İstanbul-Ekim 1996, s. 124; A. K. Gören, "L'Ecole Des Beaux-Arts", **Antik Dekor**, sayı 34, İstanbul 1996, s.92).

13 Buna benzer uygulamaları Fransa'da başka alanlarda da görmek mümkündür. Nitekim 1898'e kadar salon jürilerinde kadınlara yer verilmemekteydi. Yine sanatçıların üyesi olmaktan gurur duydukları Academié des Beaux-Arts'da herhangi bir kadın sanatçı bulunmamaktaydı. Ayrıca, diğer bütün büyük organizasyonların düzenleme komitelerinde ve sanat hareketlerinin önemli karar aşamalarında da kadınlara yer verilmemekteydi. Bununla birlikte bu arada bazı kadın sanatçılar, özel atölyeler açarak bireysel çalışıp başarılarını sergilemekteydiler (A. K. Gören, a.g.m., **Art Dekor**, s. 124).

14 IAMA, Karton nr. 4, Dosya nr. 6822, lef 2.

15 Okula girecek öğrencilerde bir yaş sınırlaması olması na rağmen ilk yıllarda zaman zaman bu sınırlamanın dışına çıkıldığı görülmektedir. Mesala, Mihri Hanım ve Sami Bey'in atölyesine devam eden üç öğrenciden ikisinin yaşları otuz beşten yukarı ve birisinin on beşten aşağı olması na rağmen okulun yeni kurulmuş olduğuna binaen ilk sene bu öğrenciler müsabakaya dahil edilmiştir (IAMA, Karton nr, 4, Belge nr. 435/192794, 9 Mayıs 1331/ 22 Mayıs 1915).

16 IAMA, Karton nr. 4, Dosya nr. 7767/93, 1 Nisan 1333.

17 Ders programları için bkz. IAMA, Karton nr. 4, Dosya nr. 6822.

18 IAMA; Karton nr. 75, Dosya nr. 7755, Belge nr. 210/227030, 12 Nisan 1917.

19 IAMA; Karton nr. 4, 93, Dosya nr. 7326, 16 Nisan 1332/29 Haziran 1916, lef 1. Bu konuda Müze ve Sanayi-i Nefise Müdürü Halil Edhem Bey'in de daha önce Maarif Nezaretine bir tezkire gönderdiği dikkati çekmektedir. 3 Şubat 1916 tarihini taşıyan bu tezkirede Halil Edhem Bey meâlen şunları yazmıştır: "Sanâyi-i Nefise Mektebi'ne şube olmak üzere geçen sene açılan kızlara mahsûs atölyesine daha sonra müdür olarak Ömer Âdil Bey atanmış ve resmî tezkirenin başındaki resmî mühre göre bu şubeye İnâs Sanâyi-i Nefise Mektebi ünvanı verilmişdir. Bu şubenin müdür ve öğretmenlerinin maaşları Sanâyi-i Nefise Mektebi bütçesine dahil olduğu halde Maarif Nezâreti tarafından verilmesi bunun müstakil mektep hâline konulduğunu göstermektedir. Sanâyi-i Nefise Mektebi'yle olan irtibatı ise, kızlar kısmına ayrıca müteferrika tahsisatı verilmediğinden müteferrik ihtiyaçların ücreti şimdilik erkek kısmı müteferrika tertîbine mahsûben Müze-i Hümayun muhâsebesi tarafından ödenmektedir. Bir de bu mektebe ilgili hususlar için Aralık'da benim fikrim de sorulmuşdur. Şu hâlde kızlar kısmının Sanâyi-i Nefise Mektebi'nin bir şubesi denilecek bir hâli kalmamış olduğuna ve zâten mektebin müteferrika tertîbi iki tarafa kâfi gelmediğine, daha sene sonuna iki üç ay var iken tükenmesinden dolayı 1332(1917) senesinden itibaren bütçesinin Maarif Nezâreti'ne nakliyle Sanâyi-i Nefise Mektebi'nden tamamen irtibatının kesilmesi hususuna müsaade buyurulması" (IAMA, Karton nr. 93, Dosya nr. 7194, 21 Kanûn-ı sânî 1331).

20 IAMA, Karton nr. 75, Belge nr. 50, 25 Mart 1331; Mustafa Cezar, "Güzel Sanatlar Akademisi'nden 100, Yılda Mimar Sinan Üniversitesi'ne", Güzel Sanatlar Eğitiminde 100. Yıl, İstanbul 1983, s. 13-14.

21 1866'da doğan Mihri Hanım, Askerî Tıbbiye hocalarından, musikişinas Mehmed Rasim Paşa'nın Çerkes asıllı hanımındandır. Mihri Hanım, alafranga bir ortamda yetişmiş, yabancı mürebbiyeler tarafından büyütülmüştür. Zamanla musikî, edebiyat ve resme olan yetenekleri belirgin hale gelmeye başlayınca kendisinin resme karşı aşırı eğilimi, onun bu sanat dalında ilerlemesine vesile olmuştur. İtalyan asıllı, saray ressamı Fausto Zonaro'dan İstanbul Akaretler'de bulunan atölyesinde özel dersler almıştır (Zonaro hakkında bkz. Taha Toros, "Son Saray Ressamı Fausto Zonaro", **Yakın Tarihimiz**, Sayı 19, s. 296-300; T. Toros, "Son Saray Ressamı Fausta Zonaro", **Skylife**, Sayı 140, Aralık 1994, s. 56-58). Zonaro'nun verdiği dersler Mihri Hanım'da Batı sanatının özlemini filizlendirmiştir. Daha sonra resim tahsili için Avrupa'ya gitmiştir. Önce Roma'da daha sonra da sanat dünyasının merkezi Paris'te tahsiline devam etmiştir. Bu arada Müşfik Bey'le evlenerek orada kiraladığı dairesini hem ev hem de atölye olarak kullanmıştır (Taha Toros, **İlk Kadın Ressamlarımız**, İstanbul 1988, s.1015).

22 Âdil Bey, Avrupa'da tahsilini tamamlamış ve döndükten sonra Sanayi-i Nefise Mektebi'nde resim öğretmenliğine 1500 kuruş maaşla tayin edilmişti. Ancak bu görevinin yanında İnas kısmı müdürlüğü vazifesinden dolayı almakta olduğu maaşına Maarif Nezareti bütçesinden 800 kuruş ilave edilmiştir. Bu konudaki Maarif Nezâreti'nin 25 Teşrin-i evvel 1331 tarih ve 1184/200026 numaralı tezkiresi için bkz. IAMA, Karton nr. 4, 75, Dosya nr. 7080, 13 Teşrin-i evvel 1331, lef 2; IAMA. Karton nr. 4, 93, Dosya nr. 7195, 21 Kanûn-ı sânî 1331.

23 IAMA, Karton nr. 4, 93, Dosya nr. 7195, 21 Kanun-ı sani 1331.

24 Maarif Nazın Ahmet Şükrü Bey tarafından Âdil Bey'e gönderilen cevabî yazı ise: "İnas Sanâyi'-i Nefise Mektebi müstakil bir mektep olmayıp erkek Sanâyi-i Nefise Mektebi'nin bir şubesi olmasına ve her iki mektebin tedrisâtıyla umûr ve hûsûsat-ı sâireleri İdâre-i âliyelerinin nezâreti altında bulunmasına nazaran İnas Sanâyı-i Nefise Mektebi'nin erkek Sanâyi-i Nefise Mektebi ile irtibâtının kesilmesinin uygun görülmediği" şeklindedir (IAMA, Karton 4, 93, Dosya nr. 7195, Belge nr. 1804/205434, 27 Kânun-ı sânî 1331-8 Şubat 1916, lef 2).

25 IAMA, Karton nr.93, Dosya nr. 7504, 3 Eylül 1332.

26 IAMA, Karton nr. 4, 75, Dosya nr. 7101, 10 Teşrin-i sanî 1331/23 Kasım 1915

27 IAMA, Karton nr. 4, 75, Dosya nr. 7143, 17 Kanun-ı evvel 1331, lef 1, lef 2.

28 IAMA, Karton nr. 4, 75, Dosya nr. 7143, belge nr. 1604/203574, 22 Kanun-ı evvel 1331, lef 3.

29 Ziya Bey'e haftada bir saat olarak verecegi manzar dersine karşılık 300 kuruş maaş verilmiştir. Bu arada diğer öğretmenlerin ücretlerinde de eylül ayından itibaren geçerli olmak üzere bir iyileştirme yapılmıştır. Bu meyanda teşrih öğretmeni Nureddin Bey'in 200 kuruş olan maaşı iki saat ders ilâveşiyle 400 kuruşa, heykeltıraş öğretmeni İhsan Bey'in ise üçüncü eğitim döneminde açılacak yeni sınıf ilâvesiyle ders saati üçe çıkacağından 800 kuruş olan maaşına 100 kuruş zam yapılmıştır (İAMA, Karton nr. 4, 93, Dosya nr. 7437 ve 7438, 14 Temmuz 1332). Ömer Âdil Bey'in bu konu ile ilgili Sanâyi-i Nefise Mektebi Müdürlyetine hitaben tezkiresi için bkz. Lef 2, lef 3

30 İAMA; Karton nr. 4, Dosya nr. 6822, 12 Mart 1331.

31 Okulun eğitime başladığı ilk senenin sonlarına doğru (Haziran 1915) öğrencilerin çiçek imtihanı yapılacağı bir zamanda imtihan komisyonu üyesi seçilen Sami Bey ile mümeyyiz İbrahim Bey arasında birtakım ihtilafların meydana gelmesi sebebiyle Sami Bey'in İnas Sanayi'-i Nefise Mektebi'ndeki görevinden alındığı anlaşılmaktadır. Bu konuda Sami Bey'e yapılan tebligat meâlen şöyledir: "Sanayi'-i Nefise Mektebi İnâs kısmının bir öğretmenle idâresinin daha doğru olacağı geçen sene edilen tecrübeden anlaşılmasına ve zâtınızın diğer resmî görevi de bulunduğundan dolayı bu okuldaki resim muallimliğine hanım verilmesi 13 Teşrîn-i evvel 1331 târihli kararname ile takarrür eylediğine ol vechile mu'amele ifasına Maarif Nezâreti'nin 15 Teşrîn-i evvel 1331ve 1112/19973722 numaralı tezkiresi ile irade ve izbâr buyurulmuş olmağla..." (İAMA, Karton nr. 4, 75, Dosya nr. 7047 ve 7048, Belge nr. 272/193409, 19 Teşrîn-i evvel 1331).

32 20. yüzyılın önemli ressamlarından olan Feyhaman (Duran) Bey daha çok yaptığı portreleriyle tanınmıştır. Feyhaman Bey, 1910'da Prens Abbas Halim Paşa tarafından Avrupa'ya gönderilerek Paris Güzel Sanatlar Okulu'nda tahsilini tamamladı. O dönemin tanınmış sanatçılarından Jean-Paul Laurens ile Cormon'un atölyelerinde resim çalışmalarını geliştirdi. Fransa'dan dönüşünde 1919 senesinde İnas Sanâyi-i Nefise Mektebi'nde perspektif dersi hocalığına başladı. 1922'de bu mektepten mezun ressam Güzin hanım ile evlendi. 1933'te Güzel Sanatlar Akademisi'nde resim öğretmenliğine tayin edildi. 1951'de emekli olana kadar buradaki çalışmasını sürdürdü. Feyhaman Bey aynı zamanda İlk Ressamlar Cemiyeti'nin kurucularındendir (Nurullah Berk, **Türkiye'de Resim**, İstanbul 1943, s. 32; "Feyhaman Duran", **Hayat Tarih Mecmuası**, 1/1, İstanbul 1966, s. 77; Feyhaman, **Güzel Sanatlar Akademisi Dergisi**, İstanbul 1970).

33 İAMA, Karton nr. 4, 93, Dosya nr. 6908 ve 6909, 31 Meyıs 331; Karton nr. 4, 93, Dosya nr. 6975, Belge nr. 594/194237, 20 Temmuz 1331(2 Ağustos 1915).

34 İAMA, Karton nr. 93, Dosya nr. 7460, Belge nr. 208/7461, 1 Ağustos 1332.

35 İAMA, Karton nr. 4, 93, Dosya nr. 7473, 6 Ağustos 1332, lef 1; İAMA, Karton nr. 93, Belge nr. 1201/216239, 21 Ağustos 1332.

36 İAMA, Karton nr. 4, Belge nr. 724/199164, 13 Teşrîn-i evvel 1331-17 Zilhicce 1333(26 Ekim 1915).

37 İhsan Bey aynı zamanda Sanayi-i Nefise Mektebi'nde de heykeltıraş dersleri yürütmekteydi (İAMA, Karton nr. 4, Dosya nr. 6838, 23 Mart 1331; Karton nr. 75, Dosya nr. 6867, 31 Nisan 1331, lef 1).

38 Erkek Sanâyi-i Nefise Mektebi öğrencilerinin teşrih dersi de Nureddin bey tarafından verilmekteydi (İAMA, Karton nr. 75, Dosya nr. 7069, 7068, 7124, 25 Teşrîn-i sani 1331) Âdil Bey müdürlüğü döneminde hem okul için gerekli alet ve edevatı satın almak hem de Güzel Sanatlar Mektepleri hakkında incelemelerde bulunmak üzere 1918'de Maarif Nezâreti tarafından görevli olarak Almanya'ya gönderilmiştir (BOA, DH.EUM, SSM. Nr.60/15, 22 Haziran 1334).

39 Savaş sıkıntılarının yaşandığı bu dönemde öğrenciler okula devam etmekte çok zorluk çekmekteydiler. İmtihan zamanında ise bütün öğrencilerin okulda bulunmaları mecburiydi. Bu sebeple uzaktan gelen bu öğrencilere ulaşımda kolaylık sağlanması ve müşkülat çıkartılmaması için gerekli olan belgenin hazırlanarak verilmesi hususu okul idaresince Polis müdüriyetine bildirilmiştir (İAMA, Karton nr. 75, Dosya nr. 6892, 11 Mayıs 1331/24 Mayıs 1915).

40 Bu öğretim yılında mektep Bezm-i Âlem Valide Sultan Mektebi binasındaydı (İAMA, Karton nr. 75, Dosya nr. 7507 ve 7509, 4 Eylül 1332; Karton nr. 4, Belge nr. 328, 24 Teşrîn-i evvel 1332).

41 İAMA, Karton nr. 4, Belge nr. 33, 21 Teşrîn-i sani 1332.

42 Öğrencilerin bu seneki yaptıkları eserleri incelemek üzere oluşturulan komisyonun üyeleri şunlardır: Müze ve Sanâyi-i Nefise Mektebi müdürü Halil Bey, resim öğretmeni İbrahim Bey, Sanâyi-i Nefise Mektebi müdür muavini Sârım Bey, Teşrifat-ı Umûmi Müdürü İsmail Cenânî Bey, emekli resim öğretmeni Vamıya Efendi (Beyoğlu Karnavala sokağı 25 numaralı evde yaşayan), Sanâyi-i Nefise Mektebi resim öğretmeni Hikmet Bey (İAMA, Karton nr 4, Belge nr, 107, 3 mayıs 1332).

43 İAMA, Karton nr. 4, Belge nr. 2, 24 Mart 1333.

44 BOA, DH. MB.HBS. Nr. 32/39; BOA, BEO, NDGGD, nr. 352082. C. Esad Arseven, **Türk Sanatı**, III, s, 133.

45 Maarif Nezareti Orta Tedrisat Müdiriyeti tarafından Kız ve Erkek Sanâyi-i Nefise Mektebi'ne yapılan tebligat için bkz. İAMA, Karton nr. 75, Dosya nr. 9029 ve Dosya nr. 9030, 13 Ocak 1339; 20 Kanûn-ı sânî 1339(20 Ocak 1923)'da Erkek ve Kız Sanâyi-i Nefise Mektebi müdürü Âdil Bey'e bildirilerek gerekli devr ve teslim işlemlerinin yapılması istenmiştir (Aynı nr, lef 2)

46 1868'de kurulan Paris'in en büyük ve özel akademisi olan Academie Julian'da da kadın ve erkeklerin atölyeleri ayrı olarak kurulmuştu. Ancak iki atölyede de aynı eğitim veriliyordu. Büyük bir taleple karşılaşıldığından kadınlara yönelik sanat eğitimi titizlikle sunuluyordu. Akademinin kurucusu Julian, değişik bir yaklaşımla hanımların atölyelerini iki farklı gruba ayırmıştı: Bunlardan birisi aileleri kızlarının genç bir adamın yanında oturarak çıplak bir erkek modeli resmetmelerini kesinlikle uygun bulmayan kentsoylu, diğeri ise asıl ailelerin kızlarından oluşan gruptur. l'Ecole des Beaux-Arts'da hariç tutulmasına karşın, Academia Julian'de kadın sanatçılar erkek sanatçılarla birlikte aynı hocaya kayıt olabiliyorlar ve aylık müsabakalarda aynı yerdeki erkek arkadaşlarıyla birlikte eşit şartlarda değerlendiriliyorlardı. l'Ecole des Beaux-Arts nihayet politikasını değiştirip kadınları da eğitim sistemine dahil edince Julian da yeni bir heykel atölyesi açtı. Julian 1939 yılına kadar akademi olarak adlandırılan atölyelerini Paris'in değişik bölgelerinde, kadın ve erkekler için ayrı tutmuş, daha sonra da karışık öğrenciler kabul etmiştir (A. K. Gören, "Academia Julien ve Diğer Özel Atölyeler", **Antik Dekor**, sayı 34, İstanbul 1996, s. 96-107).

47 Bu konuyle ilgili oldukça teferruatlı bilgi, İAMA, Karton nr. 75, Dosya nr. 9045'daki 25 Kanûn-ı sânî 1339 tarihini taşıyan belgede bulunmaktadır

48 İAMA, Karton nr. 4, Dosya nr. 6746, 8 Kanun-i sânî 1330.

49 Mektebin Bezm-i Âlem Vâlide Sultanîsi'ne naklini müteakip Levazım İdaresince geyet acil ve gerekli görülen tesisleri için on iki altın seksen yedi kuruş sarf edilmiştir (İAMA, Karton nr, 4, 93, Dosya nr. 7326, 11 Nisan 1332, lef 2). İkinci eğitim-öğretim yılına ise bu binada başlamıştır (30 ekim 1915) Bu eğitim döneminde muracaat etmek isteyen adaylara, istenilen evraklar ile gelerek okul müdüriyetine başvuruda bulunmaları, yine gazeteler vasıtasıyla ilân edilmiştir. İlan sadece Sabah ve Tanin gazetelerine verilerek müracaat etmek isteyen adayların yanına kimlik, diploma, aşı belgesi ve sağlık raporu gibi evrakları alması belirtilmektedir (İAMA, Karton nr. 4, 15 Teşrîn-i evvel 1331/28 Ekim 1915; İAMA, Karton nr. 4, Belge nr. 724/199164 13 Teşrîn-i evvel 1331-17 Zilhicce 1333(26 Ekim 1915).

50 Bu okul binası daha sonraları bir dönem 47. İlkokul, sonra ise Eminönü İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü binası olarak kullanılmıştır. 1985 yılından beri de Mahmud Paşa Anadolu Ticaret Meslek Lisesi ve Anadolu Basın Yayın Meslek Lisesi'nin hazırlık sınıflarının kullanımına geçici olarak tahsis edilmiştir (A. K. Gören, "İnas Sanâyi-i Nefise", s. 124).

51 Erkeklerin devam ettiği Sanâyi-i Nefise Mektebi, Halil Edhem Bey'in müdürlüğü döneminde Birinci Dünya Savaşı sırasında bazı gerekçelerle ilk binasından çıkarılarak Cağaloğlu'nd[a] vaktiyle Lisan Mektebi olarak kullanılan binaya nakledildi. Buraya taşındıktan yedi ay sonra Müze Müdürlüğü ile Sanâyi-i Nefise Mektebi Müdürlüğü birbirinden ayrıldı ve dört bin kuruş maaşla Harbiye Mektebi resim öğretmenlerinden Miriva Halil Paşa müdür oldu (13 Nisan 1917). Bundan sonraki dönemlerde bina binalar işgal kuvvetleri tarafından boşaltılınca, okul buradan başka binaya taşınmıştır. Okulun taşınması bundan sonraki dönemde de devam etmiş ve ders malzemeleri ve resim tabloları harap olmuştur. On yıl süreyle faaliyetlerine uygun olmayan binalarda öğretim yapmaya mecbur olan okulun binadan binaya göç ettirilmesi, onun gelişmesini engellemenin yanında mevcut durumunu daha da hayli zedelemiştir.

52 Sabiha Hanım birçok heykeltıraş gibi sanat hayatına önce resim dalında başlamıştı. İlk sene Feyhaman Bey'in atölyesinde çalıştıktan sonra heykel yapmak arzusuna düşerek bu sahada kendini yetiştirdi (Nurullah Berk, **Türk Heykeltıraşları**, ss. 33-35).

53 A. K. Gören, **İnas Sanâyi-i Nefise...**, s. 126-127.

KİTAP DAĞARCIĞI

Kadın Tarihi Üzerine...

ORHAN KOLOĞLU

Osmanlı Kadın Hareketi

SERPİL ÇAKIR

İstanbul, 1996 (2. bas.),
Metis Yay., s.350, ISBN 975-342-044-7

Kitap "Osmanlı kadınının hak mücadelesi verdiği yanlış kanısını düzeltme amacıyla" hazırlanmış. Dörtte birlik ilk bölümde 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başlarında Osmanlı toplumunda kadın hareketinin gelişmesi anahatlarıyla aktarılıyor. Kitabın asıl ağırlık taşıyan bölümü, dörtte üçünü oluşturan, 1913-1921 yılları arasında yayımlanmış **Kadınlar Dünyası** dergisinin çok ayrıntılı bir değerlendirmesine ve bazı kısımlarının aynen aktarılmasına ayrılmış. Kitabın son kısmında 1908-1924 yılları arasında kurulmuş 9 kadın derneğinin programları veriliyor.

90'larda Türkiye'de Feminizm

Derleyenler: AKSU BORA-ASENA GÜNAL

İstanbul 2002, İletişim Yay., s.350,
ISBN 97505-0018-0

Ülkemizdeki 1980'lerdeki feminist hareketin 90'lı yıllara yansımasını inceleyen ve "2000'li yıllarda Batı ile eş zamanlı üçüncü kuşağa devredilmesi"ni yansıtma amaçlı bir derleme. 17 yazarın 14 makalesinden oluşuyor

İşlenen konular arasında şunlar var: 1990'larda kurulan kadınlara özgü yayınlar, Kadın İletişim Kurumu, Kadın Adayları Eğitme ve Destekleme Derneği (KA-DER), Diyarbakır'da ve Antalya'da kadın hareketleri, resmi düzeydeki kurumsallaşma, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve faaliyetleri, çağdaş Kürt kadın dergilerinin analizi.

Reklam ve Kadın

SAFİYE KIRLAR BAROKAS

İstanbul, 1994, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, s.173

İkinci başlığında 'Televizyon reklamlarında kadının işlevi' kaydını taşıyan araştırma Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin 'Tezler Dizisi' çerçevesinde yayımlanmış. İlk bölümünde reklamın iletişim kaynaklarındaki rolü ele alınıyor. Böylece toplumsal olgulardaki etkisi inceleniyor. İkinci bölüm üç özel televizyon kanalının reklamlarında kadın temasının işlenişini inceleyen araştırmaya ayrılmış. Üçüncü bölüm ise 200 denek üzerinde düzenlenen 'kadın ve reklam' konulu anketin sonuçlarını aktarmaya ayrılmış. "Acaba reklamcılık sosyal değişime ayak uydurdu mu?" ve "Çağdaş reklamcılık anlayışı, kadınların çağdaş statüsünü yansıtıyor mu?" sorularına yanıt aradığı için değerli bir çalışma.

Kurtuluş Savaşı'nda Kadın Askerlerimiz

FEVZİYE ABDULLAH TANSEL

İstanbul, 2001, Cumhuriyet Gaz. Yay., s.105

Kitabın birinci bölümünde 1828 Rus Savaşı'ndan 1918'de Birinci Dünya Savaşı sonuna kadarki sürede ün yapmış kadın askerler anlatılıyor. Özellikle Namık Kemal'in **Vatan Yahut Silistre** eserine esin kaynağı olan kahramanlar. İkinci bölümde Kurtuluş Savaşı'nda cephe gerisinde kadınların çalışmaları konusunda bilgi verildikten sonra ün yapmış ve cephede savaşmış 13 kadın kahraman ayrı ayrı tanıtılıyor. Bir bölüm de "Kağnı Kolları ve Adsız Askerler"e ayrılmış. Kitabın sonunda, Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasının hemen ardından zafere kadınların katkısı konusundaki konuşması aktarılıyor.

Annem Sabiha Sertel Kimdi, Neler Yazdı?

YILDIZ SERTEL

İstanbul, 2001 (3. bas.),
Belge Yayınları, s.325

Selanik dönme cemaatine mensupken ilk olarak cemaat dışı biriyle evlendirilen (1915) Amerika'da eğitim gördükten sonra Türkiye'de yazarlığın ötesinde aktif gazeteciliğe girişen Sabiha Sertel'in yaşam öyküsü kızı tarafından anlatılıyor. Selanik'teki (1902-1913), İstanbul'daki (1913-1919), Amerika'daki (1919-1923) yaşamlarının arasından Türkiye'de **Resimli Ay** dergisi dönemi (1930'a kadar) ve **Tan** gazetesine saldırıyla (1945) devam eden dönemlerden sonra, demokrasiyi hazmedemeyenlerin baskısı sonucu yurtdışında 1968'e kadar süren yaşamı anlatılıyor. Son kısımda yapıtlarının listesi ve özetleri var.

Gazetecilik 24 Saat...
Medyada Kadın ve Kadın Gazeteciler

YASEMİN G. İNCEOĞLU
YEŞİM KORKMAZ

İstanbul, 2002, Bas-Haş, s.285,
ISBN 975-97357-6-X

Dünya tarihinde, Osmanlı devletinde ve Cumhuriyet dönemimizde kadının yerine genel bir bakış aktarıldıktan sonra son dönemdeki oluşumlar ele alınıyor. Kadın haklarının kabulünün etkisini ve medyada kadın imajının kullanımı üzerine değerlendirmeyi de içeriyor. Kitabın asıl özelliğini (metnin yaklaşık 3/4'ünü) 50 kadın gazeteci ile yapılan "derinlemesine görüşmeler" oluşturuyor. Kırk sorudan oluşan söyleşilerin sonuçlarının istatistik grafiklerine dönüştürülmüş olması medyamızın değerlendirilmesini kolaylaştırıyor. Ek olarak, 1929'dan günümüze yayımlanmış kadın dergilerinin, kendi ifadeleriyle kadına bakışı özet olarak sunuluyor.

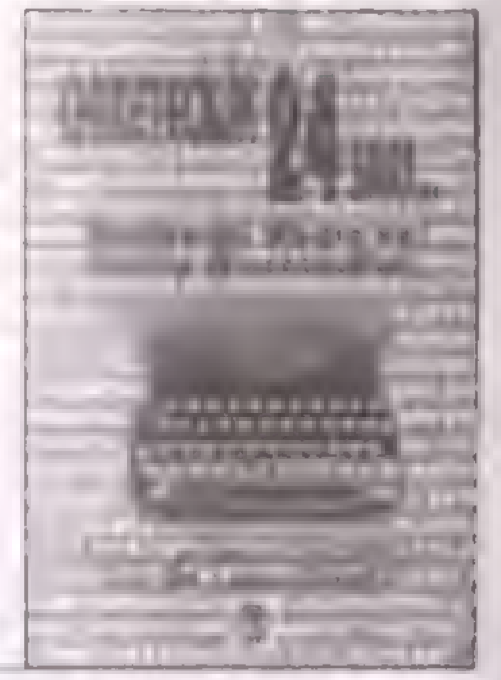

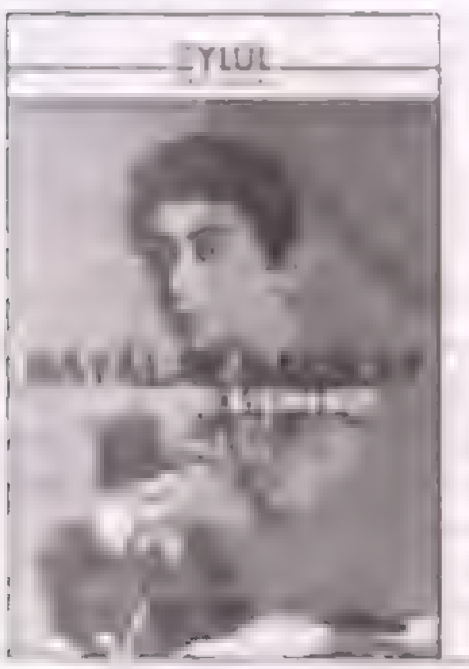

Hayal ve Hakikat
Ahmed Midhat-Fatma Aliye

FATİH ALTUĞ'UN önsözüyle
Çevriyazı: YAHYA BOSTAN
İstanbul, 2002, Eylül Yayınları, s.144,
ISBN 975-6597-11-9

1892 yılında kapağında sadece "Bir Kadın ve Ahmed Midhat" imzasını taşıyarak yayımlanan romanın yeni harflerle baskısı. Kitap üç kısımdan oluşuyor. 1-23. sayfalar Fatih Altuğ'un kitabın tarihçesi ve Ahmed Midhat ile 'Bir Kadın=Fatma Aliye'nin kişilikleri ve ilişkileri konusundaki yazısına ayrılmış. 24-60. sayfalarda eserin çevrimyazısı yer alıyor. 144-162. sayfalarda ise eski harfli orijinal metin tıpkıbasım olarak verilmiş. Metne bir sözlük de eklenmiş. Bir dönemin biri kadın diğeri erkek iki önemli düşünürün işbirliğini yansıtmasıyla, kadın tarihi açısından önemli bir başvuru kaynağı.

Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet

LEONORE DAVIDOFF

Yay. Haz.: A. Durakbaşa
Çeviren: Ateşer-Somuncuoğlu

İstanbul, 2002, İletişim Yay., s.264,
ISBN 975-05-0040-7

Davidoff'un 19. yüzyıl İngiliz toplumu üzerindeki çalışmalarının feminist tarihyazımına ışık tutan konumunu yansıtmak üzere hazırlanmış bir eser. Yazarın İstanbul Kadın Eserleri Kütüphanesi'nde düzenlenen seminere sunduğu bildirinin yanı sıra 'Tarihsel tahlilde kardeşler sorunu', 'Ev ve feminist tarih', 'Ömür boyu esaret: İngiltere'de hizmetçi ve evli kadın', 'Ev işinin rasyonelleşmesi', 'Bazı eski koca masallarına dair', 'Feminist tarihte kamusal ve özel' konulu bildirilerini de içeriyor. Ayrıca, Ferhunde Özbay'ın kaleme aldığı 'Evlerde el kızları: Cariyeler, evlatlıklar, gelinler' bildirisi eklenmiş.

KİTABİYAT

"Türk Kadını"nın İmajı

BEDRİ GENCER

Türk kadını hakkında İngilizce literatürde sayıları gide-rek artan yayınlara eklenen son çalışma, State University of New York'ta siyaset bilimi öğretim üyeliği yapan Zehra F. Arat tarafından yayına hazırlandı. Osmanlı'dan Türkiye'ye sancılı modernleşme sürecinin ters etkilerini en yoğun şekilde hisseden kesimlerden biri kadınlar oldu. Kitap adından anlaşılacağı gibi, Türk kadını hakkında 19. yüzyıldan günümüze kadar gelen imajları yıkmaya, modernleşen ve kimliğini arayan Türk kadınını gerçek niteliğiyle tanıtmayı amaçlıyor. Siyaset bilimi, iktisat, iş, etnografi, tarih ve edebiyat gibi birbirinden ayrı araştırma alanlarını kapsayan çalışma, Osmanlı son döneminden günümüze kadar gelen Türk kadınına ilişkin imajlar ile gerçeklik arasındaki sapmayı gidermeye çalışıyor. Arat, yazdığı girişte, böyle bir çabayı global bir ölçekte post-kolonyal ve post-oryantalist bir bağlama yerleştirerek çalışmanın gerçek amacını belirliyor. 'Türk kadını' deyimini kültürel bir inşa olarak alan yazara göre çalışmadaki amaç, Türk kadınının ayrı kimliklerini veya karşılaştığı tehditleri sergilemek değil, 'kadının temsili' üzerine odaklanmaktır. Amaç, sadece 'Türk kadını'nın inşasında kullanılan imajların çokluğunu ortaya koymak değil, bu inşada rol oynayan farklı özneleri, bunların bilinçli veya bilinçsiz olarak izledikleri ideolojik amaçları ve bunların arasındaki çelişkileri de ayırt etmektir. Çalışma, kadınların bu imaj inşasına karşı tavırlarını da sergilemeyi de amaçlıyor.

Kitap, farklı söylemlerin altında yatan ve farklı zaman dilimlerinde yeniden gündeme getirilen bu aykırı imajları yan yana getirerek onların kurgusal niteliğini ve zımni amaçlarını göz önüne seriyor. Örneğin gerçeği bulmak için çağdaş Türk kadını hakkında, ironik olarak birbirine

* Kocaeli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi.

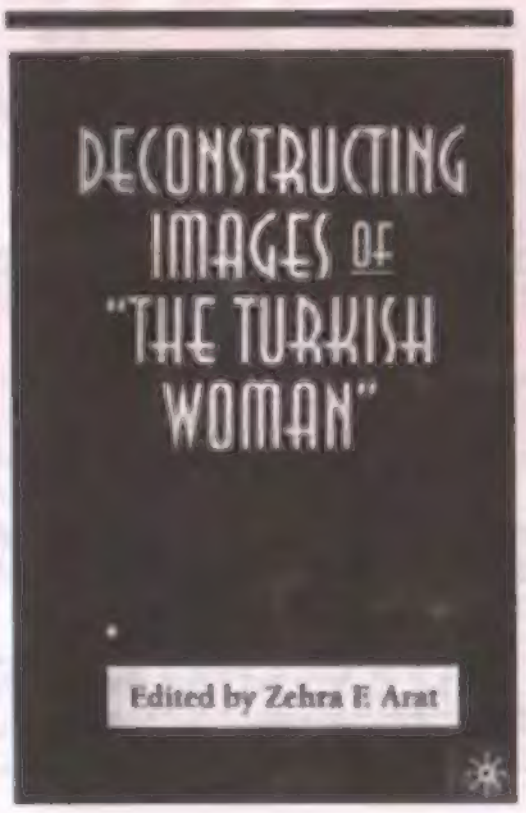

Zehra F. Arat (ed.)

Deconstructing Images of "the Turkish Women"

New York: Palgrave 2000, s.342.
ISBN 0-333-94697-9

zıt görünseler de eşit derecede basitleştirici iki ortak imajı yıkmak gerekiyor: Birincisi, İslâmın katı ataerkil kuralları tarafından baskı altında tutulduğu varsayılan dışlanmış, pasif kadın kitle; ikincisi de Mustafa Kemal Atatürk'ün seküler devletinde özgürlüğüne kavuşmuş olarak yaşadığı varsayılan kitle. Kitap, Şirin Tekeli tarafından 'devlet feminizmi' olarak ifade edildiği gibi, jakoben modernleşme projesinin kadınlara ilişkin boyutunu deşifre ederken, öte yandan bölüm yazarlarının bazıları da örneğin 'İslâmcı kadın' gibi imajları işlemeye devam ediyor ki editör, bunu, katılımcı yazarların perspektiflerindeki bilinçli çoğulculukla izah ediyor. İmajların daha net olarak izlenmesi için çalışmada üç ana dönem saptanıyor: Birincisi, Son Osmanlı Dönemi (19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başları), ikincisi, Erken Cumhuriyet Dönemi (1920'den 1960'a kadar), üçüncüsü, Siyasal Seferberlik ve Farklılık Dönemi (1960'dan günümüze kadar). Daha ziyade her döneme özgü niteliklerin tanımlanmasıyla ilgilenen çalışma, değişen siyasal ve kültürel paradigmalar bağlamında kadın sorununun ele alınışındaki süreklilik ve bağlantı noktalarını keşfetmek için disiplinlerarası bir yaklaşımı benimsiyor. Bu bakımdan metinsel analizin ötesine geçen çalışma, ağırlıklı olarak ampirik sosyal araştırma metotlarını da kullanarak mukayeseli kadın araştırmaları alanına dikkate değer bir katkı yapıyor

fest TRAVEL

"Köşe Bucak İstanbul" Gezilerimiz 12 Yıldır Sürüyor

tarih VE toplum
aylık ansiklopedik dergi

1 Mart 2003 Cumartesi
ÜSKÜDAR'DAN ANADOLU KAVAĞI'NA KIYI KIYI BOĞAZ
Öğretim Görevlisi SEZAİ GÜLŞEN

•

1 Mart 2003 Cumartesi
EMİNÖNÜ'NDEN DİVANYOLU'NA
Sanat Tarihçisi Dr. DENİZ ESEMENLİ
2 Mart 2003 Pazar
KARİYE MÜZESİ, TEKFUR SARAYI'NDAN FETHİYE CAMİSİ'NE BİZANS-OSMANLI YAPILARI
Profesyonel Rehber DENİZ YALAV

•

8 Mart 2003 Cumartesi
İSTANBUL'DA KÖŞK VE KASIRLAR
Prof. Dr. AFİFE BATUR

•

8 Mart 2003 Cumartesi
TOPHANE – CİHANGİR
Sanat Tarihçisi HAYRİ FEHMİ YILMAZ

•

9 Mart 2003 Pazar
TARLABAŞI – KURTULUŞ
Sanat Tarihçisi HAYRİ FEHMİ YILMAZ

•

15 Mart 2003 Cumartesi
SARAYBURNU'NDAN KADIRGA'YA
Sanat Tarihçisi HAYRİ FEHMİ YILMAZ

•

16 Mart 2003 Pazar
İSTANBUL'DAKİ İNANÇ MEKANLARI-II
Öğretim Görevlisi SEZAİ GÜLŞEN

•

16 Mart 2003 Pazar
ADIM ADIM BEYOĞLU-II: PERA
Sanat Tarihçisi HALUK ÇETİNKAYA

•

22 Mart 2003 Cumartesi
İSTANBUL'DAKİ MISIR İZLERİ
Mısır Tarihi Uzmanı TURGAY TUNA
22 Mart 2002 Cumartesi
TRAKYA'DA BİR GEZİNTİ
Sanat Tarihçisi HALUK ÇETİNKAYA

•

23 Mart 2003 Pazar
AYASTEFANOS'TAN YEŞİLKÖY'E
TURGAY TUNA

•

29 Mart 2003 Cumartesi
ÇİLİNGOZ KOYU-LONGOS ORMANLARI-KIYIKÖY
Orman Fak. Öğr. Üyesi NECMİ AKSOY

•

30 Mart 2003 Pazar
GEÇMİŞTEN BUGÜNE ADIM ADIM BABIALİ
FAHRİ ARAL

•

30 Mart 2003 Pazar
ORTAKÖY'DEN SADBERK HANIM MÜZESİ'NE KIYI KIYI BOĞAZ
Öğretim Görevlisi SEZAİ GÜLŞEN

BAŞVURULAR İÇİN

Gün Barbaros Bulvarı, Barbaros Ap.
No. 44 K. 7 D. 20
80700 Balmumcu/ISTANBUL
Tel: (0 212) 216 10 36 – 37
Fax: (0 212) 216 10 30
e-mail: fest@festtravel.com
web: www.festtravel.com

tarih VE toplum
aylık ansiklopedik dergi

KÜLTÜR GEZİLERİ
Mart 2003

02 Mart 2003
Yeni Keşifler: TRALLEİS-NYSA
Öğr. Gör. Arkeolog ŞÜKRÜ TÜL

•

09 Mart 2003
NOSTALJİK BİR GEZİ
Türkiye'nin İlk Demiryolu Hattı İSTASYONLAR ve ÇAMLIK TREN MÜZESİ
Öğr. Gör. ALİ ÖZ

•

15-16 Mart 2003
İç Anadolu'dan Ege ve Akdeniz'e Açılan Kapı AFYONKARAHİSAR ve KULA
Yrd. Doç. FİKRET YILMAZ

•

16 Mart 2003
Akhisar, Zeytinliova (Yayaköy) SOMA-DARKALE
Öğr. Gör. Arkeolog ŞÜKRÜ TÜL

•

23 Mart 2003
SİDASKALE / SAİTTAİ Fosil Ayak İzleri
Öğr. Gör. Arkeolog ŞÜKRÜ TÜL

•

30 Mart 2003
DOĞA'NIN SIRRI-I: KARABURUN Yarımadasının Jeolojik ve Bitkisel Dokusu
Jeo.Müh. H. ERDAL TARI
Öğr. Gör. Ark. AHMET UHRİ

EBRULİ ASTRONOMİ ETKİNLİKLERİ

Güncel astronomi konusunda bilgilendirme, gökyüzünü tanıma, Gözlemevi'nde ve açık alanda gözlem, takım yıldızlarını tanıma ve Evren'in sınırlarına yolculuk..

28 Mart 2003
Astroidler ve Kuyrukluyıldızlar VESTA ASTROİD ve GEZEGEN GÖZLEMİ
HALİT MİRAHMETOĞLU
SENA ÇELİK

ebruli TUR

Rezervasyon: Adres: 1443 sok. (Kıbrıs Şehitleri) Mutlu Apt. No. 37/3 Alsancak İzmir
Tel: (0 232) 464 07 18 - 463 60 43 • Fax: (0 232) 464 92 03
e-mail: ebruliturizm@hotmail.com • http:\\ebruliturizm.sitamynet.com

gençler tarih yazıyor

TOPLUMSAL TARİH DERGİSİ
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ TARİH YARIŞMASI 2003

TOPLUMSAL TARİH

Bir gelenek haline gelen Gençler Tarih Yazıyor Yarışması'nın bu yıl dördüncüsünü düzenliyoruz. Amacımız Üniversite öğrencileri arasında tarih bilincini ve sevgisini geliştirmek.

Yarışmaya 2002-2003 öğretim yılında üniversitelerin herhangi bir bölümünde önlisans ve lisans programlarına kayıtlı öğrenciler, kendi seçecekleri bir konuda özgün tarih araştırmalarıyla katılabilirler.

YARIŞMA TAKVİMİ

Son başvuru tarihi ve araştırma teslim tarihi:
24 Ekim 2003
Sonuçların açıklanması:
6 Aralık 2003

Ayrıntılı bilgi, broşür ve başvuru formu için:

TARİH VAKFI

Toplumsal Tarih Dergisi,
Valikonağı Cad. 57/2
34365 Nişantaşı/İstanbul
Tel: (0212) 233 21 61
Faks: (0212) 234 32 90

www.tarihvakfi.org.tr/toplumsaltarih
toptar@tarihvakfi.org.tr

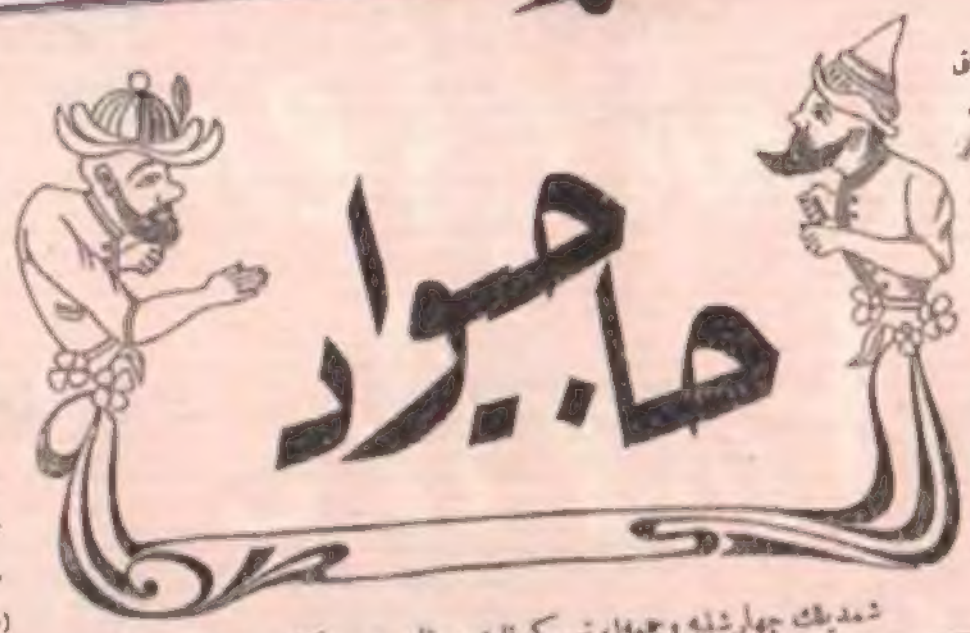

صاحب امتیاز حق
پوسته اجرق
[illegible]
قبول اولنماز .
درج اولنیان
اوراق اعاده اولنماز
مطبعه و محل
اداره سی
باب عالی جوارنده
ابوالسعود جاده سنده خانه لره
مخصوص قزته
مطبعه سیدر

مرتوح اوراق
صاحب امتیاز
نامنه گوندرلمیدر

سنه لکی پوسته
اجرتیله (۶۵)
الی آیلغی (۳۵)
قروشدر .

ممالک اجنبیه
سنه لکی آیونه
(۸۰) قروشدر .

شمدیلک چهارشنبه وجمعه ایرتسی کونلری چیقار مصور اکلنجه قزته سیدر .

نومرو ۱

لسانمس ۲۰ پارهدر .

۱ نه

چهارشنبه

شعبان ۱۳	۲۷ اغستوس	۹ ایلول
۱۳۲۶	۱۳۲۴	۱۹۰۸

افادهٔ پژمرده

[illegible] آثارمنه . اجرام سوتمك بالنسلر
باغلاتلر . فرنه جاره سزلری ایشیدیلور . بوسترلی
صداز هر چوکه یورهٔ سلا حاصل ایدیور .
قوچه چلنك صباحدن اخشامه . کیجه یارلرینه قدر
[illegible] بیلی ایچنده چالنیور . بر کوشه ده
[illegible] قرقاردن تکلیف هنرلر
یولنلر . بالکز ! دوسویلی جریده لرك وقته
صیغدیرله ، پارچالرینه ... باغلدن باشه سلوت ،
جوادت ، فیض ، فواده ایچنده . هر یری کاشف
دکز صبحی سوزلر ، متین جفالر ، صالح حلمی لرك
طنطنه لو نوتلر اقلردن دوکولش . صافدوغن کوکلرك
صاتلدن دیوده کلش ... آه ! فیض پیلر حریه
چلنکلری برطرف برچارسلرك بی خرابه چورودی .
دارمین یوقلقله سلار ایچنده (حاجیواد) ده یولر .
لسوق . (حاجیواد) ده یوسوف غروش سلایه
قاریشیر .

شوبله کلشن برطرف کیم کوشکر قرق ایچمن
قواعدسات خدمهٔ سکلکدن توای بلسل

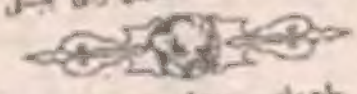

حاجیواد — دورهٔ حریت حقوق ایدسل
بری فن تحری کوزیورسك یا ، تارلاریورلر .
قره کوز — یازیورلر ، هی شیدن بحث
ایدیورلر . اولاتدن چتدن ، انکدن یکدن
حاصل طاتلیدن خوزلیدن دم اودوب طوریورلر .
حاجیواد بابا !

قره کوز — بکی بکی بر چوقده خزنه
چیقدی ، ایشته بزم فن تمن ده او ماشه .
بلی دورت حریت بزه بو حصولی بخش ایتدی .
— بکی انلاز شمدی نه یاپه جقلر ؟
— بزه مقاله تمن ده صرشیدن بحث ایده جکز .
— یو هرشیدن ترددن صکره الجقلرده
یازه جقلر حاجیواد .

— امان قاچمه . حاجیواد کلیور .
شمدی بزی کورمسه .
— اویه قاچیورسکز خاطر ؟
— قورقیورز حاجیواد بابا .
— قورقه قرم قورق . منك آدمك
یوزی ؟

— محمومه چاره کز .
— ترلاکرده کی خانم الندی کیم ؟
— مخدومم سسه خانم
— کی سز صاقلی یاقلشکز ها .
یوقه قوراوب تبدیل جامه ایده جکلر .
توبیه دلوبدی راصتلایه کز اولمز ؟

— هایلی یوندمك وار . لکن سوکیلی
اوغلی بن یوقلایجون پك کوزل پرچارپوبلدم .
بن تحریری تماشاکلی وقتلری پك سودم .
دوشوندم دوشونمیه فزته سزی خیلمز چیقارمق
ایچون غایت ایی پرچاره بولدم .
— ویك غیر پارهسی ویرمیه جکز ها .
— ویرمیه جکم غلامی . غیره ویرمیه جکم
پارهیی سکا ویرسم اولورمی .
— پك کوزل اولور . اویله یی یکاویرمکز
غایت لطیف بیه اولور .
— لکن نحصلك قره کوز . سن ده دور
استبداد مأمورلری کی کوزمیکك ایلسك نه
اولیایلی سودیکمزی حاضیرلیه کوز دیکیور .
سك .
— اویله ایشدی . دیلکه من بکاورم .

جکك پارهیه مقابل یندن ایشی یکیورسك ها .
— الله والله والله . سن قره کوزلرلی
قلدیه قیل قیل اوطورمق ایچون معاش الی
اصولی قالماً اولمز . یوقسه مکره چالیشمه
اکك وار چالیشمیانلره مکمل آیاق . (بر
دوریون اوزاتمرق) شوی کی بوز دوریلدی .
لکن سنك یرلرینك دوریلمزون اولیوب چوق
مرتفل برشیدر . یوکسکی مرتفك الی یوق
هم کوزی حمده قولایی اولشیدر . مثلا بوکسك
بر رده چیقوب یوکله الطرافه باقدیغی اولور .
صالا هر نیشی کورورسك . زیرا یوموریون
خطوط نظری دونکن شمای کی احسانه غوره
ایتدیرر . یوسیله یوموریون سکا هر نیلك هم
خارجی حمده داخلی کوسترر . برده خطوط
نظریه یوموریون مساعده مقرون بر خط

Hacivad gazetesi 9 Eylül 1908 tarihli birinci sayısının "İfade-i Pejmürde" başlıklı sunuş yazısında, gün başlar başlamaz halka gazeteci seslerinin ulaşmasının yarattığı mutluluğu vurguluyor. Karikatürde, kadın kıyafetine bürünüp peçe altında sakalını saklayarak çapkınlık yapan erkeğe uyarılar var.